

UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA

MAGISTRSKO DELO

**ZGODOVINSKI PREGLED FINANČNIH PIRAMIDNIH
SISTEMOV IN NJIHOVEGA PREPREČEVANJA**

Ljubljana, 30. maj 2019

SARA STANKO

IZJAVA O AVTORSTVU

Podpisana Sara Stanko, študentka Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, avtorica predloženega dela z naslovom Zgodovinski pregled finančnih piramidnih sistemov in njihovega preprečevanja, pripravljenega v sodelovanju s svetovalcem doc. ddr. Igorjem Ivaškovičem,

IZJAVLJAM

1. da sem predloženo delo pripravila samostojno;
2. da je tiskana oblika predloženega dela istovetna njegovi elektronski obliki;
3. da je besedilo predloženega dela jezikovno korektno in tehnično pripravljeno v skladu z Navodili za izdelavo zaključnih nalog Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, kar pomeni, da sem poskrbela, da so dela in mnenja drugih avtorjev oziroma avtoric, ki jih uporabljam oziroma navajam v besedilu, citirana oziroma povzeta v skladu z Navodili za izdelavo zaključnih nalog Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani;
4. da se zavedam, da je plagiatorstvo – predstavljanje tujih del (v pisni ali grafični obliki) kot mojih lastnih – kaznivo po Kazenskem zakoniku Republike Slovenije;
5. da se zavedam posledic, ki bi jih na osnovi predloženega dela dokazano plagiatorstvo lahko predstavljalo za moj status na Ekonomski fakulteti Univerze v Ljubljani v skladu z relevantnim pravilnikom;
6. da sem pridobila vsa potrebna dovoljenja za uporabo podatkov in avtorskih del v predloženem delu in jih v njem jasno označila;
7. da sem pri pripravi predloženega dela ravnala v skladu z etičnimi načeli in, kjer je to potrebno, za raziskavo pridobila soglasje etične komisije;
8. da soglašam, da se elektronska oblika predloženega dela uporabi za preverjanje podobnosti vsebine z drugimi deli s programsko opremo za preverjanje podobnosti vsebine, ki je povezana s študijskim informacijskim sistemom članice;
9. da na Univerzo v Ljubljani neodplačno, neizključno, prostorsko in časovno neomejeno prenašam pravico shranitve predloženega dela v elektronski obliki, pravico reproduciranja ter pravico dajanja predloženega dela na voljo javnosti na svetovnem spletu preko Repozitorija Univerze v Ljubljani;
10. da hkrati z objavo predloženega dela dovoljujem objavo svojih osebnih podatkov, ki so navedeni v njem in v tej izjavi.

V Ljubljani, dne: _____

Podpis študentke: _____

KAZALO

UVOD.....	1
1 PIRAMIDNI SISTEMI.....	4
1.1 Oprelitev piramidnega sistema	4
1.2 Značilnosti piramidnih shem	6
1.3 Piramidne sheme in kriptovalute.....	9
1.4 Oblike piramidnih shem	18
1.5 Modificirana piramidna shema – model »osmih žog«.....	19
1.6 Potek prevare v obliki piramidnih shem.....	22
1.7 Ponzijev sistem	24
2 ZGODOVINSKI PREGLED.....	26
2.1 Začetki piramidnih shem.....	26
2.2 Razvoj piramidnih shem.....	28
3 PIRAMIDNI SISTEMI V SVETU.....	29
3.1 William Miller	29
3.2 Charles Ponzi.....	30
3.3 Bernard Madoff.....	31
3.4 Trendon Shavers	35
4 PIRAMIDNI SISTEMI V SLOVENIJI.....	36
4.1 Catch the Cash.....	36
4.2 Fair Play	38
4.3 Gem Collection	39
4.4 Remius.....	41
4.5 Finanzas Forex	43
5 PRAVNI IN ODŠKODNINSKI VIDIKI PIRAMIDNIH SHEM.....	45
5.1 Denarne verige in zakonodaja.....	45
5.2 Odškodninska odgovornost vpletenih	48
5.3 Preprečevanje piramidnih iger	52
SKLEP	57
LITERATURA IN VIRI	60
PRILOGE.....	67

KAZALO SLIK

Slika 1: Odgovori poznavalcev področja na vprašanje: »Ali ste že slišali za finančne piramidne sheme?«.....	7
Slika 2: Odgovori drugih anketirancev na vprašanje: »Ali ste že slišali za finančne piramidne sheme?«.....	7
Slika 3: Odgovori poznavalcev na vprašanje: »Ali bi investirali v shemo, kjer je zagotovljen izjemno visok donos brez tveganja?«.....	8
Slika 4: Odgovori drugih anketirancev na vprašanje: »Ali bi investirali v shemo, kjer je zagotovljen izjemno visok donos brez tveganja?«.....	8
Slika 5: Odgovori poznavalcev na vprašanje: »Ali bi investirali v shemo, kjer je zagotovljen izjemno visok donos, a pri tem obstaja tveganje, da nekoga oškodujete?«...9	9
Slika 6: Odgovori drugih anketirancev na vprašanje: »Ali bi investirali v shemo, kjer je zagotovljen izjemno visok donos, a pri tem obstaja tveganje, da nekoga oškodujete?«...9	9
Slika 7: Odgovori poznavalcev na vprašanje: »Ali bi investirali v shemo, ki ponuja izjemne donose, prek vam manj znanih produktov?«.....	14
Slika 8: Odgovori drugih anketirancev na vprašanje: »Ali bi investirali v shemo, ki ponuja izjemne donose, prek vam manj znanih produktov?«.....	15
Slika 9: Odgovori drugih anketirancev na vprašanje: »Ali ste že slišali za kriptovalute (bitcoin, etherum, ripple ...)?«.....	15
Slika 10: Odgovori poznavalcev na vprašanje: »Ali bi (oziroma ste) investirali v kriptovalute?«.....	16
Slika 11: Odgovori drugih anketirancev na vprašanje: »Ali bi (oziroma ste) investirali v kriptovalute?«.....	16
Slika 12: Odgovori poznavalcev na vprašanje: »Ali bi rekli, da razumete delovanje in področje kriptovalut?«.....	17
Slika 13: Odgovori drugih anketirancev na vprašanje: »Ali bi rekli, da razumete delovanje in področje kriptovalut?«.....	17
Slika 14: Odgovori poznavalcev na vprašanje: »Ali zaupate naložbam v kriptovalute?«.....	18
Slika 15: Odgovori drugih anketirancev na vprašanje: »Ali zaupate naložbam v kriptovalute?«.....	18
Slika 16: Piramidna shema.....	19
Slika 17: Zakaj so piramidne sheme slabe.....	20
Slika 18: Shema delovanja finančne piramide.....	23
Slika 19: Odgovori poznavalcev na vprašanje: »Ali poznate pravno ureditev na področju piramidnih shem in kriptovalut?«.....	48
Slika 20: Odgovori drugih anketirancev na vprašanje: »Ali poznate pravno ureditev na področju piramidnih shem in kriptovalut?«.....	48
Slika 21: Odgovori poznavalcev na vprašanje: »Ali menite, da bi bilo treba ljudi bolj podučiti o piramidnih shemah?«.....	54

Slika 22: Odgovori drugih anketirancev na vprašanje: »Ali menite, da bi bilo treba ljudi bolj podučiti o piramidnih shemah?«.....	54
Slika 23: Odgovori poznavalcev na vprašanje: »Ali menite, da bi morali v splošni izobraževalni curriculum vnesti izobraževanje o osnovah finančne in ekonomske pismenosti?«	55
Slika 24: Odgovori drugih anketirancev na vprašanje: »Ali menite, da bi morali v splošni izobraževalni curriculum vnesti izobraževanje o osnovah finančne in ekonomske pismenosti?«	55
Slika 25: Odgovori poznavalcev na vprašanje: »Ali bi (če bi bili bolj podučeni/imeli več informacij in znanja) bili bolj pripravljeni vlagati v sheme z donosi?«	56
Slika 26: Odgovori drugih anketirancev na vprašanje: »Ali bi (če bi bili bolj podučeni/imeli več informacij in znanja) bili bolj pripravljeni vlagati v sheme z donosi?«	56

KAZALO PRILOG

Priloga 1: Anketni vprašalnik	1
Priloga 2: Opisna statistika anketnega vprašalnika.....	3

UVOD

V današnjem času so zahvaljujoč internetu in pestri zgodovini različnih goljufij za denarne piramide oziroma verige slišali že skorajda vsi. Marsikdo se je namreč že srečal z denarnimi sistemi, ki so investitorjem obljubljali nadpovprečen in hiter zaslužek. Zaradi želje po hitri obogatitvi so se posamezniki na različne načine trudili, da bi oplemenitili svoje imetje in tako izboljšali svoje življenje, pa četudi na račun nekoga drugega. Že v 19. stoletju so se tako razvile prve oblike piramidnih shem, ki so vse do današnjega časa oškodovala številne ljudi. Z razvojem so piramidne igre in njihovi organizatorji postajali vse bolj pretkani. To se je odražalo predvsem v dejstvu, da so začeli ponujati manjše, bolj realne donose na investirani znesek, poleg tega pa so ponujali tudi vedno bolj zahtevne produkte, ki jih širša javnost ni dovolj dobro poznala.

Kljub opozorilom, kako prepoznati piramidno shemo, številni posamezniki vseeno niso bili dovolj pozorni in so tako izgubili celotna vložena sredstva. Organizatorji so sprva velikokrat ostali nekaznovani, saj jih ni bilo mogoče sankcionirati po takratni pomanjkljivi zakonodaji, številni pa so čez noč izginili skupaj z vloženi sredstvi vlagateljev. Vlagatelji so tako pogosto utrpeli škodo, saj obljubljenih obresti nikoli niso dobili, prav tako tudi vložene zneska ne.

Zaradi želje po obogatitvi lastnih sredstev so vlagatelji v takšne sheme nešteto krat utrpeli nepričakovane izgube. Namesto da bi uživali v obljubljenih visokih donosih, so ostali brez vseh prihrankov. Marsikdo je v preteklosti verjel praznim obljubam o nezemeljskih donosih in tako ostal brez vložene denarja. Ker se je v času kapitalizma želja po hitrem zaslužku še okrepila, je to spodbudilo razvoj ilegalnih načinov pridobivanja premoženja, predvsem na račun določenih posameznikov (Spielman, 2013, str. 7). Kot navaja Vidmarjeva (2013, str. 7), je kaznivo dejanje organiziranja, prirejanja piramidnih sistemov že od nekdaj spremljajoč pojav razvoja družbe, kar pa ima negativne posledice za gospodarski razvoj in dosežke javnosti, zato se v svojem magistrskem delu ukvarjam predvsem s problematiko preprečevanja piramidnih iger.

Kot je že omenjeno, so piramidni sistemi skozi zgodovino privabili številne navdušene vlagatelje in jih nato ogoljufali. Med najbolj znane tovrstne goljufe se uvrščata Charles Ponzi in Bernard Madoff. Ponzijeva piramida se imenuje po Charlesu Ponziju, ki je na začetku dvajsetih let 20. stoletja vlagateljem obljubljal bogate donose v kratkem času. Z izkoriščanjem razlik med cenami ameriških in italijanskih poštnih kuponov je zagotavljal 50 % dobička v 45 dneh ali 100 % v 90 dneh (Spielman, 2013, str. 16).

Ameriški finančnik Bernard Madoff pa je uprizoril eno izmed največjih finančnih prevar v zgodovini. V njegovo mrežo finančne prevare so bili vključeni ljudje vseh družbenih slojev, od običajnih delavcev v avtomobilski industriji do milijonarjev z Wall Streeta.

Bernard Madoff, ki je s svojo Ponzijevo shemo investitorje oškodoval za 65 milijard dolarjev, je bil obsojen na 150 let zaporne kazni (Zimic, 2009).

Posamezniki, ki so uživali visok ugled in zaupanje družbe, so skozi zgodovino vodili največje piramidne igre oziroma Ponzijeve sheme (Vidmar, 2013, str. 7). Tudi dandanes so nove oblike teh shem prisotne, vendar jih je težje prepoznati, ker imajo podobne značilnosti kot mrežni marketing, ki pa je zakonsko dovoljen.

Nedavno je na primer v Sloveniji javnost razburil dr. Yuriy Sidrovich iz podjetja Deloitte Slovenija, ki je kriptovalute označil za eno izmed največjih Ponzijevih shem. Ob decembrski mednarodni konferenci o kriptovalutah v Ljubljani je dr. Yuriy Sidorovich za Televizijo Slovenija dejal, da gre za največjo Ponzijevo shemo v zgodovini človeštva. Njegova izjava je požela nemalo razburjenja in tudi posmeha, predvsem med tistimi, ki so s kriptovalutami že obogateli oziroma z njimi dnevno trgujejo (Kužel, 2018).

Tudi v Združenih državah Amerike (v nadaljevanju ZDA) je ameriško pravosodje nedavno vložilo obtožnico proti Trendonu Shaversu, ki je upravljal Bitcoin Savings and Trust (v nadaljevanju BTCST). Ta je vlagateljem obljubljal do 7-odstotne tedenske obresti na njihove vložke, ki naj bi jih dosegel z izkoriščanjem razlik med prodajnim in nakupnim tečajem bitcoinov. BTCST je zbral 700.000 bitcoinov, kar je bilo v letih 2011 in 2012 več kot zadovoljivih 4,5 milijona dolarjev. V piramidne sisteme oziroma Ponzijeve sheme znova in znova vstopajo novi vlagatelji, ki s svojimi vložki omogočijo tekoča izplačila obresti starejšim članom. Sistem se tako poruši oziroma propade, ko zmanjka novih vlagateljev in s tem povezanega priliva denarja (O'Connell, 2016).

Ker se je skozi zgodovino oblikovalo veliko piramidnih shem, ki so oškodovala veliko vlagateljev, je njihovo preprečevanje ključnega pomena. V Sloveniji so tako denarne piramide prepovedane z zakonom, saj gre za kršitev 212. člena Kazenskega zakonika (KZ-1), Ur. l. RS, št. 55/2008, po katerem organiziranje denarnih verig in prirejanje iger na srečo nista dovoljeni.

Z magistrskim delom imam namen predstaviti in opisati najbolj znane piramidne sisteme skozi zgodovino, poudariti njihove lastnosti in opisati načine za preprečevanje le-teh. Poleg navedenega imam namen tudi preučiti odnos do piramidnih sistemov v Sloveniji danes. Raziskujem, kako so piramidne sheme vplivale na življenje oškodovancev in kako se zaščiti pred njimi. V magistrskem delu obravnavam tudi pravni vidik oziroma pravno podkrepitev omenjene problematike, torej kazensko in odškodninsko odgovornost vpletenih ter prikazujem, kako je urejeno preprečevanje tovrstnih sistemov.

Cilji magistrskega dela so:

- opredeliti finančne piramidne sheme;
- opredeliti njihove značilnosti;

- predstaviti najbolj odmevne piramidne oziroma Ponzijeve sheme skozi zgodovino v svetu (Miller, Ponzi, Madoff, Shavers) in pregledati sankcije, ki so jim sledile;
- predstaviti najbolj odmevne piramidne oziroma Ponzijeve sheme v Sloveniji (Catch the Cash, Fair Play, Gem Collection, Remius, Finanzas Forex);
- opredeliti kazensko in odškodninsko odgovornost vpletenih ter preprečevanje takšnih sistemov v Sloveniji;
- predstaviti, kako je to področje urejeno znotraj Evropske unije (v nadaljevanju EU);
- na podlagi opravljene ankete ugotoviti, kakšen odnos imajo do piramidnih sistemov ljudje danes (tu preučim odnos znotraj dveh skupin prebivalcev, in sicer poznavalcev in »nepoznavalcev«).

Skladno s povedanim skušam pri raziskovanju odgovoriti na naslednja vprašanja, in sicer: kakšna je pravna praksa na področju omejevanja Ponzijevih shem; ali le-ta dovolj hitro sledi razvoju in ali so kriptovalute res zgolj še en primer t. i. Ponzijeve sheme.

Magistrsko delo temelji na naslednjih hipotezah:

H 1: Kriptovalute, navkljub značilnostim, ki jih delijo s finančnimi piramidnimi shemami, niso novodobne Ponzijeve sheme, saj je zagotovljeno boljše varstvo potrošnikov.

H 2: Ker pravna ureditev težko sledi tehnološkemu razvoju, je bil zgodovinsko gledano sam nadzor nad Ponzijevimi shemami relativno neučinkovit oziroma so bile primerljive kršitve različno obravnavane.

H 3: Evropski pravni red je podrobno uredil področje preprečevanja finančnih piramidnih sistemov.

V magistrskem delu uporabljam naslednje metode:

- **metodo deskripcije**, s katero podam dejstva in osnovne termine, brez znanstvenega utemeljevanja oziroma pojasnjevanja. Z omenjeno metodo podam in urejam informacije, pridobljene s prebiranjem relevantnih virov, hkrati pa povzemam osnovne opredelitve piramidnih sistemov, Ponzijevih shem;
- **analiza primarnih virov** mi služi pri pregledu uradnih dokumentov, izdanih za urejanje izbranega področja, zato sem za potrebe raziskovanja pregledala kazenski zakonik in druge pravne akte;
- **analizo sekundarnih virov**, ki temelji na analizi in interpretaciji že obstoječih virov, predvsem številnih člankov in poročil o najbolj znanih primerih piramidnih sistemov. Omenjena metoda mi služil za oblikovanje teoretskih izhodišč, na katerih temelji delo;

- **metodo komparacije**, s katero primerjam mnenja različnih avtorjev in pravne akte glede na izbrano področje;
- **zgodovinsko metodo**, s pomočjo katere predstavim zgodovinski razvoj in sistematsko preprečevanje finančnih piramidnih sistemov tako v svetu kot tudi v Sloveniji,
- **z anketnim vprašalnikom** v nadaljevanju preverim, v kolikšni meri so ljudje pripravljeni sodelovati v finančnih igrah in sprejeti tveganje, da s tem nekoga oškodujejo, in kako nepoznavanje področja oziroma izdelkov, v katere vlagajo, vpliva na sodelovanje v takšnih shemah. Anketo sem poslala med kolege, znance in sodelavce ter tako poskušala zajeti različno populacijo in ugotoviti, v kolikšni meri so pripravljeni sodelovati v takih shemah. Anketiranci so v nadaljevanju razdeljeni v dve skupini, in sicer med poznavalce in druge anketirance. Poznavalci so posamezniki, ki delajo oziroma so zaposleni na finančno-zavarovalnem področju in se na finančne produkte oziroma finančne instrumente dobro spoznajo. Anketni vprašalnik vsebuje 13 vprašanj. Anketo so izpolnili 104 posamezniki, od tega 51 poznavalcev področja.

1 PIRAMIDNI SISTEMI

1.1 Opredelitev piramidnega sistema

V različnih literaturah je mogoče zaslediti pojem piramidne sheme z različnimi izrazi. Obstajajo tako imenovane denarne piramide, finančne piramide, piramidne prevare, denarne oziroma finančne verige. Za tovrstne dejavnosti lahko uporabimo tudi izraza finančni inženiring ali gospodarski kriminal. Za omenjene sisteme je značilno, da so vlagatelji med seboj povezani skladno z neko hierarhično strukturo – piramido (Rajher, 2014, str. 4).

Denarna piramida je torej denarni sistem, v katerem se vlagatelji povežejo v hierarhično piramido. Piramidne oziroma denarne verige so igre oziroma dejavnost, pri čemer udeleženci v sistem vložijo določene denarne zneske. Vplačani zneski se nato povrnejo kot izplačilo tistim, ki so pred njimi že bili vključeni v sistem in pričakujejo izplačilo določenih zneskov od vlagateljev, ki so se za njimi vključili v takšno igro (Vidmar, 2013, str. 9). Struktura piramide je temelj takšnih iger, sistemov, prevar. Tisti, ki so se prvi vključili v igro, so tudi prvi udeleženi pri dobičku.

Kot navaja Spielman (2013, str. 9), o piramidnih shemah govorimo takrat, ko se za izvajanje prepovedanih finančnih sistemov poveže več oseb. Njihova povezanost je prepoznana kot piramidno urejena, kar pomeni, da je struktura medsebojnih odnosov urejena hierarhično po tipu piramide. Piramidne sheme so danes z zakonom prepovedani in dokaj tvegani sistemi »obogateti na hitro«, ki lahko oškodujejo številne ljudi. Ustanovitelji plemenitijo svoja sredstva s pridobivanjem denarja od novih ljudi, ki

vstopijo v sistem. Njim pripadajo vsa vplačila novih članov, ki vstopijo v sistem za njimi, saj je praviloma treba za pridružitve plačati določeni znesek.

Ličen (2011) opredeli piramidno igro kot denarni sistem, pri čemer se vlagatelji povežejo v hierarhično piramido. Temelj piramidne sheme se kaže v zaslužku, ki temelji na visokih vplačilih novih udeležencev. Le-ti morajo za participacijo pri zaslužku pridobiti čim več novih članov. Kasneje, ko se vključimo v tako igro, je manjša verjetnost, da bomo dobili svoj vložek nazaj ali da bomo obogateli, poveča pa se verjetnost za izgubo vloženih sredstev. Vložek si lahko povrnemo le, če v igro privabimo nove posameznike. Takšna igra oziroma sistem deluje toliko časa, dokler vanj pritekajo nova, sveža vplačila. Ko pa vplačil zmanjka, se sistem poruši, saj vir denarja presahne.

Demšar (2014) opisuje piramidne igre kot dejavnost, kjer vlagatelji v sistem vplačujejo določene denarne zneske z namenom, da zaslužijo s povrnjenimi izplačili, ki so povečana za znesek donosa. Ravno zaradi tega se na začetku udeležencem igre obljubi zelo visok zaslužek, za katerega ni treba vložiti večjega navora ali truda. Glavni pogoj je, da v tak piramidni sistem vedno znova pritekajo nova sredstva z vstopom novih udeležencev, katerih vplačila služijo kot povrnjene obresti starim članom piramidne igre. Tako Demšar kot Ličen navajata, da takšna širitev sistema ne more potekati v nedogled, saj se, ko zmanjka novih članov, zruši. Enkrat, ko priliva svežega denarja ni več, zmanjka sredstev za izplačila obresti starim udeležencem in sistem se tako poruši.

Ličen (2011) poudarja, da je lahko takšen sistem velikokrat preveč očiten. Prevaranti zato takšne goljufije ponujajo pod različnimi pretvezami, kot so razni odlični posli tisočletja, enkratni izobraževalni tečajji, seminarji, razni ekskluzivni izdelki, kar vsekakor pritegne različne množice ljudi.

Kot že omenjeno, so finančne piramide ime dobile po strukturi, ki spominja na piramido. Pri takih prevarah posameznik ali organizirana skupina ljudi ponuja zapleten izdelek ali »finančni produkt«, pri čemer se določeni udeleženci izjemno okoristijo, medtem ko drugi veliko izgubijo ali pa ostanejo brez celotnega vložka. Velikokrat sploh ne gre za finančne produkte, ampak za zapletene sheme, ki so že osnovane na prevari, saj praviloma zaslužijo le tisti, ki med prvimi vstopijo v tako shemo in so po hierarhiji »na vrhu« piramide (Milič, 2015).

Če povzamemo, je skupna značilnost finančnih piramid in piramidnih iger, da so osnovane v obliki piramide, pri čemer določeni posamezniki služijo, medtem ko drugi izgubijo svoja sredstva. Ustanovitelji oziroma oglaševalci ponujajo zapleten, kompleksen izdelek, ki ga pogosto tudi sami ne razumejo najbolje. Na koncu se piramidna shema vedno podre, saj zmanjka novih članov, ki bi s svojimi sredstvi zagotovili podaljšanje življenja takega sistema.

1.2 Značilnosti piramidnih shem

Bistvo piramidnih sistemov so že večkrat omenjene obljube o izjemno visokih, skorajda neverjetnih zaslužkih v razmeroma kratkem času. Ustvarjajo se z udeležbo novih vlagateljev v sistem, zato je pomembno, da svežih denarnih prilivov ne zmanjka, saj slednji služijo kot izplačila starim vlagateljem, ki so v shemo vključeni že dalj časa (Spielman, 2013, str. 10).

Piramidne sheme posamezniki težko prepoznajo, ker se skrivajo za oglaševanjem zapletenih produktov, shem, ki jih laiki, brez izkušenj in ustrezne izobrazbe, ne morejo prepoznati. Poleg tega na ljudi pogosto vplivajo izjave in dejanja drugih. Na njihove naložbene odločitve pogosto vplivajo naložbene odločitve njihovih prijateljev in sosedov. Včasih je smiselno slediti temu, kaj so drugi storili, vendar ne vedno, in ko vlagatelj sledijo »čredi«, lahko zaidejo v resne težave (Thaler & Sunstein, 2009, str. 70).

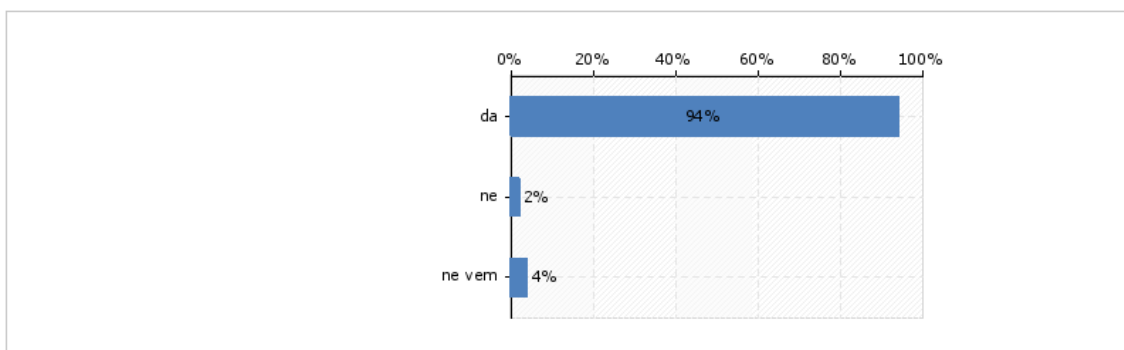
Milič (2015) navaja 7 glavnih značilnosti finančnih piramid:

1. Obljubljeni donosi so precej visoki. Znak za previdnost so donosi, ki so večji kot 10 do 12 % na leto.
2. Ustanovitelji oziroma udeleženci trdijo, da so donosi zajamčeni in brez tveganja, kar je nasprotno od osnovne logike, ki velja za plemenitenje premoženja, kjer so potencialno visoki donosi vedno povezani z razmeroma visokimi tveganji.
3. Vlagatelji so spodbujeni, da tudi sami oglašujejo proizvod.
4. Pogosto je sedež podjetja, organizacij finančnih piramid v bolj »eksotičnih državah«, prav tako so ponujeni produkti izjemno zapleteni.
5. Vstop navadno spremljajo izjemno visoki stroški ali visoke vstopne provizije za vlaganje sredstev oziroma denarja. Enako velja za izstop – ko želi vlagatelj izstopiti ali prodati naložbo, to pogosto spremljajo visoki stroški izstopa oziroma kazenske provizije.
6. Velikokrat oglaševalci produktov ne razumejo najbolje, saj so le-ti tako zapleteno nastavljeni.
7. Ponujeni izdelek v Sloveniji ni registriran ali pa ponudniki, oglaševalci nimajo dovoljenja za oglaševanje le-tega v Sloveniji z vidika poslovne registracije, obstoja podružnice, licence in/ali registracije pri naši Agenciji za trg vrednostnih papirjev (v nadaljevanju ATVP) ali pri ATVP v kateri koli drugi državi članici EU.

Glede na navedbe znanstvene in strokovne literature in glede na dejstvo, da so se finančne piramide v kar nekaj oblikah pojavljale tudi v Sloveniji, me zanima, kako dobro jih poznajo običajni prebivalci in kako dobro tisti, ki bi se, zaradi svojega delovnega mesta, morali bolje spoznati na različne finančne instrumente. Veliko posameznikov je že slišalo za finančne piramidne sheme, skladno z anketnim vprašalnikom je bilo med poznavalci takih 48 posameznikov, kar je 94 %, kot prikazuje slika 1. Med drugimi anketiranci pa je

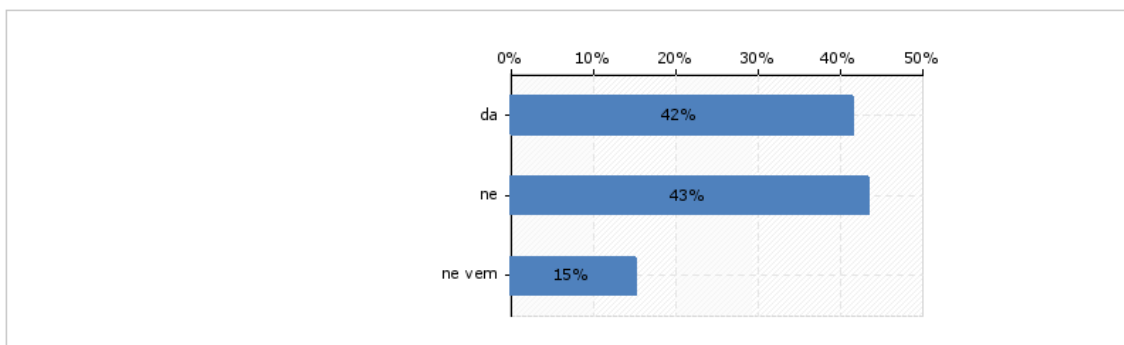
na vprašanje: »Ali ste že slišali za finančne piramidne sheme?« pritrnilno odgovorilo 22 posameznikov, 23 posameznikov pa še ni slišalo za finančne piramidne sheme, kar prikazuje slika 2. Z uporabo χ^2 -testa, kjer je P-vrednost 0,00000005595 in α 0,05, zavrnilo ničelno hipotezo, saj je razlika med skupinama statistično značilna, kar pomeni, da obstaja povezava med stopnjo poznavanja finančnih instrumentov in odgovori. Poznavalci so najverjetneje slišali za piramidne sheme zaradi narave njihovega delovnega mesta oziroma dejavnosti, s katero se ukvarjajo, medtem ko je med običajnimi prebivalci veliko takih, ki se na finančne instrumente sploh ne spoznajo.

Slika 1: Odgovori poznavalcev področja na vprašanje: »Ali ste že slišali za finančne piramidne sheme?«

Vir: Spletna anketa (2019).

Slika 2: Odgovori drugih anketirancev na vprašanje: »Ali ste že slišali za finančne piramidne sheme?«

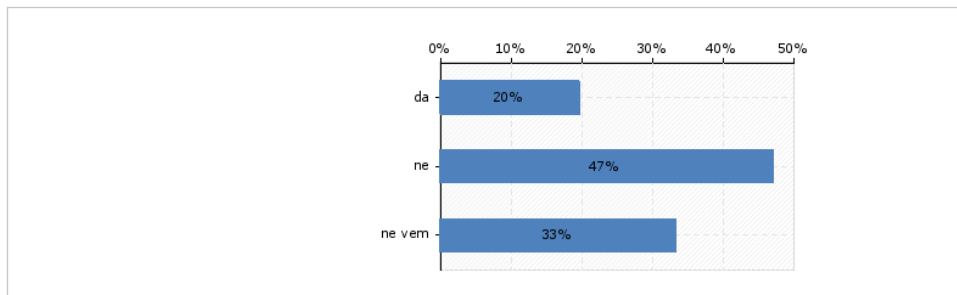

Vir: Spletna anketa (2019).

Poznavalci so največkrat slišali za Ponzijevo, nato za Madoffovo shemo, igro Catch the Cash, OneCoin, Gem Collection, Remius, Finanzas Forex in druge (Herbalife, Bitcoin skladi ...). Drugi anketiranci, ki so že slišali za finančne piramidne sheme, so prav tako največkrat poudarili Ponzijevo, nato pa Madoffovo shemo oziroma sklad. Sledile so še druge igre, in sicer Remius, Catch the Cash, Herbalife in Gem Collection.

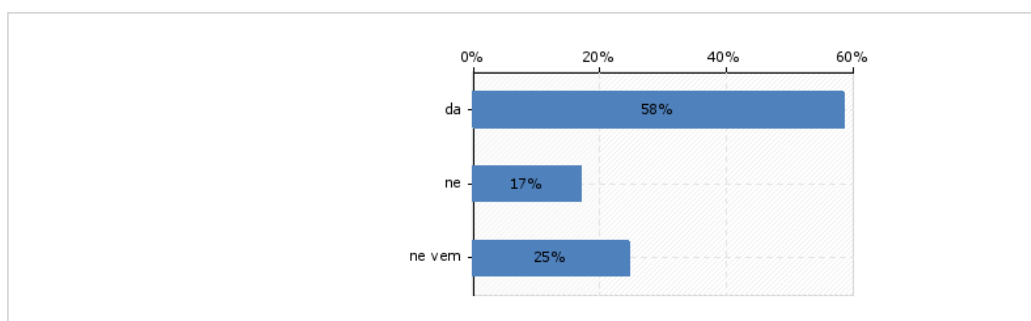
Na vprašanje: »Ali bi investirali v shemo, kjer je zagotovljen izjemno visok donos brez tveganja?« se je 24 (47 %) poznavalcev odločilo, da ne bi investirali v shemo, kjer je zagotovljen izjemno visok donos, 17 (33 %) pa se jih ni opredelilo, kot kaže slika 3. Drugi anketiranci bi investirali v takšno shemo, saj je 31 posameznikov oziroma 58 % odgovorilo pritrdilno in le devet (17 %) jih v tako shemo ne bi investiralo, kar je prikazano na sliki 4. P-vrednost χ^2 -testa je 0,000118818, kar pomeni, da je razlika med skupinama statistično značilna. Med skupinama in pripadajočimi odgovori obstaja povezava. Lahko bi rekli, da so poznavalci bolj skeptični glede investiranja v naložbe, kjer je zagotovljen visok donos brez tveganja, saj so praviloma bolj donosne investicije povezane z večjim tveganjem. Drugi anketiranci pa so najverjetneje zaradi pomanjkanja znanja manj skeptični in v take naložbe vseeno investirajo svoje prihranke.

Slika 3: Odgovori poznavalcev na vprašanje: »Ali bi investirali v shemo, kjer je zagotovljen izjemno visok donos brez tveganja?«

Vir: Spletna anketa (2019).

Slika 4: Odgovori drugih anketirancev na vprašanje: »Ali bi investirali v shemo, kjer je zagotovljen izjemno visok donos brez tveganja?«

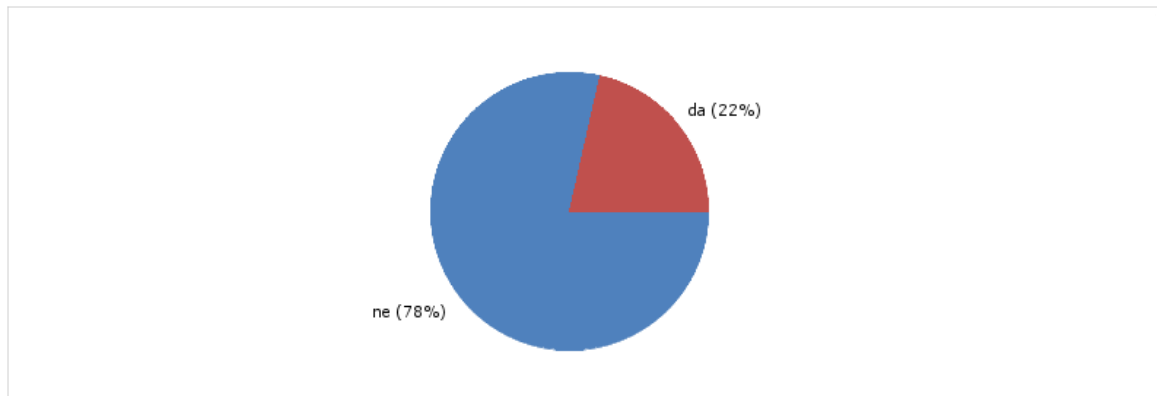

Vir: Spletna anketa (2019).

Na sliki 5 je prikazano, da bi se za investiranje v shemo, kjer obstaja možnost, da se nekoga oškoduje, odločilo 22 % poznavalcev, kar je 11 posameznikov. Število posameznikov, ki bi se odločili za investicijo v shemo med drugimi anketiranci, je večje, saj bi se za to odločilo 16 posameznikov od 53, kar je 30 %, kot to prikazuje slika 6. Ničelne hipoteze ne zavrnemo, saj P-vrednost znaša 0,316171319. Razlika med

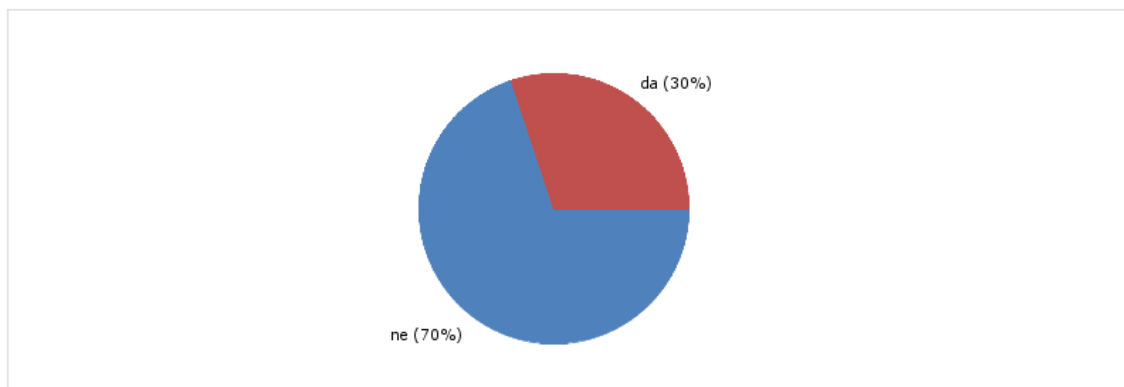
skupinama ni statistično značilna. Obe skupini sta pri tem vprašanju imeli relativno velik delež pritrdilnih odgovorov, kar pomeni, da bi veliko ljudi oškodovalo druge z namenom, da povečajo svoje imetje. Morda bi lahko to zmanjšali s poučevanjem oziroma z ozaveščanjem ljudi o slabostih in negativnih vplivih različnih finančnih prevar.

Slika 5: Odgovori poznavalcev na vprašanje: »Ali bi investirali v shemo, kjer je zagotovljen izjemno visok donos, a pri tem obstaja tveganje, da nekoga oškodujete?«

Vir: Spletna anketa (2019).

Slika 6: Odgovori drugih anketirancev na vprašanje: »Ali bi investirali v shemo, kjer je zagotovljen izjemno visok donos, a pri tem obstaja tveganje, da nekoga oškodujete?«

Vir: Spletna anketa (2019).

1.3 Piramidne sheme in kriptovalute

Piramidne sheme in kriptovalute imajo kar nekaj skupnih značilnosti, zato nekateri avtorji menijo, da gre pri kriptovalutah, kot je bitcoin, za tovrstno shemo. O tem priča tudi dejstvo, da je guverner Svetovne banke Jim Yong Kim na dogodku v Washingtonu dejal, da so bitcoin in nekatere druge kriptovalute večinoma Ponzijeve sheme in da še vedno ni povsem jasno njihovo delovanje (Hagan, 2018).

Pred investiranjem v svet digitalnih valut je posvaril tudi Howard Marks. Ameriški milijarder, ki je predvidel pok balona »dot.com« in finančno krizo, trdi, da se zgodovina ponavlja in da so digitalne valute brez vrednosti ter le modna muha (Gorenjska banka, d. d., 2017).

Za piramidne sheme so značilni visoki donosi, kar enako velja tudi za donose kriptovalut. Kriptomanija je leta 2017 dosegla tudi Slovenijo in se še nadaljuje. Novice o izjemno visokih donosih, ki jih prinaša bitcoin, so marsikoga prepričale o vlaganju vanj oziroma v druge kriptovalute (Kužel, 2018). Kar nekaj avtorjev zato trdi, da je tudi bitcoin v resnici piramidna shema. Eden od argumentov za to tezo je tudi, da več članov, kot se jih priključi piramidni shemi, dražji postane bitcoin. Ko bitcoinu naraste cena, ga špekulanti kupijo in o tem obvestijo druge posameznike, ki nato kriptovaluto prav tako kupijo, saj se cena res zviša. Špekulanti bitcoin oziroma kriptovaluto na vrhuncu prodajo, drugi pa zaradi pomanjkanja izkušenj in znanja prodajo nekoliko kasneje, preden se cena kriptovalute še bolj zniža. Bitcoine po nižji ceni spet kupijo špekulanti in spet zaženejo nov cikel, ki se nato ponavlja vse, dokler ne zmanjka denarja (Jakulin, 2014). Leta 2013 so investitorji vlagali sredstva v bitcoine in do marca istega leta potisnili njegovo ceno nad 1.150 dolarjev za bitcoin. Štiri leta kasneje se je povpraševanje po bitcoinih še naprej povečevalo, število novih udeležencev, ki so vstopili na trg, je doseglo tudi najvišjo vrednost. Do oktobra 2017 se je cena bitcoinov povečala za več kot 300 % (Baron, O'Mahony, Manheim & Dion-Schwarz, 2015, str. 11), kar je prineslo visok donos vsem, ki so v tem času vložili sredstva v to kriptovaluto.

Pri piramidnih shemah donose zajamčijo organizatorji, za kriptovalute pa to ne velja povsem. Ena izmed razlik med finančnimi piramidami in kriptovalutami je ta, da gre pri kriptovalutah, pri bitcoinu za prosto programski projekt, kjer naj ne bi bilo centralnega organa. Tako nihče nima avtoritete, da obljublja lažne, visoke dobičke. Ker ni centralnega organa oziroma avtoritete, ki bi zagotovila visoke donose, se vrednosti bitcoina oblikujejo povsem neodvisno od centralnega organa (Baron, O'Mahony, Manheim & Dion-Schwarz, 2015, str. 9). Enako kot velja za druga menjalna sredstva, kot so zlato, ameriški dolar, evro, yen, velja tudi za kriptovalute, da zagotovila za ohranjanje kupne moči ni in da se tečaj bitcoina in drugih kriptovalut oblikuje skladno z gibanji na trgu. To povzroči gibanje tečaja, zato lahko lastniki kriptovalut nepričakovano povečajo ali izgubijo vrednost vloženih sredstev. Zagotovila o visokih donosih in povečanju vrednosti bitcoina ni, v primerjavi s piramidnimi shemami, pri katerih organizatorji obljublajo in zagotavljajo izjemno visoke donose. Poleg tega naj bi kriptovalute z uporabo tehnologije »blockchain« zagotavljale predvsem večjo transparentnost in varstvo potrošnikov (KD Skladi, d. o. o., 2017). Vseeno pa so visoki donosi ena od glavnih značilnosti piramidnih shem, kar pa velja tudi za večino kriptovalut.

Pri bitcoinu gre primarno za valuto, ki je ne podpira nobena vlada, niti je ni mogoče zamenjati za katero koli blago, lahko pa anonimno potuje prek državnih meja, brez nadzora katerega koli vladnega organa (Turpin, 2018, str. 337). Ideja bitcoina je torej omogočiti ljudem majhne stroške transakcij, v nerazvitih delih sveta pa jim poleg zaščite pred valutnim nihanjem (v primerih, ko je državna valuta nestabilna) lahko omogoča sredstva za delo. Prednost bitcoina je tudi anonimnost transakcij, kar pa je hkrati lahko tudi slabost, saj se jih lahko polaščajo tudi kriminalne združbe. Sklepamo lahko, da sama ideja in namen bitcoina nista enaka kot pri piramidnih shemah, je pa tudi pri rokovanju z bitcoinom prišlo do goljufij, ki delujejo po načelu Ponzijeve sheme. Najbolj odmeven primer je Bitcoin Savings & Trust, ki je obljubljal velike donose.

Vlagatelji v piramidne sheme se spodbujajo, da sami oglašujejo produkt. Zgodnji uporabniki bitcoina imajo v lasti večje količine bitcoinov, saj so bili med prvimi, ki so svoja sredstva vložili v digitalno valuto. Pri piramidnih shemah so vlagatelji, ki so prvi vstopili v igro, tisti, ki se lahko z vložki kasnejših vlagateljev okoristijo. Dobri rezultati investiranja v piramidne sheme so se širili večinoma od ust do ust. Tudi pri kriptovalutah oziroma bitcoinu smo bili priča neverjetnim donosom in širjenju novic, kako so številni, ki so investirali v kriptovalute, obogateli. Veliko vlagateljev, ki so že investirali v kriptovalute in tako oplemenitili svoje premoženje, je o investiranju prepričevalo tudi druge, podobno kot pri piramidnih shemah so nagovarjali znance, prijatelje.

Sedež podjetja, ki organizira piramidno shemo, je lahko v eksotičnih državah, produkt, ki ga ponujajo, pa je po navadi zelo zapleten, kar velja tudi za kriptovalute. Po navedbah Kralja (2017) so kriptovalute digitalni denar, zapisan v obliki verige, ki omogoča vpogled v vse transakcije. Zapis temelji na verigi »blockchain«, nakup določene kriptovalute pa se lahko opravi v menjalnicah ali borzah kriptovalut. Tudi tu so se do sedaj najbolj okoristili tisti, ki so v igro vstopili med prvimi, saj so določeno kriptovaluto kupili po nizki ceni, in ustanovitelji borz kriptovalut, ki so za vsako transakcijo zaračunali določen odstotek, kar nekoliko spominja na piramidno shemo.

Merkač (2018) pojasnjuje in opozarja, da so se zaradi relativno nove tehnologije »blockchain«, ki je širši javnosti neznana, že pojavili številni prevaranti, ki to izkoriščajo. V preteklih nekaj letih je kar nekaj borz kriptovalut čez noč izginilo z denarjem svojih članov. Večinoma so bili oškodovani ljudje, ki se na posle tovrstnih dejavnosti niso dovolj dobro spoznali. Primer takšne piramidne sheme, ki je pod pretvezo kriptovalute opeharila številne, je OneCoin. Shema se je porušila, ko so spomladi leta 2017 indijske oblasti prijele nekaj predstavnikov sheme zaradi upravljanja nezakonite finančne piramide (Merkač, 2018).

Pri tehnologiji »blockchain«, na kateri temelji večina kriptovalut, gre pravzaprav za računanje oziroma nizanje izračunanih rešitev, ki so povezane v bloke. S tem se posledično zagotovi, da se kakršno koli preračunavanje oziroma ponarejanje ne spleča,

kar predstavlja večjo varnost potrošnikov. Tehnologija poskrbi, da je vsaka transakcija enkratna, sledljiva in varna, saj če želi kdor koli spremeniti del zapisa, mora spremeniti vse – kar pa je nemogoče, poleg tega pa omogoča popolno anonimnost prejemnika in plačnika (Mekina, 2017). Poznavalci trdijo, da se bo ravno s tehnologijo »blockchain« bistveno spremenilo življenje posameznikov. Ta tehnologija namreč omogoča sledljivost, kar je še najbolj predstavljeno in pomembno za prehransko industrijo. Na ta način bi lahko z enim skeniranjem izdelka v trgovini točno vedeli, kdaj je bil proizveden, kako je bil transportiran, kakšni so roki uporabnosti, vse to bo na voljo z enim samim klikom (Kužel, 2018).

Tudi Zveza potrošnikov Slovenije (2018) opredeljuje »blockchain« kot kompleksno, zapleteno tehnologijo, ki omogoča boljši nadzor in varnost podatkov, saj so njihovo podvajanje, kopiranje in kraja nemogoči. Gre za, po navedbah Zveze potrošnikov Slovenije, nekakšno »javno knjigo« v katero se, po časovnem vrstnem redu, zapisujejo podatki, katerih pristnost je vedno in na vsakem koraku mogoče preveriti.

Po navedbah Rudly (2018) naj bi »blockchain« potrošniku omogočil:

- Preverjanje pristnosti produkta – »blockchain« lahko zagotovi dostopen in zanesljiv zapis o posameznem produktu. Potrošnik lahko dostopa do popolne zgodovine izdelka, od trenutka, ko se je ta oddaljil od proizvodnje.
- Vidnost dobavne verige – »blockchain« zagotavlja vpogled v vsak del dobavne verige in omogoča proizvajalcem, da sledijo surovinam, od trenutka, ko vstopijo v dobavno verigo, do konca, dokler se končni proizvod ne dostavi stranki.
- Upravljanje garancije – »blockchain« zagotavlja evidenco vsakega predmeta, na katerem sta bila ponujena garancija in možnost prihodnjih stroškov. Te informacije bodo dostopne tudi potrošnikom, kar jim bo omogočilo preprost način spremljanja njihovih jamstev in zahtevkov.

Piramidne sheme ob vstopu in izstopu spremljajo visoke vstopne oziroma izstopne provizije. Določeni ustanovitelji borz kriptovalut so prav tako zaračunavali visoke provizije za opravljene storitve, in sicer za vsako transakcijo in za izstop.

Ponudniki pri piramidnih shemah pogosto niso povsem razumeli produktov in njihovega delovanja. Večina ponudnikov in tudi vlagateljev ne razume delovanja kriptovalut, nejasnost glede delovanja je omenil tudi guverner Svetovne banke Jim Yong Kim. Poleg uporabe tehnologije »blockchain« dobi vsak lastnik kriptovalute denarnico, ki vsebuje javni ključ in zasebni ključ. Javni ključ je naslov, na katerega lahko druga oseba pošlje bitcoine, zasebni ključ pa omogoča, da lastnik denarnice pošlje lastne bitcoine nekemu drugemu. Pri tem oba, plačnik in prejemnik, ostaneta anonimna (Turpin, 2018, str. 337–338). Sistem še vedno številnim, navkljub vsem pojasnilom, ni povsem razumljiv.

Pri piramidnih shemah se je mnogokrat izkazalo, da produkt oziroma podjetje ni bilo registrirano za opravljanje dejavnosti, ni imelo urejene potrebne dokumentacije in licence. Slovenski kriptomilijonarji so zato previdni, saj ne želijo, da bi o njihovem premoženju in dobičkih poročale medijske hiše, še manj pa, da bi jih nadzirala finančna uprava, vse, dokler pravila niso jasno določena. Vendar so zaradi tega izpostavljeni tako posamezniki kot tudi podjetja, ki se ukvarjajo s kriptovalutami (Kužel, 2018). Za kriptovaluto E-Gold v ZDA vlada nikdar ni trdila, da je valuta na kakršen koli način nezakonita, opozarjala pa je, da bi družba morala pridobiti licenco. Vlada je zahtevala, da družba posluje v celoti v skladu z vsemi veljavnimi zveznimi in državnimi zakoni, predvsem glede preprečevanja pranja denarja (Turpin, 2018, str. 354).

Piramidne sheme se lahko končajo z razkritjem, s propadom, saj vir denarja, ki napaja piramido, presahne ali pa organizatorji skupaj z investiranimi sredstvi vlagateljev pobegnejo neznanu kam. Pri kriptovalutah pa ni točno znano, kam denar izteka, kar še ne pomeni, da se v ozadju ne skrivajo organizatorji, ki bi lahko z zajetnimi izkupički vloženih sredstev čez noč pobegnili. Kriptovalute so tako precej podobne piramidnim shemam, saj imajo kar nekaj skupnih značilnosti, zato lahko trdimo, da gre za neko vrsto piramidne igre, čeprav njihovo delovanje še ni povsem jasno.

U. S. Securities and Exchange Commission (v nadaljevanju SEC) trdi, da je za goljufe uporaba virtualnih valut privlačna, saj imajo za transakcije v virtualnih valutah večje zasebne koristi. Regulativni nadzor je namreč nad transakcijami z virtualnimi valutami slabši kot pri transakcijah z običajnimi valutami (SEC, 2013).

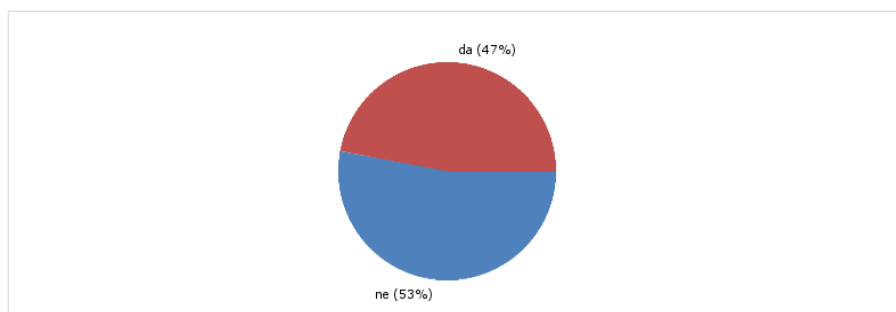
SEC (2013) v nadaljevanju navaja, da imajo goljufije v obliki piramidnih shem pod pretvezo kriptovalut naslednje značilnosti:

- Visoka donosnost naložb z malo ali brez tveganja. Vsaka naložba ima določeno stopnjo tveganja, naložbe z večjimi donosi običajno vključujejo večje tveganje, kar za kriptovalute ne velja.
- Zagotavljanje stalnih donosov naložb ali obljube o izjemno visokih donosih z majhnim tveganjem je treba vedno obravnavati skeptično. Donosi naložb se namreč gibajo navzgor in navzdol. To velja predvsem za bolj tvegane naložbe vlagateljev, ki iščejo visoke donose. Previdnost je potrebna torej pri naložbah, ki ustvarjajo visoko donosnost ne glede na splošne tržne razmere.
- Skrivnostne in/ali zapletene strategije in provizijske strukture. To je dobro pravilo, da se izognemo naložbam, ki jih ne razumemo ali za katere ne moremo dobiti popolnih informacij.
- Ni minimalnih zahtev od vlagateljev. Večina legitimnih priložnosti za zasebne naložbe zahteva, da so vlagatelji akreditirani, zato je potrebno, da smo zelo skeptični glede priložnosti za naložbe, ki ne zahtevajo raznih izpisov naše plače ali drugih dokumentov.

- Težave z dokumentacijo. Organizatorji ponujajo veliko izgovorov, zakaj stranke ne morejo pregledati informacij o naložbi. Pred vlaganjem je tako priporočeno, če ne že kar nujno, vedno prebrati prospekt ali izjavo o razkritju naložbe. Še posebej pa je treba biti pozoren na napake v izjavah o računu, ki so lahko znak goljufive dejavnosti.
- Težave pri izplačilih.

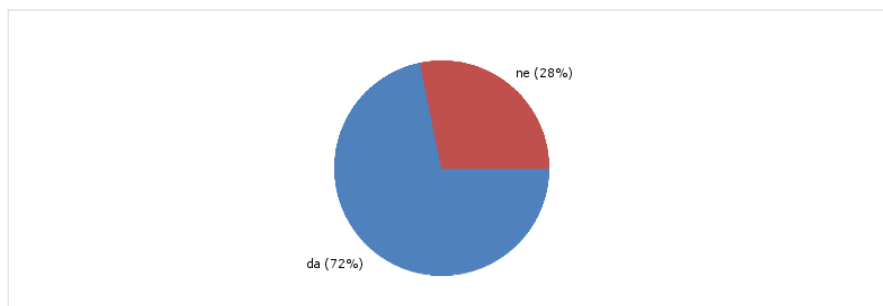
Navkljub opozorilom, da se posamezniki pozanimajo, v kakšno shemo oziroma produkt bodo investirali svoja sredstva, je na vprašanje: »Ali bi investirali v shemo, ki ponuja izjemne donose, prek vam manj znanih produktov?« večina odgovorila pritrdilno. Na sliki 7 je prikazano, da je 53 %, kar je 27 poznavalcev, odgovorilo, da se ne bi odločili za investiranje v shemo, ki ponuja njim manj znane produkte. Večina drugih anketirancev, to je 72 % oziroma 38 posameznikov, pa bi se za investiranje odločila, tudi če so jim produkti manj znani, kar prikazuje slika 8. χ^2 -test je pokazal, da je vrednost P (0,010465899) manjša od α (0,05), zato zavrnamo ničelno hipotezo, saj obstaja povezava med poznavanjem finančnih instrumentov in odgovori anketirancev. Razlika je statistično značilna, kar pomeni, da so drugi anketiranci bolj pripravljeni vlagati v sheme, ki ponujajo visoke donose, tudi če ne poznajo produktov, poznavalci pa so bolj previdni, saj bi se, po podatkih, pridobljenih z opravljeno anketo, za take naložbe odločilo manj posameznikov. Ljudje se kljub nepoznavanju produktov odločijo za investiranje, saj so nerealno optimistični, tudi, kadar lahko veliko izgubijo. Nerealni optimizem lahko pojasni veliko tveganje posameznikov, zlasti na področju življenja in zdravja posameznikov. Če ljudje precenijo svojo osebno imuniteto pred škodo, lahko ne sprejmejo smiselnih preventivnih ukrepov. Tako se o produktih, v katere investirajo, ne pozanimajo, prav tako pa ne pričakujejo slabih izidov oziroma donosov. Če pa so ljudje opomnjeni na slab izid, morda v prihodnje ne bodo tako optimistični (Thaler & Sunstein, 2009, str. 35–36).

Slika 7: Odgovori poznavalcev na vprašanje: »Ali bi investirali v shemo, ki ponuja izjemne donose, prek vam manj znanih produktov?«

Vir: Spletna anketa (2019).

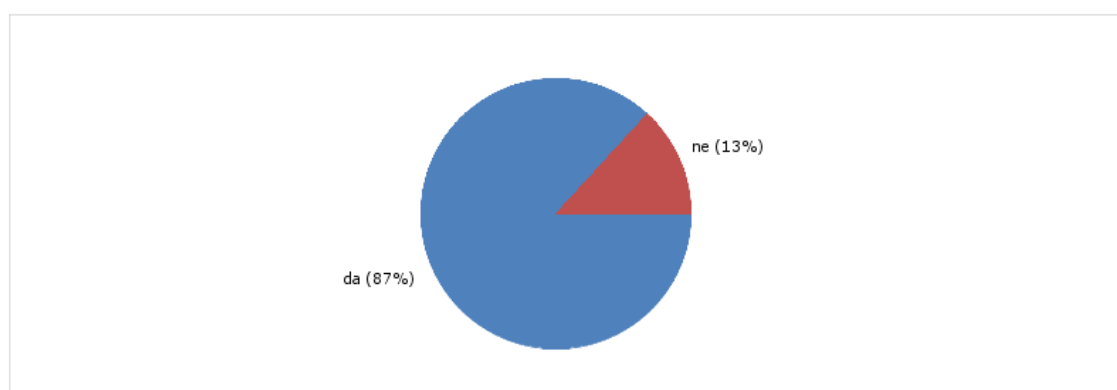
Slika 8: Odgovori drugih anketirancev na vprašanje: »Ali bi investirali v shemo, ki ponuja izjemne donose, prek vam manj znanih produktov?«

Vir: Spletna anketa (2019).

V nadaljevanju preverjam tudi poznavanje področja kriptovalut, saj je v današnjem času kar nekaj piramidnih shem nastalo v tako imenovanem kriptosvetu. Poznavalci so v celoti že slišali za kriptovalute, medtem ko je za kriptovalute slišalo tudi 46 nepoznavalcev, kar predstavlja 87 % drugih anketirancev, kar je prikazano na sliki 9. Razlika med skupinama je tu statistično značilna, saj je P-vrednost 0,007201778, kar pomeni, da zavrnilo ničelno hipotezo. Tudi tu so najverjetneje poznavalci v celoti slišali za kriptovalute, saj so te dokaj priljubljene v finančnem svetu. Drugi anketiranci pa so za kriptovalute najverjetneje slišali prek raznih medijev, znancev, prijateljev, drugih.

Slika 9: Odgovori drugih anketirancev na vprašanje: »Ali ste že slišali za kriptovalute (bitcoin, etherum, ripple ...)?«

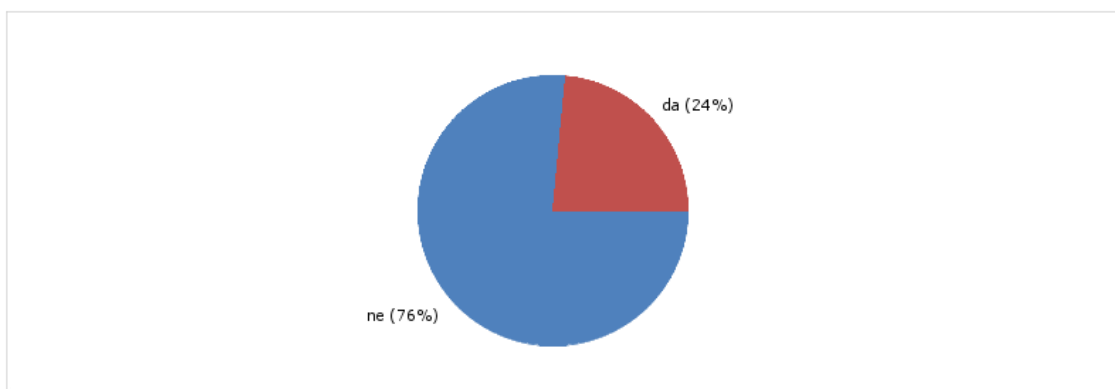

Vir: Spletna anketa (2019).

Iz slike 10 je razvidno, da se večina poznavalcev, 76 % oziroma 39 posameznikov, ne bi odločila za investiranje v kriptovalute, med drugimi anketiranci pa bi se večina, 53 % oziroma 28 posameznikov, odločila za investiranje v kriptovalute, kot je prikazano na sliki 11. P-vrednost znaša 0,002137526, zato ničelno hipotezo zavrnilo, razlika med skupinama je statistično značilna. Poznavalci se v večini ne bi odločili za investiranje v kriptovalute, najverjetneje zato, ker je njihovo delovanje tako zapleteno in nejasno. Glede

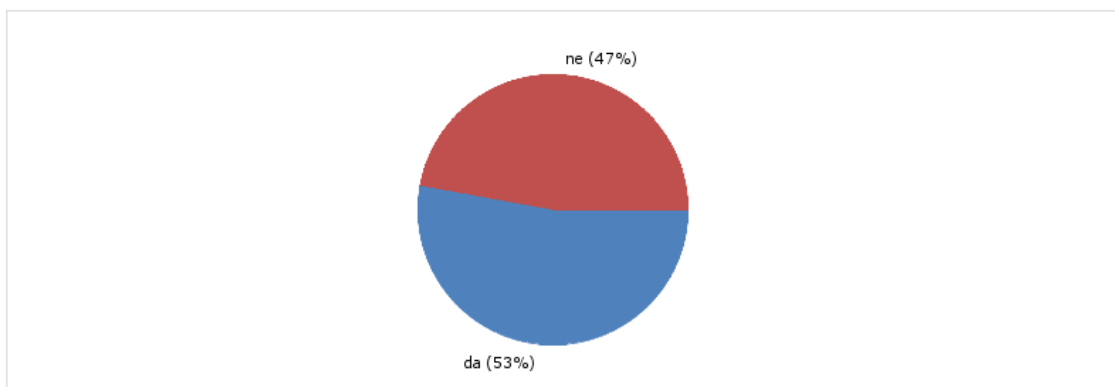
takih naložb so bolj skeptični, drugi anketiranci pa bi v kriptovalute investirali, saj so najverjetneje bolj dovzetni za govorice o super donosih, ki jih obljublajo kriptovalute. Poleg tega se nekateri anketiranci, zaradi pomanjkanja znanja ali drugih razlogov, ne pozanimajo dovolj o določenih investicijah. Veliko posameznikov tako vложи svoja sredstva v naložbe, ki so trenutno priljubljene, kar velja predvsem za vlaganje sredstev v kriptovalute.

Slika 10: Odgovori poznavalcev na vprašanje: »Ali bi (oziroma ste) investirali v kriptovalute?«

Vir: Spletna anketa (2019).

Slika 11: Odgovori drugih anketirancev na vprašanje: »Ali bi (oziroma ste) investirali v kriptovalute?«

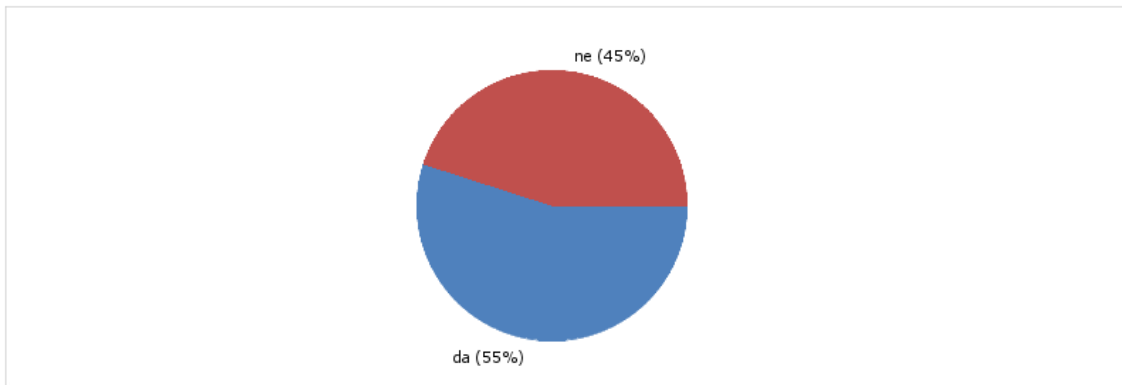

Vir: Spletna anketa (2019).

Med poznavalci je rezultat na vprašanje: »Ali bi rekli, da razumete delovanje in področje kriptovalut?« dokaj neodločen, saj je 28 (55 %) posameznikov odgovorilo, da se spoznajo na delovanje in področje kriptovalut in 23 (45 %) posameznikov, da se na področje ne spoznajo, kar je v skladu s sliko 12. Med drugimi anketiranci se jih je večina opredelila, da se na omenjeno področje ne spoznajo, to je 38 posameznikov oziroma 72 %, kot je

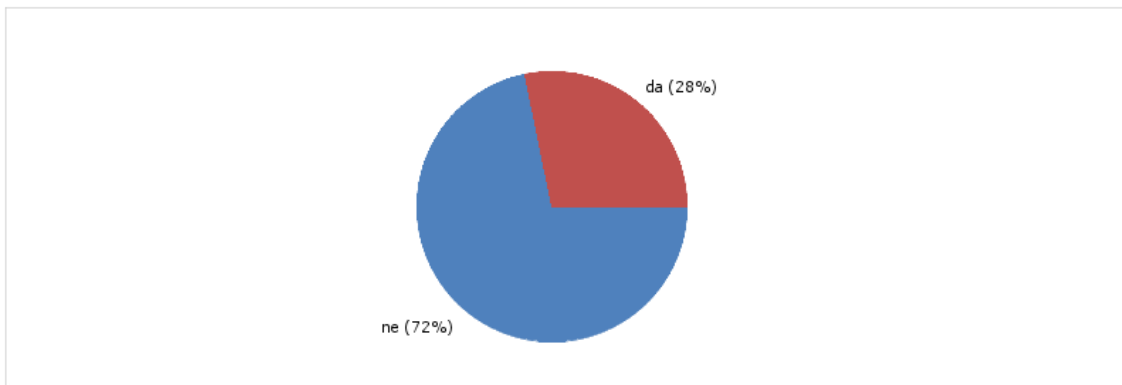
prikazano na sliki 13. S pomočjo χ^2 -testa zavrnilo ničelno hipotezo, saj je vrednost P 0,005891803, ker obstaja povezava med skupinama in odgovori. Skupini se razlikujeta, saj so drugi anketiranci bolj naklonjeni investiranju v kriptovalute kot poznavalci. Drugi anketiranci so lahko tako bolj nagnjeni k tveganju ali pa to pripišemo nepoznavanju področja in delovanja kriptovalut.

Slika 12: Odgovori poznavalcev na vprašanje: »Ali bi rekli, da razumete delovanje in področje kriptovalut?«

Vir: Spletna anketa (2019).

Slika 13: Odgovori drugih anketirancev na vprašanje: »Ali bi rekli, da razumete delovanje in področje kriptovalut?«

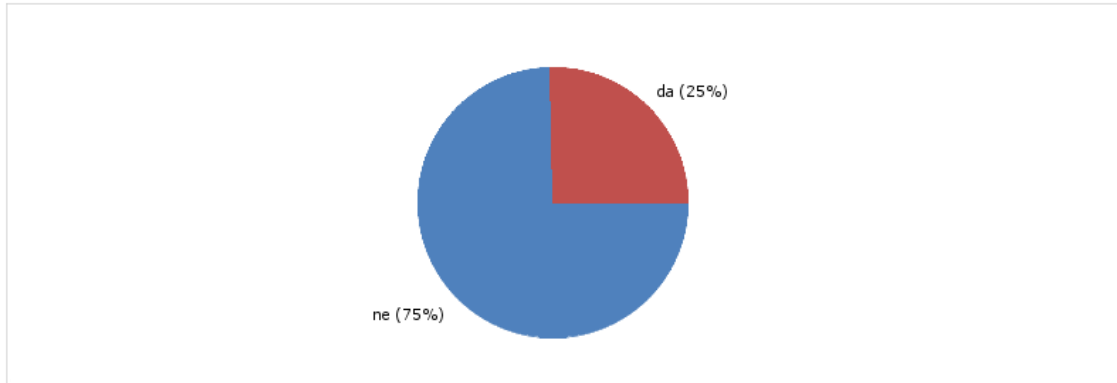

Vir: Spletna anketa (2019).

Poznavalci naložbam v kriptovalute ne zaupajo, saj jih le 13 (25 %) zaupa naložbam v kriptovalute, kot je prikazano na sliki 14. Med drugimi anketiranci pa je 27 posameznikov (51 %) odgovorilo, da takim naložbam zaupajo, kar prikazuje slika 15. Glede zaupanja v naložbe s kriptovalutami med skupinama obstaja statistično značilna razlika, P-vrednost je namreč manjša od α in znaša 0,007647703. Razumevanje področja kriptovalut med

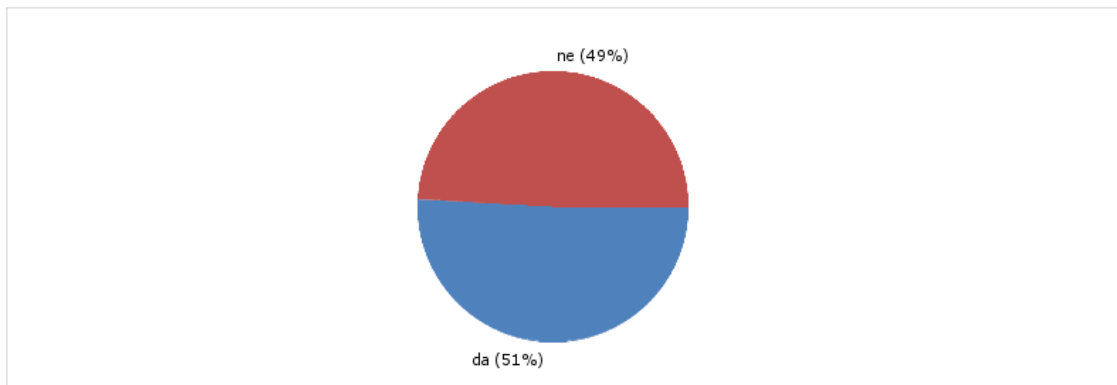
skupinama kaže, da so poznavalci bolj kritični in pozorni na vse pomanjkljivosti in nejasnosti glede delovanja in drugih značilnosti kriptovalut kot pa drugi anketiranci.

Slika 14: Odgovori poznavalcev na vprašanje: »Ali zaupate naložbam v kriptovalute?«

Vir: Spletna anketa (2019).

Slika 15: Odgovori drugih anketirancev na vprašanje: »Ali zaupate naložbam v kriptovalute?«

Vir: Spletna anketa (2019).

1.4 Oblike piramidnih shem

Piramidne strukture same po sebi niso nezakonite, saj so prisotne že vrsto let. Gre za zgodovinsko obliko medsebojnih odnosov in še danes po tej osnovi hierarhije deluje večina vzvodov družbe. Piramida postane nezakonita šele s prisotnostjo denarnih vplačil. Piramidne sheme, za katere velja, da je jasno vidna hierarhija več posameznikov z njihovimi vložki in kjer le-ti pričakujejo povrnitev določenih denarnih zneskov od članov, ki so se za njimi vključili v takšno igro, so v večini zahodnih držav, tudi v Republiki Sloveniji, zakonsko prepovedane (Hrovat, 2010, str. 28).

Pri finančnih piramidnih strukturah nadalje ločimo dva osnovna sistema delovanja, in sicer administrativno piramidno shemo in darilni klub (Dečman, 2006, str. 27).

Ime **administrativna shema** pove, da imamo v shemi upravljavca, torej fizično ali pravno osebo, ki skrbi, da vsi vlagatelji vplačujejo in dobijo povrnjen obljubljeni denarni znesek, ter dejavnost tudi oglašuje in promovira. Za to storitev si administrator, ne glede na uspešnost samega posla, zaračuna določen odstotek provizije in je tako vedno izplačan. Življenjska doba takšnih shem je po navadi veliko krajša od navadnih finančnih piramidnih shem, saj dejstvo, da obstaja neka določljiva oseba, vpliva na lažji proces preiskave. Slednja poteka hitreje, saj je lažje ustrezno sankcionirati odgovorne.

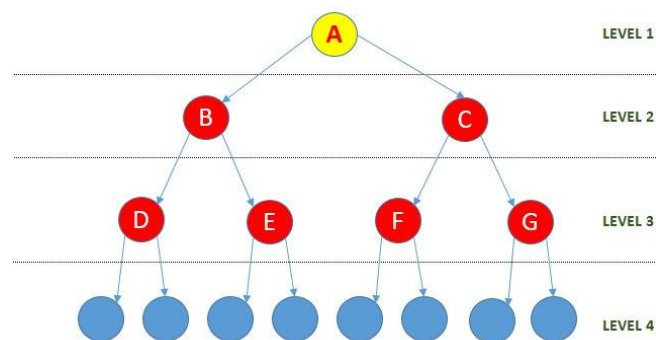
Pri **darilnem klubu**, kot že ime pove, je bistven element sheme »darilo« oziroma neki produkt, ki ga posameznik kupi. Z nakupom samodejno vstopi v piramidno strukturo. Osnova takšne igre je zavajajoča razlaga, da se pri darilu ne plačuje davek na znesek od denarja, ki ga prejme vplačnik, saj so skladno z zakonodajo darila do določenih vsot neobdavčena. Začetnik takšnih in podobnih iger opredeljuje darilo kot nekaj, kar se podari brez pričakovanj, da bi se okoristil ali da se mu bo za to kaj povrnilo. Vendar pa osebe, ki vstopijo v takšno strukturo oziroma v igro, z vplačilom darila, pričakujejo povrnitev obljubljenih koristi, torej po zakonu niso proste plačila davka.

1.5 Modificirana piramidna shema – model »osmih žog«

Številne piramide so bolj zapletene od preprostega modela, saj je zaposlovanje tako velikega števila oseb v sistem praviloma težavno. Za razlago in za lažje razumevanje se zato uporablja preprostejši model, kjer vsak posameznik zaposli še dve osebi. Shema zahteva zaposlitev dveh drugih, ki morajo zaposliti še dve drugi osebi in tako naprej.

Model »osmih žog« vsebuje skupno petnajst članov ob upoštevanju geometrijskega napredovanja, torej: $1 + 2 + 4 + 8 = 15$, kar prikazuje slika 16.

Slika 16: Piramidna shema

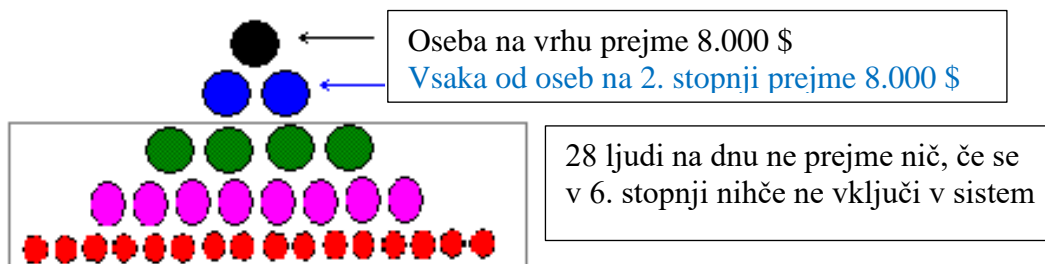
Vir: Tyrus (brez datuma).

Predhodni primeri takšnih shem so se imenovali Original Dinner Party, Treasure Traders, Airplane Game. Prvi primer takšne sheme se je imenoval Original Dinner Party, kjer so bile ravni poimenovane kot: sladica, glavna jed, solata in predjed. Oseba, ki je na stopnji, imenovani sladica, je tista na vrhu sheme. Druga različica, Treasure Traders, je za poimenovanje ravni uporabljala gemološke izraze. Pri Airplane Game so bile različne ravni označene kot: kapitan, kopilot, posadka in potnik (Pyramid Scheme Alert, 2008).

S poimenovanjem ravni so sheme označevale, na kateri ravni je bil udeleženeec. Oseba na vrhu sheme je tako bila kapitan, naslednji dve osebi sta kopilota, stopnjo nižje je posadka, zadnja stopnja pa predstavlja 8 potnikov.

V takšni shemi mora vsak od osmih potnikov plačati ali »darovati« določeno vsoto, na primer 1.000 dolarjev, da se vključi v igro. Ta vsota zneskov, torej 8.000 dolarjev, gre kapitanu, kot prikazuje slika 17, ki nato zapusti shemo, pri čemer se vsi udeleženci premaknejo po piramidi navzgor, tako da kopilota postaneta nova kapitana. Ena skupina se razdeli v dve, pri čemer vsaka potrebuje novih osem udeležencev, potnikov. Oseba, ki se shemi pridruži zadnja, kot potnik, ne bo dobila donosa, dokler ne doseže ravni posadka in kopilot napreduje ter zapusti shemo kot kapitan. Zato udeleženci spodnjih treh ravni piramide vložek izgubijo, če se shema zruši.

Slika 17: Zakaj so piramidne sheme slabe

Vir: Sakowski (2012).

Skratka, piramidne sheme, ki ne zagotavljajo novih članov, vodijo v izgubo denarja za večino udeležencev. Če pogledamo model osmih žog, zadnje 3 ravni vedno izgubijo svoj denar. Kot je prikazano spodaj v enačbi (2), je to približno 88 % vseh udeležencev (Sakowski, 2012).

Sledi izračun udeležencev, ki izgubijo svoj vložek:

N ravni navzdol od vrha je 2^N udeležencev,
 $N-1$ ravni navzdol je 2^{N-1} udeležencev,
 $N-2$ ravni navzdol je 2^{N-2} udeležencev,
vseh udeležencev je tako $2^{N+1}-1$.

$$\frac{\text{Udeleženci, ki izgubijo vložek}}{\text{Vsi udeleženci}} = \frac{2^N + 2^{N-1} + 2^{N-2}}{2^{N+1} - 1} \quad (1)$$

Če zanemarimo odštevek števila 1 v imenovalcu, dobimo naslednjo neenakost:

$$\frac{\text{Udeleženci, ki izgubijo vložek}}{\text{Vsi udeleženci}} > \frac{2^N + 2^{N-1} + 2^{N-2}}{2^{N+1}} = \frac{2^{N-2}(2^2 + 2 + 1)}{2^{N-2}(2^3)} = \frac{7}{8} = 87,5 \% \quad (2)$$

Rajher (2014, str. 6) dodaja, da so značilni znaki finančnih piramidnih prevar naslednji:

- za vstop v shemo nas pogosto skušajo prepričati znanci, prijatelji ali prepričljivi ponudniki oziroma organizatorji sheme;
- ponujajo edinstveno priložnost za sodelovanje v zelo dobičkonosni shemi;
- zagotavljeni so visoki dobički v zameno za pridobitev novih udeležencev;
- prav tako so zagotavljeni izjemno visoki donosi za vloženi denar;
- pridružitve je enostavna; če se posameznik odloči pridružiti sistemu, mora le vplačati začetni vložek in kasneje se mu povrnejo obljubljene koristi;
- začetni vložki so navadno visoki – nad 1.000 evrov, lahko so tudi vložki na mesečni ravni;
- organizatorji vedno trdijo, da ne gre za piramidno strukturo, da je vse v skladu z zakonodajo in popolnoma legalno, da so donosi visoki ob minimalnem tveganju;
- podjetja imajo velikokrat sedež v tujini, kamor se vloženi znesek tudi nakaže;
- vodstvo velikokrat ni poznano;
- samo delovanje sheme je zapleteno, saj so pomembne informacije o samem delovanju sheme težko dostopne;
- vnaprej se spodbuja, da se ponovno investira v shemo;
- za pridobivanje novih, potencialnih vlagateljev uporabljajo fraze, kot so: »brez dela si lahko prislužite nov avto, novo hišo, luksuzno ladjo, brezskrbne počitnice, odplačilo kreditov«;
- zelo hitro oziroma čim prej se je treba pridružiti shemi, saj več časa, ko ima posameznik za razmislek, večja je verjetnost, da si bo premislil in se za vstop v shemo ne bo odločil;
- nekateri organizatorji prirejajo razna predavanja, seminarje, izobraževanja, za katera zaračunajo pristopnino;
- če je naslov znan, lahko organizatorji velikokrat le-tega menjajo ali pa stalen naslov dejansko ne obstaja, prav tako se lahko velikokrat menjajo transakcijski računi pri različnih bankah ali pa se mesečno menjujejo banke;
- spletne strani takšnih organizatorjev pogosto niso dosegljive, javljajo razne tehnične napake, velikokrat pa se lahko zamenja spletni naslov.

Zgoraj so navedene ene izmed bistvenih značilnosti finančnih piramidnih shem oziroma prevar v obliki piramidnih sistemov. Organizatorji takih prevar se zato navadno

zavzemajo za pridobitev novih vložkov od novo udeleženih posameznikov, saj tako podaljšajo samo trajanje takšnih sistemov.

Spielman (2013, str. 10–11) poudarja, da je vlagateljem zamolčano dejstvo, da se takšni piramidni sistemi na koncu vedno porušijo, saj se ne morejo širiti v neskončnost. Ko zmanjka novih vlagateljev, se sistem podre. Dlje časa, kot sistem deluje, več vlagateljev je prisotnih, posledično je tudi večje število opeharjenih posameznikov, ki ostanejo brez obljubljenih donosov, drugih koristi in navsezadnje tudi brez samega vložka.

Uporaba psihologije prepričevanja je najpogostejša strategija takih goljufij, saj spretni prevaranti vlagateljem pričarajo iluzijo o izjemnem bogastvu, sanjskem življenju, kjer so do sedaj nedosegljive luksuzne dobrine postale nekaj, kar je za njih dostopno vsak dan. Jahte, pregrešno drage ure, luksuzni avtomobili, nepremičnine – vse to nenadoma postane dosegljivo, vendar le, če se vključijo v sistem (Bric & Gubo, 2017).

1.6 Potek prevare v obliki piramidnih shem

Kot vse prevare so tudi finančne piramidne sheme zasnovane na trdnem odnosu med organizatorjem in članom, temeljijo torej na psihologiji. Organizator sheme namreč s svojimi strankami zgradi osebni, trden odnos, ki temelji na popolnem zaupanju. Pomembno je, da vlagatelj verjame in zaupa organizatorju, saj se s tem pridobi občutek varnosti in tako se vstop v shemo realizira.

Po besedah Milivojeviča (2009) organizator gradi zaupanje v več korakih, in sicer tako, da vlagateljem, ki se na začetku pridružijo shemi, redno izplačuje obljubljene donose. S tem seveda pridobi zaupanje tudi sprva bolj skeptičnih in zadržanih vlagateljev, saj ti spoznajo, da sistem dobro deluje. Skladno z logiko kot psihološka posledica zaupanja sledi, da isti vlagatelji ponovno vložijo, tokrat še večji znesek. Pod pretvezo, da lahko konkurenca uniči posel, se od vlagateljev nemalokrat zahteva, da se o sistemu ne govori in da je stvar tajna. V resnici pa je tajnost potrebna zato, da sistema ne razkrijejo finančni poznavalci. Vlagatelji, ki so sistemu zaupali svoja sredstva, nato vključijo najprej svoje znance in prijatelje. Tako se povečuje število vlagateljev in shema cveti. Pri vlagateljih se ustvarita zadovoljstvo, zaupanje in vzpostavi občutek varnosti, kar organizator izkoristi, saj vlagateljem predlaga možnost reinvestiranja njihovih vložkov oziroma da svoj vložek skupaj z zaslužkom obdržijo v shemi in tako še naprej plemenitijo svoje imetje.

Spretni goljufi prepričajo nepodučene vlagatelje s super produkti, ki jih ponujajo, saj velikokrat pravijo, da so donosi astronomski, zagotovljeni in brez tveganja. Kadar je govora o bajnih donosih naložb, ki naj bi prinašali recimo 800-odstotne donose na letni ali mesečni ravni ali celo 5- ali 10-odstotne donose na dnevni ravni, je to prvo opozorilo, da postanemo bolj pazljivi oziroma pozorni, saj so donosi v teh primerih nerealni. Pri običajnih naložbah dolgoročno preprosto ni mogoče doseči takšnih nerealnih donosov,

torej večjih od 10 ali največ 12 % na leto. Previdnost je še posebej potrebna, kadar goljufi zagotavljajo večje ali navajajo zgodovinske donose, ki presegajo omenjene vrednosti (Milič, 2015).

Za realizacijo posla oziroma investiranja v shemo je ključen odnos med vlagateljem in promotorjem. Milič (2015) trdi, da so ponudniki ali promotorji tovrstnih prevar sprva do vlagateljev, ko slednji vložijo denar, zelo prijazni, ustrežljivi in celo osladni, a se to kmalu spremeni, ko nastopijo prve težave z izplačili. Takrat se komunikacija poslabša, saj ponudniki postanejo nedosegljivi, neodzivni, nedostopni – ne oglašajo se na klice, ne odgovarjajo na elektronsko pošto, spletna stran podjetja javlja tehnično napako ali pa izgine. Še več, velikokrat organizatorji čez noč izginejo skupaj s kupčkom vloženih sredstev in tako za seboj pustijo ogromno opeharjenih vlagateljev. Slednji tako ostanejo brez vloženih sredstev in obljubljenih izjemnih donosov oziroma koristi, velikokrat tudi brez pojasnil, kam je denar izginil.

Milič (2015) poudarja kot eno izmed glavnih težav vsake finančne piramide njeno nujnost širjenja. Z vsakim naslednjim ciklom širjenja, ki praviloma traja mesec dni, je treba v sistem vključiti vsaj podvojeno število novih vlagateljev, kar je glede na omejeno število prebivalstva nemogoče in nevzdržno.

Slika 18: Shema delovanja finančne piramide

Vir: Milič (2015).

Slika 18 prikazuje še en nekoliko poenostavljen primer delovanja finančne piramide. Organizator sheme prejme določen znesek od prvih dveh vlagateljev in jima obljubi, da bo njun vložek v določenem času podvojil, saj takrat praviloma vstopijo novi vlagatelji.

Namesto da bi prejete zneske vlagateljev res vložil, jima izplača obljubljeni znesek s sredstvi, ki jih pridobi od vsakega naslednjega vlagatelja. V primeru, da organizatorju uspe pridobiti več kot podvojeno število vlagateljev ali pa mu uspe pobrati večji znesek od posameznega vlagatelja, bodo ta presežna sredstva ostala njemu (Milič, 2015).

1.7 Ponzijev sistem

Finančne prevare se razlikujejo, nadgrajujejo in skozi čas izpopolnjujejo, saj prevaranti nenehno izumljajo nove predstavitve, s katerimi s pomočjo raznih srečanj in predavanj prepričajo številne posameznike, da jim sledijo. Finančne prevare bi lahko razdelili v navedeni skupini: piramidne sheme in Ponzijeve sheme (Bric & Gubo, 2017).

V piramidnih shemah goljufi prepričajo posameznike, da vloženi znesek povečajo za več odstotkov v razmeroma kratkem času. Za novačenje novih vlagateljev pa se udeležencem obljubi še dodatna provizija, kar spodbuja rast piramide. Produkt, ki ga organizatorji takšnih shem ponujajo, mora zato biti zanimiv in privlačen za novačenje novih žrtev.

Bric in Gubo (2017) opozarjata, da se denar v piramidni shemi povrne, ko se priskrbi veliko število novih vlagateljev, saj se dobiček generira na račun izgube, ki doleti nove vlagatelje. Za večjo atraktivnost se uporabljajo najbolj priljubljene naložbe v določenem trenutku, kot so zlato, forex, bitcoin.

Ponzijeva shema pa je shema, kjer ustanovitelj s sredstvi novih vlagateljev poplača obresti vlagateljev, ki so prvi vstopili v shemo. Denarja tako ne investira. V preteklosti so v Sloveniji bile Ponzijeve sheme in druge nelegalne finančne igre precej neznane. Veliko ljudi je zato domnevalo, da je tak način prevare v finančnem svetu nekaj povsem novega, vendar se je ta napredna taktika zavajanja vlagateljev uporabljala že na začetku prejšnjega stoletja. Italijan Charles Ponzi je na začetku dvajsetih let prejšnjega stoletja v Bostonu prepričal več tisoč vlagateljev, da so svoja sredstva vložili v njegovo shemo (Hrovat, 2010, str. 27).

Tudi Zupanc (2012) poudarja, da je eden izmed največjih prevarantov, Charles Ponzi, z visoko stopnjo zaupanja, ki ga je ustvaril v odnosu do vlagateljev, v zgolj nekaj mesecih zaslužil na milijone dolarjev. Po besedah Milivojevića (2009) Ponzijev sistem deluje tako, da zagotavlja ogromne zasluzke, katerih izplačila niso odvisna od ustvarjenega dobička, ampak od vloženi sredstev, ki ga v shemo vložijo novi udeleženci. Organizatorji vlagateljem ponujajo enkratne naložbe, ki temeljijo na skrivnostnih poslovnih podvigih, nejasnih pojasnilih o naložbah ter na notranjih podatkih in informacijah.

Shema deluje, dokler je znesek vplačil v shemo večji od zneska izplačil. Pretkani prevaranti finančnih shem se te težave zavedajo, zato sedaj izplačujejo in zagotavljajo

manjše donose ter tako delujejo manj sumljivo. Nekatere Ponzijeve sheme lahko propadejo, zaradi težkih razmer na trgu, makroekonomskih težav. Takrat več vlagateljev sočasno zahteva izplačilo svojih vložkov, kar povzroči propad sheme. Prav to se je zgodilo eni izmed največjih tovrstnih finančnih piramid, Madoffovi Ponzijevi shemi (Bric & Gubo, 2017).

Ponzijeva shema je tako v osnovi precej podobna piramidni shemi. Razlika med njima je v izplačilu donosov, saj je pri piramidni strukturi izplačilo donosov vezano na privabljanje novih vlagateljev v shemo, medtem ko je pri Ponzijevi shemi merilo predvsem začetni vložek. Shemi se razlikujeta tudi v načinu napajanja. Medtem ko se pri Ponzijevi shemi razporedijo nova sredstva po celotni shemi, se sredstva v piramidni shemi nalagajo glede na »zaslužnost« vlagateljev, oseba, ki je na vrhu piramide tako ni v neposrednem stiku s svežimi prilivi (Zupanc, 2012).

Za oba sistema pa vendarle velja naslednje (Zupanc, 2012):

- shema navidezno cveti vse, dokler je dovolj novih vlagateljev, ki prinašajo svež priliv denarja, od katerega se »hrani« vrh piramide;
- ko se prilivi svežega denarja končajo, se shema podre, pri tem pa denar izgubijo tisti, ki so v shemo vstopili med zadnjimi (pri dnu je piramida vedno najširša, kar pomeni, da bo denar izgubilo zelo veliko vlagateljev).

Avtorji so si edini, da je Ponzijevi in njej podobni piramidni shemi skupno, da gre za edinstveni prevari, ki cvetita in se razvijata vse, dokler v shemo pritekajo sveža sredstva novih vlagateljev, sodelovanje pa se najbolj izplača pobudniku in prvim vlagateljem. Kolaps takšnih shem je namreč vgrajen že v njihovo idejno strukturo, saj je število potencialnih vlagateljev omejeno. Celo v idealnih pogojih, v katerih bi se hipotetično v shemo vključil čisto vsak prebivalec planeta, vključno z novorojenčki, bi bila igra končana (Zupanc, 2012).

Po navadi piramidni sistemi in Ponzijeve sheme propadejo oziroma se končajo, saj (Zupanc, 2012):

- pobudnik sheme nenadno izgine skupaj s kupčkom vloženega denarja;
- se shema poruši, kar je s širitvijo sheme neizogibno; to se zgodi, ko se prvič pojavijo težave pri izplačilih obljubljenih zneskov, donosov, saj takšna likvidnostna kriza med vlagatelji povzroči paniko in tako vse več ljudi zahteva izplačilo svojih sredstev;
- shemo predčasno razkrinkajo finančni poznavalci ali pa zaradi drugih razmer, ki vladajo na trgu, kot je na primer gospodarska kriza leta 2008 razkrinkala veliko Ponzijevo shemo Bernarda Madoffa; vlagatelji so množično dvigovali svoje naložbe iz sheme, izplačil pa shema ni prenesla.

2 ZGODOVINSKI PREGLED

2.1 Začetki piramidnih shem

Zgodovina je polna finančnih goljufij, ki so iz žepov vlagateljev odvzele milijarde dolarjev in tako vplivale na celotna gospodarstva (Geoffrey, 2011). Pojav prvih finančnih piramid je mogoče zaslediti že v tridesetih letih prejšnjega stoletja. V tistih časih so se priznani matematiki posvetili vprašanju, kdaj se take sheme zrušijo in kdo je pri tem oškodovan oziroma utrpi izgubo ter kdo pridobi določene koristi. Danes pa je znano, da se finančne piramide porušijo, ko zmanjka priliva novih sredstev v shemo (Spielman, 2013, str. 18).

Prevare v obliki Ponzijeve sheme so obstajale že pred samim Ponzijem. Ena takih shem je Franklin Syndicate, pri kateri je William Miller vlagateljem ponudil osupljivo 10-odstotno dividendo na teden v poznem 19. stoletju in si s tem prislužil vzdevek »520 %« (Skarda, 2012).

Najbolj znan prevarant v zgodovini finančnih piramidnih shem je bil že večkrat omenjeni Italijan Charles Ponzi. Ponzi je na začetku dvajsetih let prejšnjega stoletja vlagatelj, ki so svoja sredstva vplačali v njegov sistem, obljubljal osupljive letne donose (Jeras, 2009, str. 32). Hrovat (2010, str. 27) pojasnjuje, da je takšen donos temeljil na razliki v ceni med italijanskimi in ameriški poštne kupone. Ponzi je torej poštne kupone kupoval tam, kjer so bili cenejši in prodajal tam, kjer so bili dražji ter tako ustvarjal dobiček. Posel s poštne kupone je služil kot krinka za zavajanje udeležencev. Vlagatelji, ki za goljufijo niso vedeli oziroma niso hoteli vedeti, so po izplačilu obresti in vložka sklenili novo pogodbo in ponovno vložili sredstva v sistem.

Kot vsaka shema pa je tudi ta naletela na težave, ko je sodnik na podlagi člankov novinarja Grozierja Ponziju prepovedal sprejemanje novih vložkov in tako omejil delovanje sheme. Preplašeni in panični vlagatelji so množično zahtevali izplačila svojih sredstev in Ponzi je moral priznati insolventnost. Kljub temu da njegova shema ni bila prva v tovrstnih sistemih v zgodovini finančnih prevar, se od takrat dalje za prevare, ki so osnovane na sistemu snežne kepe, uporablja izraz Ponzijev sistem oziroma Ponzijeva shema (Hrovat, 2010, str. 27).

Bernard Madoff je drugi goljuf, s katerim je pred nekaj leti izginilo več kot 60 milijard ameriških dolarjev. Madoff je bil ustanovitelj ene izmed največjih finančnih prevar v zgodovini človeštva, ki je trajala in cvetela kar 30 let. V njegovo prevaro pa je bilo vključenih ogromno različnih organizacij, bank, zavarovalnic in posameznikov z vsega sveta (Rajher, 2014 str. 15).

Finančne piramide so tako prisotne že dolgo, skozi zgodovino pa so postale bolj zapletene, ponujale so bolj kompleksne produkte. Sledili so še številni drugi goljufi, ki so

s svojimi obljubami o nadpovprečnih donosih oškodovali investitorje. Tudi v Sloveniji so potekale prevare v obliki finančnih piramidnih iger, in sicer: Fair Play, Catch the Cash, Remius, Finanzas Forex.

Fair Play se je v Sloveniji odvijal od leta 1991 z vstopom velikega števila vlagateljev, med katerimi so bili tudi nekateri vplivni ljudje. Piramidna igra je udeležnim obljubljala izjemne in hitro pridobljene zasluzke (Vidmar, 2013, str. 24). Fair Play je prek srečanj oziroma predavanj govorcev pridobival udeležence, ki so verjeli praznim obljubam. Na srečanjih so udeleženci v sistem vplačali določen znesek in se obvezali, da bodo igro širili naprej (Rajher, 2014, str. 29). Konec te finančne sheme je bil dokaj odmeven, saj so na enem od srečanj roparji odtujili kovček, v katerem naj bi bili vložki udeležencev in pripadajoči dokumenti. Poleg tega pa se je dogodek končal s smrtjo enega izmed udeležencev (Vidmar, 2013, str. 24).

Kasneje se je pri nas pojavila še ena, nekoliko večja denarna veriga. Z velikimi obljubami je oškodovala številne vlagatelje. Catch the Cash se je namreč izkazal kot ena izmed večjih prevar pri nas glede na denarne izgube udeležencev (Hrovat, 2010, str. 31). Omenjena igra se je odvijala s pomočjo certifikatov in kuponov, namenjenih za novačenje novih udeležencev. Oglaševanje je potekalo ustno, da se igra ni prepoznala kot nedovoljena piramidna shema. Dejanska škoda, ki so jo utrpeli udeleženi, ni znana, saj so številni finančno izgubo zamolčali (Hrovat, 2010, str. 32).

V letu 2009 se je razkrila še ena denarna shema pod vodstvom Nella Marconija. Oktobra 2009 so 42-letnika kazensko ovadili in s tem ustavili delovanje Remiusa. Za delovanje te sheme se je uporabljalo sklepanje posojilnih in investicijskih pogodb, pri čemer se je udeležnim obljubljal 10-odstotni donos na mesec (Milič, 2009). Po ocenah naj bi Nello Marconi oškodoval udeležene za 22 milijonov evrov. Prejel je 12 let zaporne kazni in denarno kazen v višini 360.000 evrov (Celec, 2013). Med samim sojenjem je večkrat ponovil, da bi sredstva vpletenim lahko povrnil, vendar mu je to bilo onemogočeno zaradi aretacije, saj ni imel dostopa do računalnika in telefona (Furlan Rus, 2017).

Leta 2008 je v Sloveniji postalo priljubljeno vlaganje v forex posle. Številni Slovenci so množično vlagali svoje prihranke v sistem Finanzas Forex, saj jim je bil obljubljen 20-odstotni donos na mesec (Rajher, 2014, str. 39). Sistem je vlagateljem ponujal tudi druge ugodnosti. Udeleženec, ki je v sistem vpeljal nove stranke, je pridobil tudi boljši naziv. Najvišji naziv na sedemstopenjski lestvici je bil internacionalni direktor (Rajher, 2014, str. 40). Piramidna shema je imela kar nekaj nepravilnosti v poslovanju, velikokrat je spletna stran ponudnikov izginila oziroma bila nedostopna, tudi bančni računi organizatorjev so se pogosto menjali. V letu 2009 se je shema Finanzas Forex podrla, vlagatelji pa so se povezali v društvo, ki se je kasneje borilo za povrnitev sredstev oškodovanim (Rajher, 2014, str. 42).

2.2 Razvoj piramidnih shem

V svetu imajo finančne piramide oziroma Ponzijevi sistemi bogato zgodovino in so kljub opozorilom opeharili in oškodovali že milijone ljudi.

Po originalni Ponzijevi prevari je švedski poslovnež Ivan Kreuger, znan kot tako imenovani »match king«, v tridesetih letih prejšnjega stoletja osnoval shemo, ki je predvidevala izjemne donose. Shema je samodejno propadla v nekaj letih, Kreuger pa je storil samomor (Spielman, 2013, str. 21).

Potem so nekje do osemdesetih let Ponzijeve sheme nekoliko potonile v pozabo, dokler ni med leti 1970 in 1980 Portugalka »Dona« Branca ustanovila tipično Ponzijevo piramido. Maria Branca Dos Santos ali bolj pogosto imenovana »Dona« Branca, je bila revna Portugalka, ki se je leta 1970 odločila, da bo odprla lastno »banko«. Obljubila je 10-odstotno obrestno mero na vloženi znesek na mesečni ravni in tako pridobila na tisoče strank, ki so ji zaupale svoj denar. Shema je trajala več kot 14 let in v tem času je Dona Branca postala znana kot ljudski bankir. Ob razkritju njene piramidne sheme leta 1988 je bila aretirana in prejela je 10 let zapora (Santoso, 2008).

V devetdesetih letih so bile finančne sheme prisotne že skoraj povsod po svetu. V Rusiji je bila takrat ustanovljena in je zacvetela največja ruska piramidna shema MMM. Oškodovanih je bilo med 5 in 40 milijonov ljudi, ki so skupno izgubili več kot 10 milijard dolarjev. V tej shemi so vlagateljem obljubljali pomnožitev vložka s 1.000 %, glavni akterji pa vse do danes niso bili odkriti (Spielman, 2013, str. 21).

Po navedbah Cam (2015) se je tudi v Romuniji med leti 1991 in 1994 pojavila tovrstna shema, ki jo je priredila družba Cluj Napoca pod vodstvom Ioana Stoica, ki je obljubljal povračilo vložnega denarja v šestih mesecih. Obljubil je osemkratno povečanje naložbe v le šestih mesecih. V shemo je pritegnil več kot 400.000 vlagateljev. Sistem se je 14. avgusta 1994 porušil zaradi zahtevkov po izplačilih. Skupno je izguba znašala 450 milijonov dolarjev in Stoica je bil obsojen na 2 leti zaporne kazni, junija leta 1996 pa je bil izpuščen na prostost (Cam, 2015).

Nekaj let kasneje, med leti 1993 in 1997, je Gerald Payne na Floridi ustanovil cerkev, imenovano Greater Ministires International. To je tipičen Ponzijev sistem, v katerem so se vlagateljem prodajali citirani biblični stavki. V sistem je bilo vključenih 18.000 vlagateljev, ki so vložili več kot 500 milijonov dolarjev (Spielman, 2013, str. 21).

Vedno bolj zapleteno zakonodajno okolje, skupaj s spremljajočimi tehnološkimi spremembami na razvitih in razvijajočih se trgih, je spremenilo naravo finančnih goljufij in povzročilo novo vrsto kaznivih dejanj. Z vedno bolj izpopolnjenimi kriminalnimi dejavnostmi so prišli enako impresivni preventivni ukrepi, kar kaže na to, v kakšnem

obsegu so se oblasti v zadnjih nekaj letih spopadle s primeri finančnih goljufij (World News Media, LTD, 2014).

3 PIRAMIDNI SISTEMI V SVETU

3.1 William Miller

Čez čas so se finančni piramidni sistemi v svetu nadgrajevali in izpopolnjevali ter s tem opeharili veliko investorjev. Najbolj poznan začetnik takih vrst finančnih sistemov je Charles Ponzi, po katerem so sheme tudi poimenovali. Vendar pa so same sheme obstajale že veliko prej. Začetki takih shem segajo tako že v 19. stoletje, ko so prevaranti že izkoriščali številne vlagatelje.

Miller je leta 1899 v Brooklynu v New Yorku ustanovil shemo, imenovano Franklin Syndicate. Shema je začela delovati marca 1899, ko je takratni 25-letni Miller prepričal tri člane cerkve, Oscarja Bergstroma, Edwarda Schlessingerja in Roberta Ammona, da del svojega premoženja vložijo na borzo. Vsakemu je obljubil 10-odstotni dobiček tedensko in povedal, da ima dostop do notranjih informacij, kar naj bi naložbe zagotovo oplemenitilo (Jeffers, 2016). Tako so Millerja zaradi izjemnih donosov, ki jih je obljubljal in zagotovil z notranjim vpogledom v delovanje podjetij, poimenovali kar »520 %« (Skarda, 2012).

Jeffers (2016) trdi, da je Miller sčasoma svoje 3 vlagatelje prepričal, da zaposlijo druge. Ponudil jim je 5-odstotno provizijo za vsako novo naložbo. Ko je shema začela delovati, jo je Miller celo začel oglaševati v časopisih po ZDA. Prevara je bila uspešna in je poleti 1899 porabila približno 32.000 dolarjev za oglaševanje v približno 800 časopisih. Miller je celo pripravil »uradne« dokumente tistim, ki so mu poslali denar.

Ob prvih težavah je partner Robert Ammon, odvetnik v New Yorku, predlagal, naj Miller povrne prejemke, ki jih je predhodno zagotovil vsem investorjem. Miller je investorjem ponudil delnice v korporaciji, vendar da bi vedel, koliko delnic bi moral vsak dobiti, bi morali vsi vrniti prvotne prejemke (Jeffers, 2016). Ammon je sčasoma prevzel shemo, saj je bil Miller pod drobnogledom oblasti. Veliko premoženja je prenesel na svoje račune v Wells na Fargo & Company Bank, Miller pa je pobegnil v Montreal, vendar so ga izsledil in privedli nazaj v Kings County, New York, kjer je bil kasneje tudi obsojen. Kljub temu pa je opeharil vlagatelje za približno 1 milijon dolarjev – kar v današnjem času znese več kot 25 milijonov dolarjev. Zaradi goljufije ga je doletela najprej 10-letna zaporna kazen (Skarda, 2012). Njegovo kazen je leta 1905 guverner New Yorka zmanjšal na 6 let, predvsem zato, ker je pomagal organom, da so preganjali druge, ki so bili vpleteni v shemo. Na sodišču leta 1903 je namreč Miller posvaril, da je investorjem povedal, da je imel »zanesljivo potezo« na Wall Streetu. Priznal je, da so vsa izplačila prišla iz denarja drugega vlagatelja in nobena od dejanskih dobičkov (The New York

Times Company, 2008). Po šestih letih je bil Miller izpuščen na prostost. Odprl je trgovino z živili, ki jo je vodil, dokler ni umrl zaradi tuberkuloze (Jeffers, 2016).

3.2 Charles Ponzi

Charles Ponzi se je rodil leta 1882 v mestu Parma v Italiji. Sprva je bil zaposlen kot poštni delavec, a je bil kmalu za tem sprejet na Univerzo La Sapienza v Rimu. Študij zanj ni bil ključnega pomena. Njegovi bogatejši prijatelji so študijska leta šteli za štiriletni dopust, saj so ga večinoma preživel v barih, kavarnah in operi. To je povzročilo, da je Ponzi porabil ves svoj denar in ostal brez diplome (A&E Television Networks, LLC, 2015).

Leta 1903 prispel v Boston v Ameriko, kjer se je zaposlil in opravljal razna priložnostna dela, kot je pomivanje posode v restavracijah. Nekaj let kasneje, leta 1907, se je preselil v Montreal, kjer je delal kot blagajnik v banki Zarossi. Banka se je zavzemala za zadovoljevanje potreb in interesov italijanskih emigrantov. Kmalu se je banka znašla v težavah. Zaradi slabih posojil se je namreč znašla v stečaju, kar je vplivalo na Ponzija, saj je izgubil prihranke. V Quebecu so ga kasneje obsodili na 3 leta zapora zaradi neustrezno odobrenih in danih posojil. Ko je Ponzi odslužil kazen, je bil vpleten v še en kazenski prekršek, in sicer je tihotapil italijanske priseljence iz Kanade v ZDA, za kar je moral prestati še dve leti v zaporu v Atlanti (A&E Television Networks, LLC, 2015).

Pot ga je nato vodila nazaj v Boston, kjer je spoznal Rose Gnecco in se z njo leta 1918 poročil. Ponovno je poprijel za priložnostna dela, vendar nobenega ni opravljal prav dolgo. Ko je prejel pismo iz Španije, na katerem je bil mednarodni poštni kupon, se je domislil velike ideje o piramidni shemi, s katero je kasneje zaznamoval zgodovino. Prejeti mednarodni poštni kupon je zamenjal za določeno število domačih poštne znamk. Tako je prišel na idejo, da bi lahko kupoval te poštne kupone v eni državi in jih prodajal dražje v drugi državi (Rajher, 2014, str. 13).

Pohlep in močna želja po večjem zaslužku sta ga gnala k ustvaritvi sheme in privabljanju določenih vlagateljev, ki jim je za vložena sredstva obljubil določeni donos. Po navedbah Rajher (2014, str. 13–14) je vlagateljem, ki so se odločili investirati svoja sredstva v shemo, obljubljal donos, večji od 200 % na letni ravni za vložena sredstva. Obljubljeni letni donos naj bi se ustvaril kot posledica izkoriščanja razlik v cenah med italijanskimi in ameriškimi poštnimi kuponi.

Ponzi je postal dokaj slaven, saj mu je uspelo v šestih mesecih v shemo vključiti okoli 30.000 vlagateljev. Vsota zbranih sredstev v shemi je štela kar 15 milijonov ameriških dolarjev. Ljudje so množično drveli pred vplačilna okenca, zato so ponekod morali angažirati policijo, ki je poskrbela za red in zakon. Navdušenje je vladalo tudi med vlagatelji, ki so bili z donosom tako zadovoljni, da so zapirali bančne račune, prodajali svoje imetje in ga vložili v shemo Charlesa Ponzija. Nekaj mesecev kasneje je časopis

Boston Post že svaril, da gre za sumljive posle, a navdušenih vlagateljev to ni prestrašilo. Ponzija so še naprej občudovali in ga slavili kot dobrega človeka, saj je ta brez težav in obotavljanja vsakemu vlagatelju, ki je to zahteval, takoj izplačal vložek skupaj s pridobljenim donosom (Rajher, 2014, str. 14).

Obresti pa so se, tako kot pri vsaki taki shemi, izplačevale iz vložkov novih vlagateljev. Posel s poštnimi kuponi je služil samo za zavajanje vlagateljev, ki so kasneje svoja sredstva ponovno vložili v Ponzijevo shemo.

Richard Grozier, sin izdajatelja novic Boston Post, je bil skeptičen in nezaupljiv, zato je julija 1920 začel raziskovati in kasneje objavil serijo člankov, v katerih je s pomočjo matematike dokazal, da se bo sistem Charlesa Ponzija zrušil. Na straneh časopisa so svoje mnenje o shemi izrazili tako profesorji matematike kot tudi nekateri drugi strokovnjaki. Čez nekaj let je Grozier za objavljene članke prejel Pulitzerjevo nagrado, zaradi njih pa je sodnik Ponziju prepovedal sprejemanje novih vložkov in odredil skrčenje celotnega poslovanja (Glining, 1997, str. 57).

Rajher (2014, str. 15) navaja, da se je takrat razpoloženje med vlagatelji popolnoma spremenilo, in sicer iz navdušenja v paniko, izbruhnil je preplah, toda Ponzi je vlagateljem izplačeval sredstva noč in dan, tako da se je po nekaj dnevih stanje le nekoliko umirilo. Kljub temu pa je Ponzi avgusta priznal nesolventnost. Časopis Boston Post je Ponzija označil kot kriminalca, ki je bil že v Kanadi dve leti za zapahi zaradi prevar. Ponzija so aretirali in ga zaradi prevare obsodili na pet let zapora. Leta 1925 so ga ponovno prijeli, saj je sodeloval pri novih prevarah in ga leta 1934 izgnali v Italijo. Z Rose sta se ločila leta 1937, 18. januarja 1949 pa je Ponzi umrl v Rio de Janeiru v Braziliji (A&E Television Networks, LLC, 2015).

3.3 Bernard Madoff

Bernard Madoff je bil organizator ene izmed največjih piramidnih shem v zgodovini. Njegova dobro načrtovana piramidna shema je dočakala kar 30 let in tako postala ena izmed največjih piramidnih prevar vseh časov. Shema je večinoma zajela prebivalce ZDA, čeprav so bila v njej prisotna tudi sredstva posameznikov in organizacij z vsega sveta. Ob propadu je shema polnila časopise, letake in spletne strani po vsem svetu. Njeno sesutje je vplivalo na svetovne borze, saj je za seboj pustila za več kot 60 milijard dolarjev izgube. Med vlagatelji so bile razne banke, skladi, zavarovalnice, dobrodelnice ustanove oziroma fundacije, šole in druge različne organizacije (Rajher, 2014, str. 15).

Bernard Lawrence Madoff se je rodil 29. aprila 1938 v povprečni judovski družini srednjega sloja, v delu Queensa v New Yorku. Izhajal je iz tipične judovske družine ruskega rodu. Oče Ralph naj bi družino preživljal kot borzni posrednik v lastnem podjetju. Bernard Madoff se je najverjetneje z delnicami prvič srečal že v očetovem podjetju

(Sander, 2010, str. 16–18). V času študija je Madoff spoznal ženo Ruth. Skupaj sta vzgojila dva sinova, Marka in Andrewa. Oba sta bila rojena sredi šestdesetih let. Mark in Andrew sta diplomirala in po uspešno zaključenem študiju začela z delom v očetovem podjetju.

Madoff naj bi svoje podjetje ustanovil leta 1960. Z borznimi posli se je prvič srečal v očetovem podjetju, tako da mu niso bili tuji. Podjetje se je imenovalo Bernard Madoff Investment Securities (v nadaljevanju BMIS), vodila pa sta ga Bernard in Ruth. Kasneje so se družinskemu podjetju pridružili tudi drugi – njuna sinova in tudi drugi člani družine, tako po rodni strani Bernarda kot tudi po Ruthini strani (Sander, 2010, str. 27–30). Za vrednostne papirje, uvrščene v uradno borzno kotacijo, in za njihovo trgovanje na newyorški borzi je bil zadolžen Mark, Andrew pa je bil odgovoren za podjetja iz indeksa NASDAQ (elektronski borzni trg) (Rajher, 2014, str. 16).

Podjetje BMIS je sprva trgovalo z delnicami tako, da je izkoriščalo razlike v ceni. Cilj je tako bil kupovati delnice po nižjih in prodajati po višjih cenah (Rajher, 2014, str. 16). Kasneje je Madoff ustanovil NASDAQ – elektronski borzni trg, ki je na začetku vključeval predvsem razne delnice tehnoloških podjetij. Na začetku devetdesetih let 20. stoletja je tako bil ustanovitelj in predsednik NASDAQ-a. Delnice znanih podjetij, kot sta General Electric in Microsoft, so kotirale na večjih borzah, kot sta New York Stock Exchange in NASDAQ. Z delnicami manjših podjetij pa se je pogosto trgovalo na rožnatih straneh (Lioudis, 2017).

Rimkus (2017) navaja, da je Madoff gradil svoj imperij 30 let predvsem na račun zaupanja in poštenosti. Ljudje so ga občudovali, kjer koli se je pojavil. Občudovan je bil tudi zato, ker se je udeleževal številnih dobrodelnih dogodkov in finančno podpiral številne šole, univerze, prek donacij pa je pomagal tudi raznim zdravstvenim ustanovam. Bernard Madoff si je s karizmo in prepričljivostjo ustvaril velik ugled. Veljal je za zanesljivo, pošteno, prijazno in spoštovanja vredno osebo. Njegovi posli in družbe so bili legitimni, inovativni in spoštovani, prav tako pa ni nikoli želel izvesti prodaje za vsako ceno. Vlagatelje je včasih pustil čakati nekaj tednov in šele nato vzel njihova sredstva za investiranje v svoj sklad. S tem je dajal občutek, da vse dela povsem preišljeno.

Madoff je svoj naložbeni sklad vodil kot hedge sklad, saj so le-ti po svoji strukturi precej neregulirani. Rajher (2014, str. 17) pojasnjuje, da je veliko premožnih ljudi želelo svoja sredstva vložiti v Madoffov sklad, vendar niso vedeli, kako dejansko posluje oziroma kaj sklad kupuje in prodaja.

Minimalni znesek za vstop v Madoffov hedge sklad naj bi bil, po navedbah strank, milijon dolarjev, nato 5 in kasneje 10 milijonov dolarjev. Ker je pri strankah dosegel občutek varnosti in zaupanja, so mu le-te verjele, hkrati pa so se zavedale, da je velika čast, da lahko svoja sredstva vložijo v njegovo shemo. Zaupanje v njegov pošten sklad se je širilo

od ust do ust, hkrati pa so krožile govorice, kako njegov sklad prinaša stabilne in zmerne donose. Pretkani Madoff svojim vlagateljem ni nikoli obljubljal astronomskih, nadpovprečnih donosov, ampak jim je obljubljal 10–15-odstotni donos na letni ravni. Zavedal se je, da če bi svojim vlagateljem obljubljal višje letne donose, bi le-ti hitro dojeli, da je sistem sumljiv oziroma da gre za prevaro in bi se sistem zagotovo zrušil veliko prej (Rajher, 2014, str. 17).

Posamezniki in organizacije, ki so vložili sredstva v njegov sklad, so bili z vsega sveta, in sicer iz ZDA, Francije iz Južne Amerike, Avstrije in na splošno iz Evrope. Največji vlagatelji so bili banke, zavarovalnice, razni skladi in drugi. To je dokaz, da nihče v resnici ni vedel, kam pravzaprav vlaga svoja sredstva, vse, kar je bilo znano, je, da investirajo v nekaj, kar se jim bo obrestovalo, v nekaj dobrega.

Po kolapsu Madoffove piramidne sheme so številni pisali in krivili SEC – ameriško agencijo za trg vrednostnih papirjev, češ, kako ni odkrila prevare. Časopis *The Wall Street Journal* je poročal, da naj bi Madoffa v zadnjih šestnajstih letih poslovanja vsaj osemkrat pregledali in obravnavali SEC in drugi regulatorji. SEC naj bi ga dvakrat celo zaslišal (Sander, 2010, str. 79), vseeno pa niso odkrili njegove prevare. Težava je bila tudi v tem, da naj bi se med Madoffom in SEC v dolgih letih vzpostavili prijateljski odnosi. Madoff je namreč kot predsednik enega od odborov NASDAQ-a velikokrat sodeloval s SEC. Poleg tega so nekateri menili, da je za dobre medsebojne odnose poskrbela poroka med Madoffovo nečakinjo Shano, ki je bila zadolžena za urejanje Madoffovih pravnih poslov, in Ericom Swansonom, ki je bil pomočnik direktorja SEC. Možno je tudi, da je Madoff namenoma zavajal SEC ali pa njihovo pozornost preusmerjal drugam (Rajher, 2014, str. 18).

Leta 2004 se je Madoffova finančna piramidna igra prvič znašla v težavah. Mediji so prek revij in časopisov že opozarjali na nepravilnosti, ki so bile prisotne pri delovanju oziroma poslovanju z delnicami v Madoffovem podjetju. To vlagateljev takrat še ni prestrašilo, prav tako pa ni to pritegnilo SEC-a, da bi v zvezi s tem sprožil preiskavo.

Leto kasneje, 2005, je Markopolos, ugleden matematik in računovodja izrazil svoje mnenje o nepravilnem delovanju Madoffovega podjetja. Madoffovo podjetje je obtožil kršenja zakona, in sicer v dveh točkah. Prva manj verjetna prevara se je nanašala na donose, in sicer naj bi Madoff vlagateljem prikazoval previsoke, skoraj nerealne donose z nerealnimi cenami, s pomočjo front-runninga. Pri front-runningu gre za neke vrste notranje trgovanje, osnovano na notranjih informacijah, ki se nato uporabijo v škodo ene in v korist druge stranke. Druga, bolj verjetna možnost pa je bila, da je bilo podjetje BMIS pravzaprav ena izmed največjih Ponzijevih shem na svetu. Markopolos se je zavedal, da SEC ni pristojen za dajanje opozoril za take primere, vendar je podjetje BMIS vseeno izpostavil. Bil je mnenja, da je bolje tako obsežno Ponzijevo shemo razkrinkati čim prej, kot pa, da se to stori, ko bo že prepozno (Sander, 2010, str. 91).

Po podatkih Nasawa (2011) je razburkan borzni trg v letih 2007 in 2008 negativno vplival na finančno piramido, saj je ustavil donose in načel zaupanje Madoffovih vlagateljev. Ti so množično zahtevali izplačila, skupno v vrednosti 7 milijard dolarjev, kar je povzročilo kolaps sistema, saj so vlagatelji zahtevali denar hitreje, kot ga je lahko Madoff priskrbel.

Bernard Madoff je sinovoma doma priznal, da je njegovo bogastvo zgrajeno na veliki prevari. Sam Madoff je povedal tudi, da je njegovo podjetje v celoti delovalo in bilo zgrajeno kot Ponzijeva piramida in da je vse ena velika laž. Vlagateljem je namreč izplačeval dobičke od vložkov drugih vlagateljev, sama prevara pa je skupaj znašala vsaj 50 milijard dolarjev (Telegraph Media Group, LTD, 2017). Po izbruhu škandala se je Madoff odločil, da se preda oblastem, pred tem pa je razdelil 200 do 300 milijonov dolarjev med izbrane zaposlene, družinske člane in prijatelje. 11. decembra 2008 so Madoffa aretirali, še isti dan se je začelo sojenje na zveznem sodišču na Manhattnu. Za podjetje BMIS sta bili podani likvidacija in začasna zamrznitev sredstev. Sodišče je preverilo tudi vse zaposlene, vključno z njegovimi družinskimi člani v nekdanjem podjetju, saj niso verjeli, da je finančno prevaro ustvaril popolnoma sam (Rajher, 2014, str. 19).

Ker so bile v sklad vključene številne institucije, kot so nekatere največje mednarodne banke, hedge skladi, dobrodelne organizacije, pokojninski skladi, premožni vlagatelji, je imel kolaps sheme globalni vpliv. Škandal, ki ga je povzročilo razkritje največje svetovne goljufije, je pomenil široko uničenje bogastva, ne le v ZDA, temveč tudi na mednarodni ravni. To je privedlo do izgube milijarde dolarjev, propada finančnih institucij, stečajev za šibkejšje in manjše banke (Shaoul, 2008). Razsežnost propada Madoffove sheme je bilo mogoče zaslediti tudi na vseh drugih borzah, zamajal se je tudi nepremičninski trg. Prevarani vlagatelji so tako morali zapreti vrata različnih organizacij, skladov, fundacij (Rajher, 2014, str. 19).

Yang (2014) je zapisal, da je Madoff s plačilom 10 milijonov dolarjev varščine počakal odločitev sodišča v lastnem luksuznem stanovanju. Ameriške oblasti so sredi decembra 2008 aretirale Madoffa in tako končale njegovo 30 let trajajočo in več kot 60 milijard dolarjev vredno finančno prevaro (Vovk, 2013). Madoff trenutno prestaja 150-letno zaporno kazen, posledice njegovih dejanj pa še danes čutijo tako vsi opeharjeni vlagatelji kot tudi njegova družina.

Po končanem sojenju se je razkrilo kar nekaj stvari, ki jih javnost ni vedela o eni izmed največjih finančnih prevar v zgodovini (Vovk, 2013):

- Med sojenjem in zaslišanjem je Madoff vztrajal, da je prevaro vodil sam. Od razkritja, da ni sam vodil prevare, so oblasti obtožile več njegovih sodelavcev, tudi družinske člane. Zaradi prikrivanja goljufije so Madoffovega brata Petra decembra 2012

obsodili na 10 let zapora. Sedem drugih uslužbencev je priznalo krivdo za sodelovanje v prevari, na zveznem sodišču pa so kasneje sodili še petim Madoffovim uslužbencem.

- Žrtvam Madoffove prevare so vrnilo zgolj delež izgubljenih sredstev. Madoff naj bi po nekaterih podatkih do 11. decembra 2008 vlagateljem iz žepov vzel okoli 64,9 milijarde ameriških dolarjev. Propad sheme pa je povzročila finančna kriza, saj Madoff ni mogel izplačati vlagateljev. Večino Madoffovega premoženja so pristojni organi zaplenili in s prejetimi sredstvi delno poplačali ogoljufane vlagatelje.
- Propad sheme pa ni prizadel zgolj vlagateljev, ampak je vplival tudi na Madoffove družinske odnose. Sin Mark je namreč kasneje storil samomor, sin Andrew in Madoffova žena Ruth pa sta povsem prekinila stike z Madoffom. Od vseh družinskih članov naj bi z njim vzdrževali stike le hčerki ženine nečakinje.

3.4 Trendon Shavers

Leta 2013 je SEC obtožil Trendona Shaversa za vodenje bitcoinove Ponzijeve sheme. Po besedah SEC-a je Trendon Shavers, ustanovitelj in vodja BTCST, privabil vlagatelje s 7-odstotnim tedenskim donosom naložb, pri čemer je bil donos odvisen od tržne arbitražne dejavnosti na trgu bitcoinov. Primer je bil zaključen, ko so Shaversu dodelili služenje 18-mesečne kazni. Shavers je tako moral vrniti 1,2 milijona dolarjev, po odsluženih osemnajstih mesecih pa so ga čakala še tri leta nadzorovane izpustitve (Raymond, 2016).

Aliens (2016) navaja, da se je obravnava primera proti Shaversu, ki se je na internetnih forumih predstavljal kot »pirat« oziroma »pirateat40«, začela leta 2013, ko je bil obtožen goljufije z vrednostnimi papirji. Tožbe zoper njega so zahtevale največ 40 let zapora, a so Shaversa marca 2015 oprostili. Kasneje so oblasti svojo odločitev spremenile in zmanjšale zaporno kazen.

Po mnenju CoinDesk je ameriški odvetnik Preet Bharara, ki je zastopal Shaversa, komentiral zadevo in rekel: »Trendon Shavers je z uporabo sodobnih tehnik uprizoril staro goljufijo v poslovanju z bitcoini, saj je pravzaprav vodil klasično Ponzijevo shemo. Shavers je zbral denar v obliki bitcoinov, tako da je obljubljal spektakularne donose in osebna jamstva, vendar je vse, kar je v resnici naredil, to, da je starim vlagateljem vrnil donos prek vplačil novih vlagateljev.« (Aliens, 2016)

Raymond (2016) pojasnjuje, da je bilo zbranih več kot 746.000 bitcoinov, medtem ko je shema delovala – v tistem času je to znašalo približno 4,5 milijona dolarjev. Shavers je za časopis Reuters priznal goljufijo in dejal, da je to nekaj, kar bo še dolgo obžaloval. Njegova finančna prevara je zbrala denar od najmanj 100 investitorjev, od tega jih je 48 izgubilo del ali vsa sredstva, po mnenju Shaversovih odvetnikov pa je skupna izguba znašala precej manj, in sicer okoli 1,23 milijona dolarjev.

V New Yorku so v tistem času pisali, da je Shavers uspel nadzorovati 7 % bitcoinov v obtoku. Kljub izgubi njegovega BMW M5 in bogatih večerij, ki si jih je privoščil z denarjem iz Ponzijeve sheme, je bila njegova obsodba mila, saj je prejel zgolj 1,5 leta zaporne kazni v zveznem zaporu (Raymond, 2016).

Sklenemo lahko, da je Shavers poslovanje z bitcoini, ki je bilo širši javnosti takrat manj poznano, izkoristil za lastni piramidni sistem, s katerim je oškodoval vlagatelje. Neznani sistemi oziroma produkti, ki jih ponujajo organizatorji, se namreč velikokrat izkažejo kot krinka, za katero se skriva finančna piramida.

4 PIRAMIDNI SISTEMI V SLOVENIJI

4.1 Catch the Cash

Tudi v Sloveniji smo do sedaj bili priča kar nekaj goljufijam, ki so bile osnovane kot piramidni sistemi in finančne verige. Igre, ki so obljubljale izjemno visoke donose in katerih struktura je bila osnovana v obliki piramide, so se pojavile v dokaj velikem obsegu. Za prevare je ravno tako veljalo, da mora vsak novi član pridobiti oziroma v igro vključiti še nekaj novih članov, od katerih bi prejel vložke. Prav tako kot drugje vlagatelji niso vedeli, da se tak sistem ne more nadaljevati v neskončnost in da so na koncu oškodovani. Po osamosvojitvi se je v Sloveniji pojavilo večje število takih prevar.

Največja denarna veriga glede denarnih izgub vpletenih je z velikimi obljubami in še dokaj neznanimi, piramidno sistemskimi igrami na srečo ogoljufala kar precej Slovencev (Hrovat, 2010, str. 31). Po navedbah Vidmarjeve (2013, str. 24) je piramidna igra Catch the Cash potekala v letih 1991 in 1992. Bistvo igre je bilo kupovanje certifikatov, za katere so udeleženci potem prejeli 5 kuponov za prepričevanje novih strank. Od unovčenja kuponov je kupec dobil provizijo, za vsakega novega udeleženca, ki se je vključil v verigo, pa je bila kupcu certifikata dodeljena določena nagrada. V treh mesecih naj bi bilo tako mogoče dobiti do 50-odstotne obresti. V to piramidno igro naj bi bilo po navedbah vključenih več kot 100.000 ljudi, ki so ob propadu igre izgubili vse svoje vložke.

Podjetje, ki je začelo poslovati jeseni 1991 in ki je vodilo omenjeno igro, se je imenovalo Exocom. Največji uspeh so pobudniki dosegli leta 1992, saj je takrat v igro vstopilo približno 120.000 navdušenih vlagateljev. Po ocenah naj bi skupni znesek vseh vložkov znašal 105 milijonov takratnih nemških mark. Za vstop v igro je bila ključna uspešnost prepričevanja, kar se odraža v dejstvu, da je bilo v podjetju zaposlenih 35 sposobnih predavateljev, ki so za podjetje Exocom uspešno prepričevali vlagatelje s pomočjo praznih obljub. Sistem so reklamirali s sloganom: »Sistem, ki veliko daje in nič ne vzame.« Exocom je predavateljem za predavanja nudil ogromne vsote denarja. Srečanja z voditelji so potekala v Unionu, Pivnici Jama in drugje. Vsi vložki so bili v gotovini, ki

so jo nato pospravili v poslovne kovčke in jih prenašali iz rok v roke, tudi v tuje banke oziroma tujino (Zakrajšek, 2013a).

Izvedba igre je bila v tistem času dobro premišljena. Oglaševanje sheme in novice o visokih zaslužkih so se širile ustno. Za potencialne vplačnike je bilo skoraj nemogoče, da bi prepoznali igro kot nedovoljeno piramidno shemo. Take igre so zaradi takratne pomanjkljive in neustrezne zakonodaje na tem področju potekale legalno, saj igre po vzorcu denarne piramide takrat v kazenskem zakoniku niso bile sankcionirane. Obstajal je le 217. člen kazenskega zakonika (kaznivo dejanje goljufije), kar pa je bilo težje dokazljivo. 217. člen kazenskega zakonika (KZ) navaja:

(1) Kdor z namenom, da bi sebi ali komu drugemu pridobil protipravno premoženjsko korist, spravi koga z lažnim prikazovanjem ali prikrievanjem dejanskih okoliščin v zmoti ali ga pusti v zmoti in ga s tem zapelje, da ta v škodo svojega ali tujega premoženja kaj stori ali opusti, se kaznuje z zaporom do treh let.

(2) Če je storilec z dejanjem iz prejšnjega odstavka povzročil veliko premoženjsko škodo, se kaznuje z zaporom od enega do osmih let.

(3) Če je z dejanjem iz prvega odstavka tega člena povzročena majhna premoženjska škoda in je šlo storilcu za to, da pridobi majhno premoženjsko korist, se kaznuje z denarno kaznijo ali z zaporom do enega leta.

(4) Kdor z namenom, da bi drugega oškodoval spravi koga z lažnim prikazovanjem ali prikrievanjem dejanskih okoliščin v zmoti ali ga pusti v zmoti in ga s tem zapelje, da ta v škodo svojega ali tujega premoženja kaj stori ali opusti, se kaznuje z denarno kaznijo ali zaporom do enega leta.

(5) Pregon za dejanje iz tretjega in četrtega odstavka tega člena se začne na predlog.

Sprva je igra dosegla manjše skupine, kasneje pa je oglaševanje med vlagatelji potekalo v gostilnah in klubih, kjer so se zbirali. Izjemno navdušenje, ki je vladalo med vlagatelji zaradi velikih dobitnih vsot, je vplivalo tudi na organizatorje. Slednji so z vnosi vplačil takrat imeli kar precej dela, nekateri so namreč kar z navadnimi kovčki in vrečkami prinašali denar, namenjen za vplačilo v igro (Hrovat, 2010, str. 31).

Vstop v igro je potekal v več fazah. Z nakupom certifikata je vsak vlagatelj dobil še 5 kuponov, namenjenih za pridobivanje novih strank. Kupec certifikata je vse do pete ravni igre za vsakega novo pridobljenega člana prejel določeno vsoto denarja, izraženega v tuji valuti. Pri tem se je denar od nakupa certifikata uporabil za izplačila vlagateljem, ki so že bili vključeni v sistem. Drugim članom je bilo prav tako obljubljeni, da bodo prejeli izplačila, ko bodo v sistem vstopili novi vlagatelji. Veliko ljudi je zaradi navdušenja in visokih donosov svoja sredstva ponovno vložilo v sistem, saj so tako želeli podvojiti premoženje. Vlagatelji so z izjemnim navdušenjem in zadovoljstvom nad dobičkonosnostjo poskušali prepričati še druge, predvsem tiste, ki so bili bolj skeptični in so z vstopom odlašali. Za izplačevanje pridobljenih zneskov je bila odgovorna banka v

Avstriji. Banka je izplačila nakazovala kar organizatorju igre, ta pa je na raznih srečanjih izplačila dodelil vlagateljem (Hrovat, 2010, str. 31–32).

Čez nekaj časa se je sistem porušil in tako se je bogatenje posameznikov prek vplačil novih vlagateljev ustavilo. Hrovatova (2010, str. 32) pojasnjuje, da škoda, ki je nastala s to prevarantsko igro, dejansko ni poznana, saj je veliko vlagateljev izgubo sredstev in življenjskih prihrankov tiho prebolelo. Številni so se takrat zgražali nad vlogo države, ki ni poskrbela za ustrezno zaščito državljanov pred takšnimi prevarami. Podobno kot pri Madoffovi shemi, kjer so se vpleteni zgražali nad vlogo SEC-a, so se tudi tukaj vlagatelji zgražali nad vlogo pristojnih organov. Tudi sam postopek razkritja je trajal nekaj let, saj so se zaradi kompleksnosti primera morali med seboj povezati organi pregona, policija in storilci. Zadeva še dolgo ni bila razrešena, kljub številnim vložnim ovadbam in danim dokazom, da je šlo za goljufijo in pranje denarja (Milič, 2009).

Pridobivanje denarja brez vloženega truda so nekateri poimenovali »sistem medsebojnega kreditiranja«, »aktiviranje mrtvega kapitala«, »vzajemna pomoč« in podobno. V resnici pa je šlo za veliko prevaro, eno izmed največjih goljufij, ki je oškodovala številne posameznike (Zakrajšek, 2013a). Ironično oglaševanje igre pod geslom, da gre za sistem, ki veliko daje in nič ne vzame, je privabilo številne posameznike, ki so svoja sredstva množično investirali vanj.

Ob sesutju so tako vlagatelji ostali brez vsega vloženega premoženja. Po navedbah Thalerja in Sunsteina se ljudje bolj zavedamo izgub kot pa pridobitev. Izgubiti nekaj pomeni biti dvakrat bolj nesrečen, kot biti srečen, če pridobite isto stvar. Izogibanje izgubam pa pomaga ustvariti vztrajnost oziroma močno željo, da ohranjamo trenutna sredstva in zaloge (Thaler & Sunstein, 2009, str. 37). Zato so oškodovani vlagatelji, ujeti v past spretnih organizatorjev, zahtevali svoj denar in odgovore, vendar prihrankov in svojega denarja nikoli niso dobili povrnjenih.

4.2 Fair Play

V devetdesetih letih se je na slovenskih tleh pojavila še ena denarna piramidna igra, v kateri je sodelovalo veliko vlagateljev, ki so kasneje prav tako izgubili več milijonov nemških mark. Tako kot igra Catch the Cash se je tudi Fair Play v Sloveniji odvijal leta 1991. V to igro je vstopilo veliko vlagateljev, med njimi tudi nekateri vplivni ljudje (Vidmar, 2013, str. 24). Kot je za večino piramidnih iger značilno, je tudi ta obljubljala visoke donose v razmeroma kratkem času. Podobno kot pri Catch the Cash so srečanja po navadi potekala v določenih dvoranah, kjer so organizatorji igre od vlagateljev pridobivali sredstva za vstop v igro.

Prevaro naj bi vodila Margareta Tomažič, doma iz okolice Maribora. Z raznimi srečanji, ki so potekala po vsej Sloveniji, je privabila k sodelovanju nove in nove vlagatelje. Njena

srečanja z vlagatelji so bila dobro obiskana in dobro varovana, saj je Tomažičeva na srečanja prihajala s kovčkom, v katerem naj bi bila gotovina. V omenjeni igri se je namreč poslovalo izključno z gotovino (Rajher, 2014, str. 29).

Rajher (2014, str. 29) opisuje, da je proces te piramidne sheme potekal na naslednji način: posamezniki, ki so svoja sredstva namenili za vstop v igro, so se najprej udeležili srečanj govorcev oziroma predavanj, na katerih so verjeli praznim obljubam. Nato so vplačali določen znesek denarja in se obvezali, da bodo igro širili naprej tako, da jo bodo oglaševali med sorodniki, znanci in prijatelji. Izplačila vlagateljem so tako kot v drugih piramidnih igrah sprva potekala brez večjih zapletov, saj je v shemo pritekal svež denar.

Čez nekaj časa pa so nekateri že sumili, da je nekaj narobe s sistemom oziroma shemo, saj se je začelo zapletati pri izplačilih. Za obljubljeni izplačila je primanjkovalo denarja, vseeno pa so se določeni vlagatelji še naprej hvalili z izjemnimi donosi (Rajher, 2014, str. 29). Šele, ko so posamezni vlagatelji ostali praznih rok, kljub mamljivim obljubam o bajnih donosih in zaslužkih, so se začeli pojavljati sumi, da je s sistemom nekaj narobe.

Piramidna igra Fair Play je imela dokaj razvpit konec, ki je bil povsem drugačen od drugih, saj so na enem od srečanj roparji organizatorjem odtujili kovček z gotovino in drugimi dokumenti ter umorili udeleženca (Vidmar, 2013, str. 24).

V igrah je bilo vpletenih več tisoč Slovencev, organizatorji pa so tako kot v prej opisanih primerih z lažnivimi obljubami lepo obogateli. Zanimivo je, da v nezakonitem zbiranju precejšnih vsot denarja takrat nihče ni videl prevare. Vseeno pa je treba poudariti, da rumeni tisk pogosto spremljajo nepreverjene informacije, ki so povezane s predsodki in stereotipi, saj avtorji člankov pogosto nimajo ustrezne izobrazbe oziroma znanja, zato napisanemu ne moremo v popolnosti zaupati, verjeti. Posledice vsega tega so v tem, da bralci izgubljajo kompas za presojo. Članke avtorjev rumenega tiska, kot so Slovenske novice, je torej treba obravnavati z rezervo, saj le-ti na neki način ščuvajo bralce ali na neki drug način vplivajo na njihovo mnenje, presojo.

Tako kot v ZDA so tudi v Sloveniji s piramidnimi igrami obogateli številni vplivni ali ugledni državljani, ki so zaradi varnostnih ukrepov, predvsem pri prenosu denarja, honorarno zaposlili posameznike iz policijskih vrst. Skoraj desetletje kasneje je prišlo do nujnih sprememb na področju zakonodaje, saj je kazenski zakonik končno predvidel kazni za organiziranje tovrstnih denarnih verig in drugih nedovoljenih iger na srečo.

4.3 Gem Collection

Ustanovitelji piramidne igre Gem Collection so prek podjetja Fit for Success Academy s sedežem v Gibraltarju organizirali odmevno piramidno igro, v katero se je vključilo veliko posameznikov iz Slovenije, Hrvaške, Bosne in Hercegovine, Črne gore in Srbije.

Delovali so podobno kot igra Fair Play, saj so ravno tako organizirali izobraževalna srečanja, kjer so promovirali tečaj »uspešna pot«.

V Sloveniji je bila glavna organizatorica te sheme družba Vendo d. o. o., s sedežem v Splitu. Gem Collection je bil tako razširjen po celi Hrvaški, v Srbiji, v Bosni in Hercegovini, v Črni gori ter tudi v Sloveniji. Vključevanje v shemo je potekalo prek starih članov. Član te sheme si lahko postal le, če te je v shemo vključil član, ki je že bil del piramidne igre (Rajher, 2014, str. 32).

Srečanja, ki so jih vodili organizatorji finančne igre Gem Collection, so potekala tedensko v lokalnih skupinah. Vsi, ki so bili vključeni v piramidno shemo v določenem kraju, so srečanje tam tudi organizirali z vodilnimi člani. Organizirana so bila srečanja tudi na Hrvaškem, in sicer je šlo za »trgovske treninge«. Treningi so služili kot predstavitvena srečanja, namenjena predvsem novim članom. Predstavitveno srečanje je v resnici le prvo tovrstno srečanje, vsa nadaljnja srečanja pa so bila pravzaprav enaka tako po namenu kot po vsebini. Prvo in naslednje srečanje sta se razlikovali zgolj v tem, da jih že včlanjeni posamezniki niso več obiskali prvič (Tomc, 2007, str. 633). Jeras (2009, str. 34) opisuje, da so bila srečanja celodnevna, navadno pa so jih organizirali ob koncu tedna.

Organizatorji so zagotovili tajnost s pomočjo izjave o molčečnosti, ki so jo podpisali udeleženci ob vstopu v shemo. Za kršitev le-te je bila predvidena denarna kazen v višini 10.000 evrov. Organizatorji so to storili predvsem z namenom, da bi vlagatelje še dodatno prepričali o resnosti sistema in da o organizaciji ne govorijo. Tako so tudi vplivali na zmanjšanje dvoma o smiselnosti včlanitve v ta sistem, kar pomeni, da se posamezniki za vstop niso smeli oziroma upali posvetovati z nikomer. Tako visoka globa za kršitev molka ni imela prav nobene podlage za realizacijo, vseeno pa so nepoučeni ljudje verjeli, da je Gem Collection verodostojen sistem (Tomc, 2007, str. 637).

Po pričanju enega izmed udeležencev te igre naj bi ga znanec nagovarjal, naj sklene zanesljivo in izredno dobro naložbo, kaj več pa o poslu ni želel povedati. Udeleženec je nato prejel vabilo na predstavitveno srečanje, ki je potekalo v Karlovcu na Hrvaškem. Vsaj polovica vseh udeleženi v dvorani delno zgrajenega hotela je bila Slovencev. Zbralo se je okoli 400 do 500 ljudi različnih starosti. Tudi tu so organizatorji predavali in prepričevali, da igra Gem Collection ponuja vlagateljem priložnost za sanjsko življenje brez večjih naporov. Vse, kar je bilo treba storiti, je bilo podpisati sporazum. Zapisano je bilo, da so se s sporazumom vlagatelji zavezali, da posla oziroma igre ne bodo nikjer predstavljali. Če bi sporazum prekršili, jim je grozila kazen v znesku 10.000 evrov. Igra je potekala na preprost način; najprej v sistem vplačaš 2.290 evrov in z vsakim novim članom zaslužiš še dodatnih 540 evrov. Ti prepričajo nove ljudi in tako se sistem širi, na ta lahki način pa je bilo možno zaslužiti 85.000 evrov. Na srečanjih so organizatorji seveda zagotavljali, da gre za zakonit posel, poleg tega pa so predstavili posameznike, ki

so trdili, da so po zaslugi igre Gem Collection pobegnili iz revščine in postali bogati (Širca, 2002).

Posamezni udeleženci pa so kmalu posumili, da je s sistemom nekaj narobe, saj ljudje, ki so bili v igro vključeni dlje in so že vanjo vključili nove člane, niso prejeli niti evra. Kasneje so udeležencem sume potrdili tudi na uradu za nadzor nad prirejanjem iger na srečo. Tam so potrdili, da gre za nezakonito igro, ki je delovala podobno kot Catch the Cash in Fair Play (Širca, 2002).

Organizatorji Gem Collectiona so leta 2002, po aretaciji osumljencev v Celju, spremenili sistem vplačevanja. Takrat so uvedli sistem »neposredno v roke«, in sicer tako za vplačevanje denarja kot za izplačila provizij, ki so se z neposrednimi gotovinskimi plačili glede na piramidno strukturo delila med udeležence. Pred tem so se vplačila denarnih vložkov v Sloveniji nakazovala na račun, ki ga je določil organizator prek bank (Rajher, 2014, str. 34).

Leta 2004 je javnost prek medijev že bila opozorjena o tej finančni prevari. Ko so organizatorji to spoznali, so spremenili ime igre iz Gem Collection v Hof design in jo še naprej oglaševali. Ob prvih težavah igre so se začele oglašati prve žrtve in pozivale druge oškodovance, naj zadevo prijavijo policiji, saj je igra Gem Collection nezakonita (Širca, 2002).

4.4 Remius

Nekaj let kasneje se je pojavila piramidna igra, ki je obljubljala do 10-odstotni donos mesečno. Igro so vodili do leta 2009, sklepanje posojilnih in investicijskih pogodb pa je bila dejavnost, ki je služila kot krinka za vodenje finančne piramide. Leta 2009 se je tudi ta denarna piramidna shema, ki je bila prisotna v Sloveniji, zrušila. Oktobra 2009 so kazensko ovadili 42-letnega Nella Marconija iz Kočevja, ki je bil lastnik in direktor podjetja Remius (Rajher, 2014 str. 37).

Nello Marconi zaradi poslovnih goljufij in pranja denarja trenutno prestaja zaporno kazen na Dobu. V letih 2008 in 2009 je tudi on, tako kot pred njim številni, privabil nove ljudi, da so se vključili v piramidno igro pod pretvezo, da sklenejo »investicijsko« pogodbo, šlo pa je za trgovanje s tujimi valutami – forex, in jim tako obljubil visoke donose. Prazne obljube o visokih donosih so pripeljale do podiranja piramidne sheme že leta 2008, ko bi se morali vlagateljem izplačati obljubljeni donosi. Vlagatelji pa omenjenih donosov niso nikoli dobili. Marconi je oškodoval 146 vključenih vlagateljev v vrednosti več kot 3,8 milijona evrov (Furlan Rus, 2016).

Vlagateljem so bili obljubljeni donosi v višini od 5 do 10 % na mesečni ravni. Na spletnih forumih je bilo mogoče zaslediti, da so bili obljubljeni donosi različni, odvisno od višine

vloženega zneska, največkrat pa je bilo zaznati 10-odstotni mesečni donos (Milič, 2009). Prevara Marconijeve družbe je že od leta 2006 za prikrivanje uporabljala sklepanje posojilnih in investicijskih pogodb. Seveda se je za temi sklenjenimi pogodbami skrivala finančna prevara v obliki piramidne sheme (Rajher, 2014 str. 37).

V sistem je bilo vključenih več kot 400 vlagateljev, skupni vložek pa je znašal več kot 22 milijonov evrov. Posamezna vplačila so znašala od 5 pa tudi do 300.000 evrov. Ob propadu sheme so kriminalisti prek razne poslovne dokumentacije in računalniških izpisov, ki so jih pridobili ob opravljenih 12 hišnih preiskavah, ugotovili, da je Marconi lagal vlagateljem, ko je trdil, da bodo njihova sredstva investirana v sistem valutnega trgovanja oziroma forex (Rajher, 2014, str. 37–38).

Prvi vlagatelji so dobičke dejansko dobili izplačane, kar so potrdili tudi kriminalisti. Torej so bila izplačila tako kot pri vsaki tovrstni shemi pogojena s svežimi in rednimi prilivi novih sredstev prek pridobivanja novih vlagateljev.

Sojenje, ki se je začelo leta 2009 zoper Nella Marconija, je glede na podatke sodišč trajalo 4 leta. Sprva so Marconiju dosodili 8,5 leta zaporne kazni, zaradi opeharjenja 14 vlagateljev v skupni vrednosti 727.000 evrov. Ljudje so mu tako visoke zneske zaupali, saj jim je obljubil izjemno visoke donose, za denarjem pa se je potem izgubila vsaka sled. Sodnica je Marconija obsodila na 12 let zavora in izračunala kazen v obliki denarnega zneska v višini 360.000 evrov. Izračunala je, da je Marconi 146 oškodovancem dolžan že 3,872 milijona evrov (Celec, 2013). Za izplačilo prvih vlagateljev je Marconi s transakcijskih računov dvignil okoli 4 milijone evrov gotovine (Polanič, 2011).

Furlan Rus (2016) navaja, da se je Marconi na sojenjih zagovarjal, da ni imel nobenih prevarantskih namenov. A ker so banke zaprle njegov račun oziroma račun podjetja Remius in ker so ga pripravili, ni mogel spremljati naložb in vrniti obljubljenih sredstev vlagateljem. Nello Marconi se je na sojenju neuspešno zagovarjal. V primerjavi z vsemi prej opisanimi primeri so oškodovanci v tem primeru bili mnenja, da ni šlo za prevaro in so celo pričali v korist Marconiju. Po pričanjih naj bi se Marconi vedno javljal na klice vlagateljev, ki so povpraševali o svoji naložbi, z nekaterimi se je celo dogovoril za srečanje, kjer jim je pojasnil, kaj se dogaja z vloženimi zneski. Oškodovanci so bili mnenja, da če bi šlo za prevaro, bi Marconi denar vzel in z njim izginil nekam v tujino.

Brudar (2017) navaja, da so zaslišali tudi Roberta Juroviča, ki je vodil poslovno enoto podjetja Remius v Celju. Skrbel je, da je podjetje delovalo znotraj zakonov, opozarjal na morebitne nepravilnosti, izboljšave in se dejavno vključil v reševanje težav po blokadi računov. Jurovič se je po navedbah v podjetju zaposlil aprila 2008, sam pa v trgovanje ni nikoli vložil svojih sredstev. Povedal je, da je Marconi sredstva prek slovenskih bank nalagal na dansko banko Saxo v Københavnu, a jih je potem Evropska centralna banka blokirala. Za Evropsko centralno banko naj bi pripravili ustrezno dokumentacijo. Zaradi aretacije Marconija pa zapleta niso mogli urediti. Po priporu Marconija in opravljenih

hišnih preiskavah je policija zasegla tudi vso dokumentacijo, ki je bila odgovornim za goljufijo nedostopna še 3 leta. Jurovič je bil prepričan, da so bili na računalnikih vsi potrebni dokumenti, s katerimi bi lahko dokazovali svojo nedolžnost (Furlan Rus, 2017).

Obtoženi so ves čas opozarjali na težave z dokumentacijo, ki jo je zasegla policija in tako Remiusu onemogočila dostop do nje. Ko pa je bila dokumentacija vrnjena Remiusu oziroma stečajni upraviteljici, je večina podatkov iz računalnika izginila. Poleg tega jim policija nekaterih zaplenjenih USB-ključkov z dokumentacijo ni vrnila, ko so jih o tem povprašali, pa so odgovorili, da jih nimajo (Furlan Rus, 2017).

Obupani vlagatelji so tudi tokrat ostali brez vloženih sredstev, vseeno pa so številni zagovarjali Marconija, saj niso verjeli, da je v celoti kriv za finančno prevaro. Nekateri so verjeli, da bi jim Marconi vrnil vložena sredstva, vendar mu to zaradi aretacije in onemogočenega dostopa do računalnika ni uspelo storiti. Za seboj je tako pustil tisoče ogoljufanih vlagateljev.

4.5 Finanzas Forex

Leta 2008 so Finance pisale o navdušenju nad forexom, ki je takrat zajel Slovenijo. Ljudje so na veliko začeli vlagati v sistem Finanzas Forex, saj naj bi tako svoje premoženje oplemenitili za do 20 % na mesec. Zaradi izjemnih in nerealnih obljub o donosih so nekateri posamezniki dali odpoved v službi, drugi pa so se spraševali, zakaj sploh še delajo. Vseeno pa tudi ta sistem ni dolgo deloval nemoteno (Rajher, 2014, str. 39).

Sistem je izhajal iz Paname. Takrat se je tako v Sloveniji kot tudi v nekaterih drugih državah ponujal naložbeni program Finanzas Forex prek panamskega podjetja Evolution Market Group. Sistem je bil prisoten na slovenskem tržišču marca 2007 in je obljubljal izjemno visoke mesečne donose (Časnik Finance, d. o. o., 2008). Obljubljeni donosi so se razlikovali od stranke do stranke. Odvisni naj bi bili od naložbenega programa oziroma tveganj, ki jih je izbrala stranka, in od višine vloženega zneska, pri čemer višji vložek pomeni višje tveganje in višji donos (Vidmar, 2013, str. 29).

Rajher (2014, str. 40) opisuje postopek vstopa v sistem, ki je potekal na naslednji način: za vstop v sistem vas je prepričal in povabil ponudnik, ki je prek spletne strani podjetja Finanzas Forex odprl račun. Po odprtju računa je moral vlagatelj prek svoje banke nakazati sredstva. Uspešen prenos sredstev na račun je bil viden šele po približno dveh tednih. Vlagatelji so morali imeti vložek vezan vsaj pol leta, če pa bi morali iz sistema izstopiti prej, so to lahko storili že po dveh mesecih, vendar so morali plačati 15 % kazenske izstopne provizije. Kazenske provizije pri izstopu iz sistema so ena izmed značilnosti finančnih piramid, na katero vpleteni niso bili pozorni. Vlagatelji pa ravno tako niso bili pozorni na možnost, da lahko spletna stran na enkrat izgine oziroma začne javljati napako ali postane drugače nedostopna. Dejansko so vlagatelji brez večjih

dvomov svoja sredstva zaupali in nakazovali nekemu, ki je posloval brez lastnih poslovalnic, poslovnih prostorov. Poslovanje je potekalo prek ponudnikov spletne strani, kjer niso bili napisani niti kontaktni podatki niti imena zaposlenih oglaševalcev (Vidmar, 2013, str. 30).

Evolution Market Group je deloval kot piramidna shema, saj je poleg obljub o bajnih zaslužkih na valutnem trgu vlagateljem ponujal še dodatne dobičke, če so v sistem vključili nove vlagatelje. Vlagatelj, ki je širil in gradil mrežo, je tako postal ponudnik, s pridobivanjem novih vlagateljev se je tudi njegov naziv izboljševal, vse do internacionalnega direktorja, kar je bil najvišji naziv na tej lestvici (Rajher, 2014, str. 40). Tako so motivirali vlagatelje, da v sistem vključijo nove člane in s tem poleg provizije pridobijo vedno boljše nazive. Poleg tega so bili dobri in zagreti ponudniki nagrajeni še dodatno z denarnimi zneski, bonusi in luksuznimi dobrinami.

Udeleženci te sheme so dobili 0,5 % provizije od ustvarjenega donosa vsakega novo pridobljenega člana in ne od njegovega vložka. Posledično je veljalo, da več, kot si imel ljudi pod sabo, več denarja si pridobil prek ustvarjenih provizij. Med večjimi slovenskimi ponudniki, ki so tržili Finanzas Forex, so bili www.zlata-jama.com, www.extra-donos.com, www.siforex.biz, www.dober-biznis.com in drugi, ki so prek blogov in forumov iskali nove vlagatelje (Vidmar, 2013, str. 30). Ob koncu leta 2008 so omenjene spletne strani umaknile dostop do Finanzas Forexa in tako vlaganje v sistem ni bilo več mogoče (Milič, 2011).

Na začetku novembra 2007 so organizatorji priredili prvo brezplačno predavanje, ki se ga je udeležilo približno 450 ljudi, udeležili naj bi se ga tudi lastniki iz Paname. V Sloveniji so se zadnji seminarji pod vodstvom oglaševalcev Ekstra donos odvijali še septembra 2008. Nekateri promotorji se teh seminarjev na koncu niso udeležili oziroma so se jih izogibali, zaradi strahu, da bi se v občinstvu znašli davčni uslužbenci ali kriminalisti. Zaslužki so se namreč lahko vlagateljem izplačali prek banke, kar je lahko trajalo teden dni, zato so uporabljali izplačila »na roko«, ki so bila hitrejša in neobdavčena (Časnik Finance, d. o. o., 2008). Plačila neposredno na roko pa se udeleženi niso zdela sporna, saj nihče tudi takrat ni posumil, da bi lahko šlo za finančno goljufijo.

Evolution Market Group je kazal še na eno značilnost takšnih sistemov, saj je redno menjeval bančne račune in banke. Sredstva vlagateljev niso bila nakazana neposredno na račun panamske matične družbe ali njihove švicarske podružnice TradexWorld SA. Organizirana je bila široka mreža posredniških družb, kamor se je vloženi denar nakazoval. Poslovanje družbe Evolution Market Group je bilo posledično zelo nepregledno.

V Sloveniji naj bi bilo število vlagateljev, ki so vložili denar v to piramido, približno 15.000. Skupni vloženi znesek Slovencev v sistem naj bi znašal približno 200 milijonov

evrov, Hrvati naj bi skupno vložili 50 milijonov, v splošnem pa je bil skupni vložek okoli 1,2 milijarde evrov (Rajher, 2014, str. 42).

Ko se je leta 2009 piramidna shema Finanzas Forex začela rušiti, so se oškodovanci iz Slovenije in tujine povezali v Društvo za mednarodno povezovanje in sodelovanje naložbenih programov.

Po razkritju Finanzas Forexa je bilo ustanovljeno novo društvo System World Investment, kjer naj bi ponujali novejšo, izboljšano različico sistema, in sicer prek posredniške hiše MerkaEx. Prek njih so vabili oškodovance sistema Finanzas Forex, naj se vključijo v prenovljen sistem in si z vplačili tako povrnejo izgubo (Milič, 2011). Podobno kot pri Gem Collection, ko so organizatorji po propadu sheme začeli oglaševati Hof design, so tudi tu organizatorji ponovno ustvarili novo igro in nadaljevali s finančnimi prevarami.

5 PRAVNI IN ODŠKODNINSKI VIDIKI PIRAMIDNIH SHEM

5.1 Denarne verige in zakonodaja

V preteklem času se je tako v Sloveniji kot tudi drugje oblikovalo veliko število piramidnih shem. Zaradi velikega števila oškodovanih vlagateljev je preprečevanje piramidnih iger ključnega pomena. V Sloveniji so denarne piramide prepovedane z zakonom, saj gre za kršitev 212. člena KZ-1, ki navaja, da organiziranje denarnih verig in prirejanje iger na srečo nista dovoljeni.

Zakon o igrah na srečo (ZIS), Ur.l. RS, št. 14/11, tako v 7. členu navaja, da je organiziranje iger oziroma dejavnosti, pri katerih udeleženci vplačujejo določene denarne zneske organizatorjem ali drugim udeležencem, ki so se pred njimi vključili v igro oziroma dejavnost in pričakujejo plačilo določenih denarnih zneskov od udeležencev, ki naj bi se za njimi vključili v takšno igro oziroma dejavnost (denarne verige in podobno), prepovedano.

Organiziranje denarnih verig in nedovoljenih iger na srečo po 212. členu KZ-1 predvideva tudi zaporno kazen, in sicer do treh let za osebe, ki bi sebi ali komu drugemu pridobile protipravno premoženjsko korist, organizirale, sodelovale ali pomagale pri organiziranju ali izvajanju denarnih verig, pri katerih udeleženci vplačujejo določene denarne zneske organizatorjem ali drugim udeležencem, ki so se pred njimi vključili v igro ali dejavnost in pričakujejo plačilo določenih denarnih zneskov od udeležencev, ki naj bi se za njimi vključili v tako igro ali dejavnost.

Drugi odstavek 212. člena KZ-1 navaja, da se enako kaznuje, kdor, zato da bi sebi ali komu drugemu pridobil protipravno premoženjsko korist, v nasprotju s predpisi organizira, sodeluje ali pomaga pri prirejanju klasičnih ali posebnih iger na srečo, iger na

srečo prek medmrežja ali drugih elektronskih komunikacijskih sredstev, za katere ni bilo izdano dovoljenje ali koncesija pristojnega organa.

Če si je z dejanji iz prejšnjih odstavkov sam ali kdo drug pridobil veliko premoženjsko korist ali povzročil drugemu veliko premoženjsko škodo, se storilec kaznuje z zaporom od enega do osmih let, je zapisano v tretjem odstavku 212. člena KZ-1.

Zakonodaja iz obdobja osamosvajanja Slovenije je bila za prevarante, ki so organizirali igre v obliki finančnih piramid, odlična spodbuda, saj takrat na tem področju nismo imeli nobenega člena, ki bi prepovedoval in sankcioniral takšne finančne igre. Poleg tega na tem področju takrat ni preventivno deloval noben organ.

Področje se je uredilo, ko so bili oškodovani številni Slovenci, ki so se vključili v piramidne sheme, kot so bile Catch the Cash, Fair Play, Gem Collection, Remius, Finanzas Forex. Take igre so zaradi pomanjkljive zakonodaje na tem področju, kjer je obstajal le 217. člen kazenskega zakonika, dejansko potekale legalno. Denarne piramidne takrat niso bile sankcionirane, saj je 217. člen kazenskega zakonika definiral zgolj kaznivo dejanje goljufije, ki pa je zaradi same izvorne narave bilo težje dokazljivo. Veliko goljufov zaradi pomanjkljive zakonodaje tako ni bilo nikoli obsojenih, niti na zaporno kazen niti na denarno kazen.

V piramidnih shemah, ki so potekale v devetdesetih letih, so goljufi ostali nekaznovani. V tistem obdobju, torej od leta 1991 pa do leta 1993, sta v Sloveniji potekali dve že večkrat omenjeni finančni igri Catch the Cash in Gem Collection. Za finančno prevaro pri Catch the Cash je bilo odgovorno podjetje Exocom. Ocena vseh vloženih zneskov naj bi znašala okoli 105 milijonov (Zakrajšek, 2013a). Za koliko evrov so dejansko oškodovali udeležene vlagatelje, pa ni znano, saj številni denarnih izgub niso prijavili pristojnim organom. Zoper te finančne igre je bilo osumljenih 22 ljudi za kazniva dejanja davčnih zatajitev, ki so skupno znašala približno 534.134 evrov, kar je približno 128 milijonov takratnih tolarjev (Rajher, 2014, str. 31).

Tudi za finančno prevaro Gem Collection, ki je potekala v devetdesetih letih, ni povsem znano, za kolikšen znesek naj bi organizatorji te igre oškodovali posameznike. Vodilna v tej finančni prevari je bila Margareta Tomažič, ki pa za organiziranje finančne prevare ni bila nikoli kaznovana. Zaradi suma organiziranja nedovoljenih iger na srečo so kasneje kazensko ovadili še 9 osumljencev.

V obdobju od leta 2006 do leta 2009 se je zakonodaja na tem področju končno spremenila in izboljšala. V tem obdobju sta v Sloveniji bili prisotni finančni igri Remius in Finanzas Forex. V finančno piramido Remius pod vodstvom Nella Marconija so vstopili številni Slovenci in Slovenke. Po ocenah naj bi jih Nello Marconi oškodoval za 22 milijonov evrov, za kar so mu skladno z zakonodajo prisodili 12 let zaporne kazni in denarno kazen

v višini 360.000 evrov. Po izračunih sodnice naj bi Nello Marconi vlagatelje oškodoval za 3,872 milijona evrov (Celec, 2013).

Leta 2008 pa je piramidna shema Finanzas Forex, pod okriljem podjetja Evolution Market Group in pod vodstvom Germana Cordona, oškodovala udeležene za 200 milijonov evrov. Ker je bil vodilni Španec German Cordon, je sojenje prevarantu potekalo v Španiji, in sicer po njihovi zakonodaji. Nacionalno kazensko sodišče (Audiencia Nacional) ga je obsodilo na 13 let zapora, potem ko je bilo ugotovljeno, da je ogoljufal 180.000 ljudi, in sicer za več kot 350 milijonov evrov (Društvo mednarodnih vlagateljev, 2017).

Skozi zgodovino je pravna ureditev težko sledila finančnim prevaram, kar je posledično vplivalo na same obsodbe oziroma neobsodbe goljufov. V devetdesetih letih je bila zakonodaja na tem področju precej skopa, kar pomeni, da goljufov niso mogli sankcionirati, saj za to niso imeli nobene pravne podlage. Kasneje, ko se je zakonodaja na tem področju okrepila, pa je bilo sankcioniranje goljufov možno. Tako so prevaranti, ki so zakrivali podobna kazniva dejanja, bili drugače obravnavani. Zakonodajo je torej treba venomer znova in znova spreminjati, z razvojem tehnologije pa je to še toliko bolj nujno, saj je ravno ta za marsikoga nerazumljiva in zato privlačna za prevarante, ki prek neznanih produktov prirejajo finančne piramidne sheme.

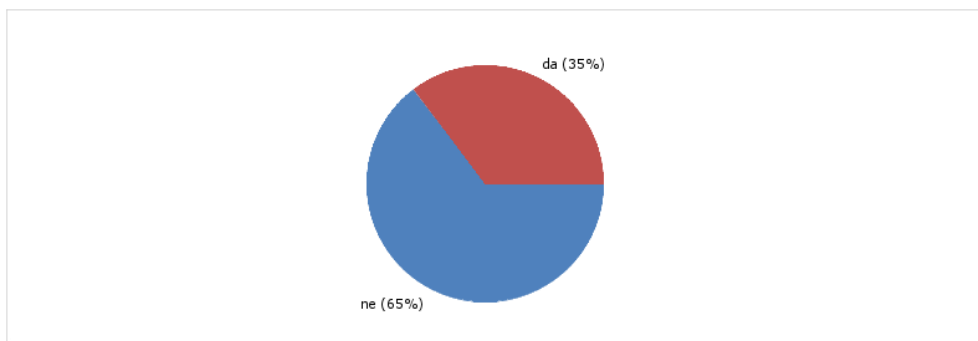
Evropski pravni red je z Direktivo o nepoštenih poslovnih praksah 2005/29/ES (v nadaljevanju Direktiva) piramidne sheme opredelil kot zavajajoče in nepoštene poslovne prakse. Skladno s 14. točko Direktive je zavajajoče ustanoviti, voditi ali spodbujati piramidni sistem pospeševanja prodaje, pri katerem se potrošnik nadeja nagrade, predvsem zato, ker je uvedel v sistem nove potrošnike, in ne toliko zaradi prodaje ali rabe izdelkov. Nekatere poslovne prakse, med katere sodijo tudi piramidne sheme, so tako v EU prepovedane v vseh okoliščinah.

Države članice EU, med njimi tudi Slovenija, so se pospešeno lotile prilagajanja zakonodaje novim potrebam, že konec maja 2018 je vlada sprejela Akcijski načrt na področju implementacije in uporabe tehnologije »blockchain« in oblikovanje ustreznega okolja za pospešeno regulacijo kriptovalut na relevantnih področjih. Namen je bil in je zagotoviti pravno, varno in ekonomsko stabilno okolje ter spodbuditi ustanavljanje, rast in razvoj raznih projektov in »blockchain« start up podjetij ter urediti ukrepe za regulacijo kriptovalut (Zveza potrošnikov Slovenije, 2018).

Glede na dejstvo, da je zakonodaja na tem področju relativno nova, me je zanimalo, ali anketiranci poznajo pravno ureditev na področju piramidnih shem in kriptovalut. Veliko poznavalcev (33 posameznikov oziroma 65 %) je povedalo, da ne poznajo pravne ureditve na področju piramidnih shem in kriptovalut, kar je prikazano na sliki 19. Prav tako se je 92 %, kar je 49 preostalih posameznikov, opredelilo enako, torej, da ne poznajo pravne ureditve na področju piramidnih shem in kriptovalut, kot kaže slika 20. P-vrednost

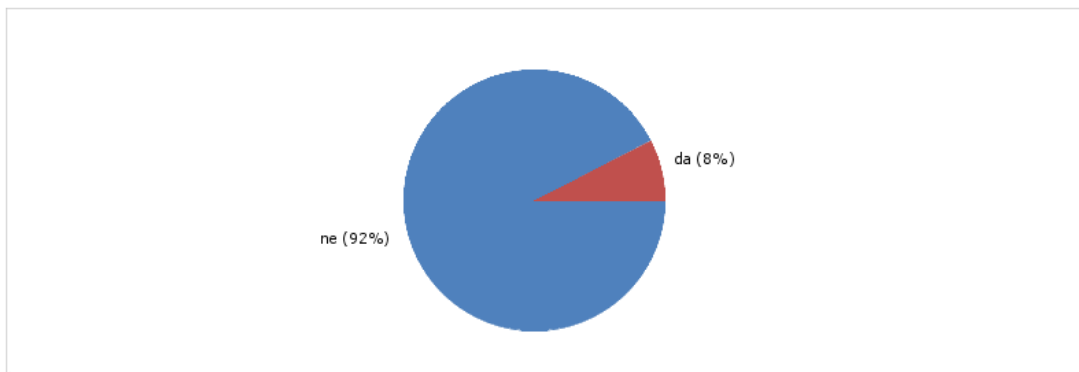
znaša 0,000532858, zato zavrne ničelno hipotezo. Tudi tu so rezultati pokazali, da se drugi anketiranci na področje ne spoznajo najbolje, saj večina pravne ureditve kriptovalut ne pozna. Pri poznavalcih je ravno tako večina povedala, da pravne ureditve kriptovalut ne poznajo.

Slika 19: Odgovori poznavalcev na vprašanje: »Ali poznate pravno ureditev na področju piramidnih shem in kriptovalut?«

Vir: Spletna anketa (2019).

Slika 20: Odgovori drugih anketirancev na vprašanje: »Ali poznate pravno ureditev na področju piramidnih shem in kriptovalut?«

Vir: Spletna anketa (2019).

5.2 Odškodninska odgovornost vpletenih

KZ-1 v 74. členu navaja razlog za odvzem premoženjske koristi, pridobljene s kaznivim dejanjem, in sicer pravi:

»Nihče ne more obdržati premoženjske koristi, ki je bila pridobljena s kaznivim dejanjem ali zaradi njega. Korist iz prejšnjega odstavka tega člena se odvzame s sodno odločbo, s katero je bilo ob pogojih, določenih v tem zakoniku, ugotovljeno kaznivo dejanje.«

V 77. členu KZ-1 predvideva odvzem koristi tudi pravni osebi:

»Če je bila s kaznivim dejanjem ali zaradi njega pridobljena premoženjska korist pravni osebi, se ji taka korist odvzame. Pravni osebi se odvzame tudi premoženjska korist ali premoženje, ki ustreza premoženjski koristi, če ga osebe, navedene v prvem odstavku 75. člena tega zakonika, prenesejo nanjo brezplačno ali za plačilo, ki ne ustreza dejanski vrednosti.«

Način prevzema premoženjske koristi je naveden v 75. členu:

»Storilcu ali drugi prejemnici oziroma prejemniku (v nadaljevanju prejemnik) koristi se odvzamejo denar, dragocenosti in vsaka druga premoženjska korist, ki je bila pridobljena s kaznivim dejanjem ali zaradi njega, če pa mu jih ni mogoče odvzeti, se mu odvzame premoženje, ki ustreza premoženjski koristi.

Zakon še navaja, če storilcu ali drugemu prejemniku koristi ni mogoče odvzeti premoženjske koristi ali premoženja, ki ustreza premoženjski koristi, se mu naloži, da mora plačati denarni znesek, ki ustreza tej premoženjski koristi. Sodišče sme v upravičenih primerih dovoliti, da se lahko denarni znesek, ki ustreza premoženjski koristi, plača tudi v obrokih, pri čemer pa rok plačila ne sme biti daljši od dveh let.

Premoženjska korist, pridobljena s kaznivim dejanjem ali zaradi njega, se lahko odvzame tudi tistim, na katere je bila prenesena brezplačno ali za plačilo, ki ne ustreza dejanski vrednosti, če so vedeli ali bi bili mogli vedeti, da je bila pridobljena s kaznivim dejanjem ali zaradi njega.

Če je bila premoženjska korist, pridobljena s kaznivim dejanjem ali zaradi njega, prenesena na bližnje sorodnike storilca kaznivega dejanja (razmerja iz 224. člena tega zakonika), ali če je bilo zaradi onemogočanja odvzema premoženjske koristi po prvem odstavku tega člena na te osebe preneseno kakšno drugo njegovo premoženje, se jim odvzame, razen če dokažejo, da so zanj plačali dejansko vrednost.«

Oškodovanec pa ima skladno s 76. členom KZ-1 naslednje možnosti:

»Če je bil oškodovancu v kazenskem postopku prisojen premoženjskopравни zahtevek, izreče sodišče odvzem premoženjske koristi, kadar presega oškodovancu prisojeni premoženjskopравни zahtevek.

Oškodovanec, ki ga je sodišče v kazenskem postopku glede premoženjskopravnega zahtevka napotilo na pravdo, lahko zahteva poplačilo iz odvzete vrednosti, če začne pravdo v šestih mesecih od pravnomočnosti odločbe, s katero je bil napoten na pravdo, in

če zahteva poplačilo iz odvzete vrednosti v treh mesecih od pravnomočnosti odločbe, s katero je bil ugotovljen njegov zahtev.

Oškodovanec, ki ni prijavil premoženjskopравnega zahtevka v kazenskem postopku, lahko zahteva poplačilo iz odvzete vrednosti, če je pravdo za ugotovitev svojega zahtevka začel v treh mesecih od dne, ko je izvedel za odločbo, s katero je bila odvzeta premoženjska korist, najpozneje pa v dveh letih od pravnomočnosti te odločbe, in če v treh mesecih od pravnomočnosti odločbe, s katero je bil ugotovljen njegov zahtev, zahteva poplačilo iz odvzete vrednosti.«

Ameriška zvezna komisija za trgovino (ang. Federal Trade Commission) je prvič usklajeno ukrepala proti piramidnim sistemom že v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja. V ZDA je Ameriška zvezna komisija za trgovino le ena izmed številnih agencij, ki imajo pooblastilo, da vložijo tožbo, da bi preprečili to vrsto goljufije. SEC se prav tako ukvarja s prepovedmi za tako imenovana »finančna distribucijska omrežja«, ki dejansko prodajajo neregistrirane produkte. Ministrstvo za pravosodje ZDA v sodelovanju s preiskovalnimi agencijami, kot sta FBI in Poštna inšpekcijska služba ZDA, preganja piramidne sisteme za kazniva dejanja, ki nastanejo po elektronski pošti, goljufije z vrednostnimi papirji, davčne goljufije in pranje denarja. Državni uradniki lahko neodvisno vložijo primere v obravnavo na državnem sodišču, kjer se upoštevajo zakoni določene zvezne države, ki prepovedujejo piramide. Kalifornija definira piramide kot neskončne verige in jih prepoveduje z zakonom proti nezakonitim igram na srečo oziroma loterijam. V nekoliko drugačnem smislu Illinois razvrsti piramidne sheme kot kazniva dejanja prevare, usmerjene proti premoženju. Nekatere države, kot je Georgia, prepovedujejo piramidne sheme v zakonskem okviru, ki ureja poslovne priložnosti in trženje na več ravneh. Na Ameriško zvezno komisijo za trgovino se predložijo zadeve v zvezi s piramidnimi shemami v skladu z zakonom, ki na splošno prepoveduje nepoštena ali goljufiva dejanja ali ravnanje ali vplivanje na trgovino. Ta zakon Ameriški zvezni komisiji za trgovino omogoča, da vloži tožbo na zveznem sodišču in išče različna pravična sredstva, kot so zamrznitev premoženja obtožencev, stečaj nad poslovanjem obtožencev in odškodnino žrtvam (Valentine, 1998).

Glavni razlog, da se takšni finančni sistemi nenehno pojavljajo, je, da spretno delujejo v manj reguliranem okolju. Pristojni organi oziroma regulatorji težko razkrijejo in ustavijo organizatorje takšnih sistemov, saj morajo dokazati, da podjetje opravlja nelegalno dejavnost (Soonthornsima, Bartholomew & Zephirin, 2009). V Nemčiji so skladno z Direktivo »Schneeball« sistemi ali piramidne sheme v vseh okoliščinah štejejo kot nezakonite in nedopustne poslovne prakse. Za kršitve je predpisana zaporna kazen do dveh let ali denarna kazen. V Nemčiji je takšen sistem kazniv takrat, ko se tisti, ki pridobiva nove udeležence v sistem, okoristi, ko ti novi udeleženci v sistemu pridobijo druge udeležence (Sokanović, 2015). Piramidna prodaja oziroma dejanja, ki omogočajo zaslužek s čistim in preprostim zaposlovanjem drugih ljudi in kjer se pravica do zaposlitve

preseli v neskončnost po vplačilu v tak sistem, so v Italiji prepovedana. V praksi gre torej za bogatenje le tistega, ki je na vrhu piramide, medtem ko vsi drugi nosijo stroške, ne da bi kaj zaslužili. Spodbujanje in uresničevanje takšnih dejavnosti in prodajnih struktur je v Italiji zakonsko prepovedano (Cremaschini, 2017).

Na Hrvaškem področje ureja Kazneni zakon, Nar. nov. RH, št. 125/11, ki v 237. členu navaja:

- (1) Vsakdo, ki z namenom, da bi sebi ali komu drugemu pridobil premoženjsko korist brez dovoljenja pristojnega organa organizira ali spodbuja igre na srečo, se kaznuje z zaporno kaznijo največ treh let.
- (2) Kaznovanje iz prvega odstavka tega člena velja za vsako osebo, ki pripravi, vodi ali promovira igro ali dejavnost, v kateri se lahko pričakuje, da bo udeleženec v igri, ki vlaga sredstva, zmagal, če v njej sodelujejo drugi udeleženci.
- (3) Če storilec opravlja dejavnost iz prvega ali drugega odstavka tega člena, se kaznuje z zaporno kaznijo za obdobje od šestih mesecev do petih let.
- (4) Če je kaznivo dejanje iz prvega, drugega ali tretjega odstavka tega člena povzročalo materialno korist ali povzročeno materialno škodo, se storilec kaznuje z zapornom od enega do osmih let.
- (5) Predmeti in sredstva, namenjena ali uporabljena za kazniva dejanja iz odstavkov 1, 2, 3 in 4 tega člena, se zasežejo.

Prepoved piramidnih iger je v Srbiji opredeljena v 52. členu zakona o trgovini, Sl. gl. RS, št. 53/2010 in 10/2013, ki pravi, da je prepovedano organizirati, izvajati, oglaševati in spodbujati piramidno trgovino. Piramidna trgovina, v smislu tega zakona, je trgovina, ki strankam omogoča nakup blaga ali storitev izključno od oseb, ki sodelujejo v verigi ali mreži in kjer obstajajo pogoji za včlanitev oziroma nakup:

- obveznost plačila članarine ali druge pristojbine organizatorju verige ali drugemu članu verige;
- obveznost nakupa blaga, storitve v dokaj visoki količini ali vrednosti;
- obveznost iskanja drugih ljudi, ki dejavnost širijo in ki so upravičeni do nagrade ali drugih ugodnosti za iskanje novih oseb;
- opustitev pravice do vrnitve blaga/storitev.

V ZDA tako področje nadzorujejo Ameriška zvezna komisija za trgovino, druge preiskovalne agencije, kot sta FBI in Poštna inšpekcijska služba ZDA, in SEC, ki opozarja na pojavljanje takšnih sistemov. S problematiko pojavljanja piramidnih sistemov so se začeli podrobno ukvarjati v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja. Tako je področje urejeno na federalni ravni in tudi na ravni zveznih držav. Vsaka zvezna država ima z vidika zakonodaje nekoliko drugače urejeno področje, podobno kot v Evropi. Evropski pravni red je z Direktivo postavil smernice za prepoved takšnih sistemov, države pa so

zakonodajo ustrezno prilagodile. Tako je v posameznih državah zakonodaja na tem področju strožja v Sloveniji, na Hrvaškem, Nemčiji, Italiji, drugje pa še vedno nekoliko bolj ohlapna, v Srbiji se prepoved tovrstnih sistemov nanaša predvsem na trgovino.

5.3 Preprečevanje piramidnih iger

ATVP, ki se ukvarja tudi s preventivo pred piramidnimi igrami, je v sodelovanju z Generalno policijsko upravo – Upravo kriminalistične policije izdala informativno zloženko z naslovom Denarne verige z namenom ozaveščanja javnosti o finančnih prevarah. Navedene zloženke so izdali, da bi prispevali k boljšemu razumevanju in poznavanju raznih naložbenih in drugih storitev, ki so velikokrat zavajajoče oziroma se za njimi skrivajo denarne verige.

Denarne verige so v Sloveniji po 212. členu KZ-1 prepovedano in kaznivo dejanje. Vsak, ki organizira, sodeluje ali pomaga pri organiziranju ali izvajanju denarnih verig, je lahko kaznovan z zaporno kaznijo, in sicer do osmih let (Pinoza & Golub, 2011).

V zloženki je opisano, kako denarne verige prepoznati in v kakšnih oblikah se pojavljajo. Prav tako so predstavljeni nasveti vlagateljem, kako naj ravnajo v primerih, ko se srečajo z igro, ki bi lahko bila denarna veriga. Za nekaterimi naložbenimi storitvami in posli, katerih nadzor sodi v pristojnost ATVP, se pogosto skrivajo denarne verige. Z zloženko ozaveščajo in opozarjajo vse potencialne vlagatelje, da so ponudbe o izjemno visokih in zajamčenih donosih velikokrat zavajajoče.

Slovenska policija v zloženki navaja, da je namen takih preventivnih akcij v preprečevanju morebitnih prihodnjih oškodovanj državljanov. Z ozaveščanjem naj bi tako vplivali na državljane, ki se odločajo, kam bodo vložili svoja sredstva, saj so v preteklosti izkušnje pri odkrivanju in preiskovanju takih kaznivih dejanj na tem področju pokazale potrebo po opozarjanju vlagateljev na morebitne nevarnosti (Pinoza & Golub, 2011).

Prav tako želijo s to zloženko spodbuditi to, da bodo morebitni oškodovanci, ki se doslej še niso odločili za podajo prijave kaznivih dejanj na tem področju na policiji, to storili. Simon Golub, vodja oddelka za finančno kriminaliteto in pranje denarja na Generalni policijski upravi, pravi, da želijo s to zloženko v čim večji meri preprečiti vsa morebitna prihodnja oškodovanja na tem področju.

Merkač (2018) pa svetuje, kako se izogniti piramidnim kripto goljufijam:

1. Poiščite verodostojno borzo oziroma menjalnico:

- Pomembno je najti verodostojno borzo, saj se je veliko kripto borz pojavilo in nato izginilo čez noč ter pobralo denar svojih uporabnikov. Oškodovanci so bili

večinoma posamezniki, ki zaradi slabe obveščenosti niso vedeli, s kom imajo opravka in kaj zares počnejo.

- Najbolje je tako zaupati borzi, kjer sta razvidna lastništvo in sedež podjetja. Pri tem je priporočljivo, da se velikih količin kripto kovancev ne pušča na borzi, ampak, da se jih prenese na kripto denarnico.

2. Ponzijeve sheme in piramide – OneCoin prevara:

- Kripto prevaro je bilo mogoče zaznati spomladi leta 2017, ko so imeli ustanovitelji podjetja OneCoin predstavitev, med katero je vdrla ekipa indijskih vodij za finančno varnost, saj naj bi predstavniki podjetja upravljali finančno piramidno.
- Vlagatelji so takim goljufijam tudi tokrat podlegli predvsem zaradi pozitivne medijske pokritosti, dobre prodajne taktike.

3. Shema pump in dump:

- Nekateri zaradi dobre in zapletene tehnologije kriptovalute enačijo z varno naložbo, drugi pa so mnenja, da gre za špekulativne posle in sisteme, kjer se umetno načrpa cena (ang. pump) in se na neki določeni točki proda (ang. dump).
- Sistemi pump in dump prevar so težko izvedljivi, saj obstaja na spletu veliko informacij o novih kriptovalutah in njihovi sestavi.

4. Neobstoječi kripto kovanci in imitatorji:

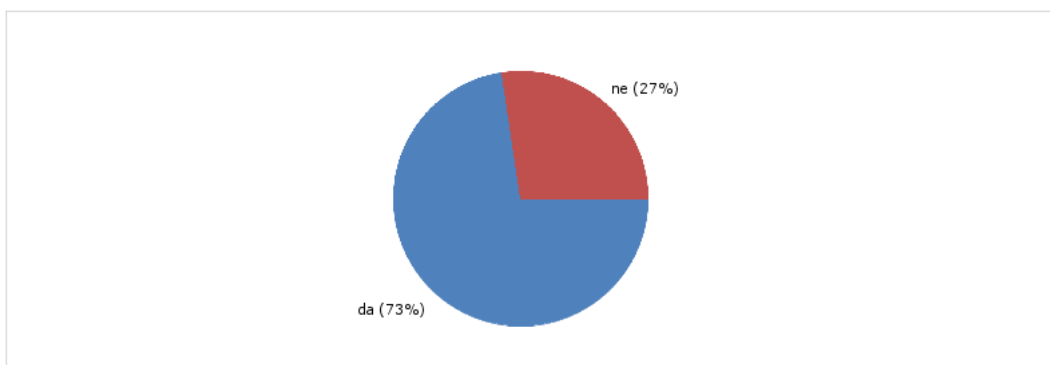
- V Londonu so leta 2017 zaprli podjetje, ki je prek hladnih klicev prodajalo kripto kovance, ki v resnici niso obstajali. Gre za precej nenavadno obnašanje, saj podjetja navadno ne kličejo ljudi po telefonu, niti ne ponujajo na silo priložnosti za vlaganje v kripto kovance. Preden se odločimo za investiranje v kriptovalute, je treba preveriti, katere so obstoječe kriptovalute in kakšna je njihova vrednost.
- Prav tako je dobro preveriti avtentičnost predstavnikov, ki prodajajo kriptovalute prek spleta ali telefona in predstavnikov znanih kripto borz na uradni strani ponudnika.

5. Kripto loker oziroma kriptolocker:

- Tudi kriptovalute niso mogle ubežati tako imenovanim kripto lockerjem, ki so uporabniku onemogočili dostop do računalniških podatkov. Žrtve tega napada so dobile e-poštna sporočila z virusom kripto locker. Virus je s pomočjo kriptografije zaklenil določene datoteke na računalniku, vse, dokler žrtev ni plačala določene količine kriptovalut.

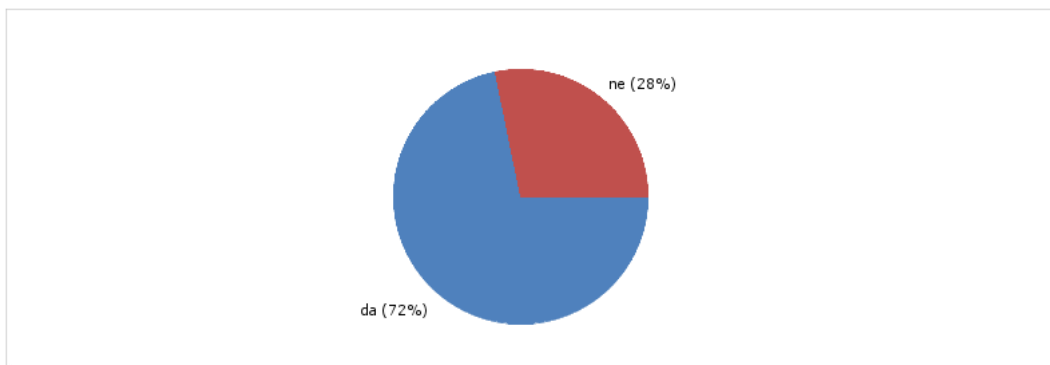
Rezultati ankete so pokazali, da tako med poznavalci kot med drugimi anketiranci prevladuje mnenje, da bi bilo treba ljudi podučiti o piramidnih shemah, saj se je tako, skladno s sliko 21, odločilo 37 poznavalcev (73 %) in 38 drugih anketirancev (72 %), kar je skladno s sliko 22. Skladno s χ^2 -testom ne zavrnamo ničelne hipoteze, saj je P-vrednost večja od α , in sicer znaša 0,922935391. Obe skupini sta mnenja, da bi bilo treba ljudi bolj podučiti o piramidnih shemah.

Slika 21: Odgovori poznavalcev na vprašanje: »Ali menite, da bi bilo treba ljudi bolj podučiti o piramidnih shemah?«

Vir: Spletna anketa (2019).

Slika 22: Odgovori drugih anketirancev na vprašanje: »Ali menite, da bi bilo treba ljudi bolj podučiti o piramidnih shemah?«

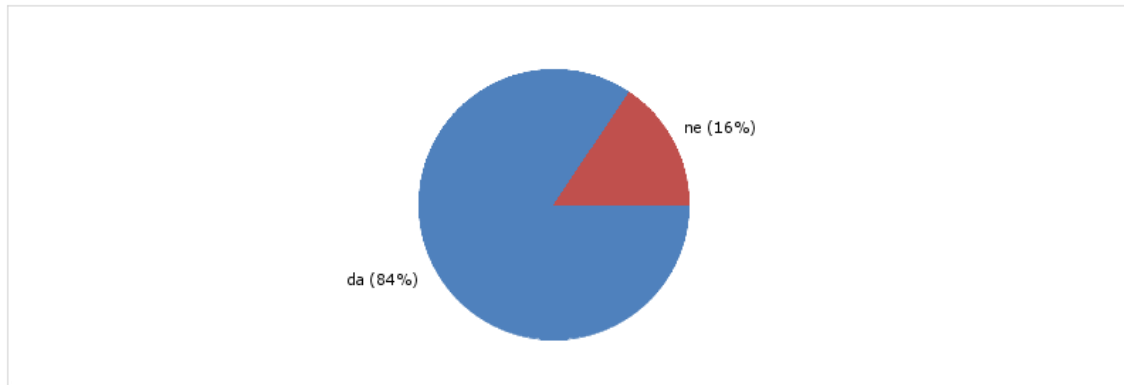

Vir: Spletna anketa (2019).

Tudi pri vprašanju, ali anektirani menijo, da bi bilo treba v splošni izobraževalni sistem vnesti izobraževanje o osnovah finančne in ekonomske pismenosti, tako med poznavalci kot med drugimi anketiranci prevladuje mnenje, da bi bilo treba ljudi podučiti o piramidnih shemah, saj se je tako odločilo 43 poznavalcev (84 %), kot prikazuje slika 23, in 40 drugih anketirancev (75 %), kot prikazuje slika 24. P-vrednost je 0,261478021, ničelne hipoteze zato ne zavrnamo. Povezave med skupinama in odgovori ni, obe skupini

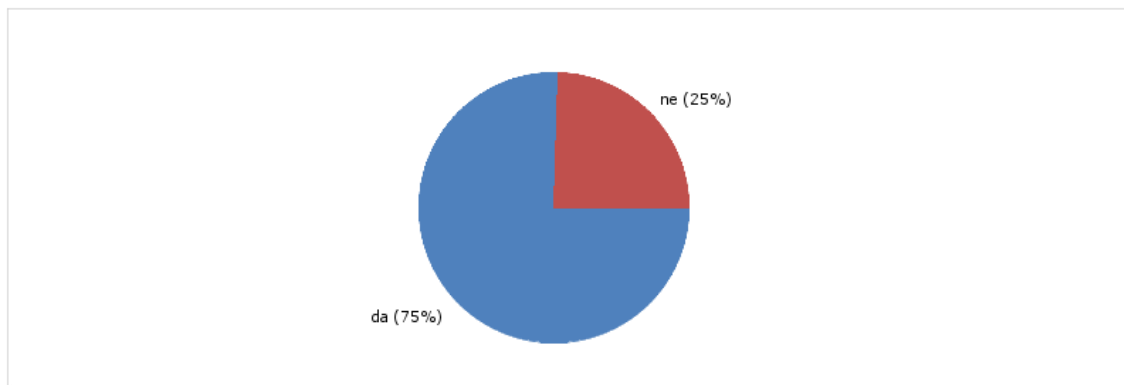
menita, da bi morali v izobraževanje vpeljati tudi osnove finančne in ekonomske pismenosti.

Slika 23: Odgovori poznavalcev na vprašanje: »Ali menite, da bi morali v splošni izobraževalni curriculum vnesti izobraževanje o osnovah finančne in ekonomske pismenosti?«

Vir: Spletna anketa (2019).

Slika 24: Odgovori drugih anketirancev na vprašanje: »Ali menite, da bi morali v splošni izobraževalni curriculum vnesti izobraževanje o osnovah finančne in ekonomske pismenosti?«

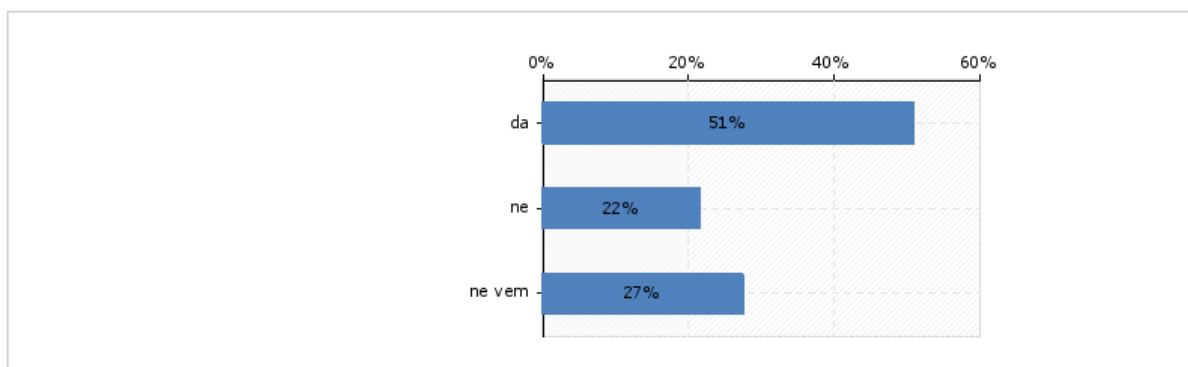

Vir: Spletna anketa (2019).

Na koncu me je zanimalo, ali bi (če bi bili bolj podučeni/imeli več informacij in znanja) bili anektirani bolj pripravljeni vlagati v sheme z donosi. Poznavalci so se pri tem vprašanju največkrat odločili, da če bi imeli več informacij in znanja, bi bili bolj pripravljeni vlagati v sheme, saj je tako odgovorilo 26 posameznikov (51 %), 11 (22 %) pa jih v sheme ne bi bilo bolj pripravljenih vlagati, kot prikazuje slika 25. 28 (53 %) drugih anketirancev bi bilo prav tako bolj pripravljenih vlagati v sheme z donosi, če bi imeli več informacij oziroma znanja, 9 posameznikov (17 %) pa ne, kar je prikazano na

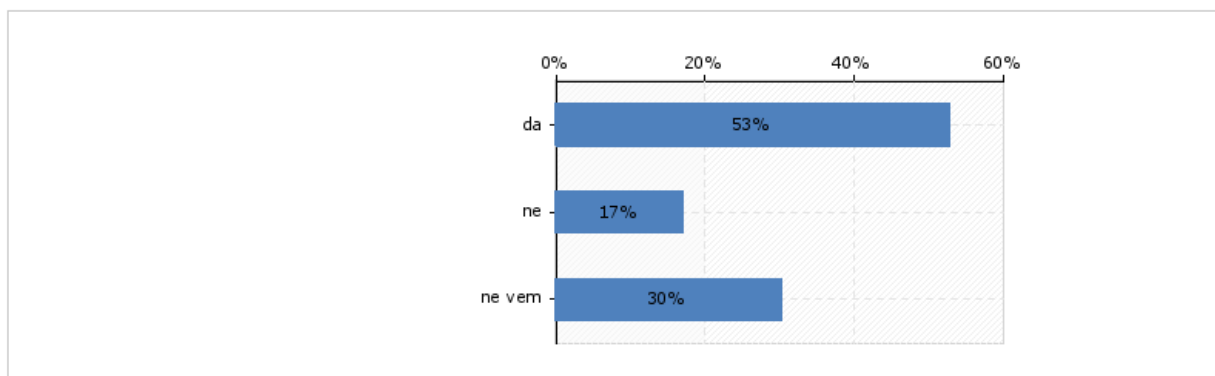
sliki 26. V tem primeru ničelne hipoteze ne zavrnamo, saj je $P(0,831485697)$ večji od α . Skupini sta enotni glede pripravljenosti za investiranje v sheme, in sicer bi bili obe skupini bolj pripravljeni investirati, če bi imeli popolnejše informacije oziroma če bi bile bolj podučene o naložbah oziroma shemah.

Slika 25: Odgovori poznavalcev na vprašanje: »Ali bi (če bi bili bolj podučeni/imeli več informacij in znanja) bili bolj pripravljeni vlagati v sheme z donosi?«

Vir: Spletna anketa (2019).

Slika 26: Odgovori drugih anketirancev na vprašanje: »Ali bi (če bi bili bolj podučeni/imeli več informacij in znanja) bili bolj pripravljeni vlagati v sheme z donosi?«

Vir: Spletna anketa (2019).

Zaradi kompleksnosti in velikokrat tudi nepoznavanja produktov, ki jih ponujajo prek piramidnih shem, je ključnega pomena, da se javnost poduči in ozavešča glede posledic takšnih dejanj. Z izobraževanjem bi tako lahko najučinkoviteje preprečili finančne sheme. Tako izobraževanje bi lahko potekalo že v srednjih strokovnih, poklicnih šolah in gimnazijah, kjer bi le-te glede na potrebe izvajale učne ure z vsebino o osebnih financah, finančnih ciljih, finančni pismenosti, opozarjanju na nevarnosti v finančnem svetu. V

šolah bi tako začeli poučevati mlade in jih ozaveščati glede nevarnosti in prevar v finančnem svetu. Učna snov bi lahko vključevala tudi samo etiko, moralo in vedenje v finančnem svetu, kjer bi bil poudarek na poštenosti, osebni integriteti ter formalnih in neformalnih sankcijah, ki lahko doletijo prevarante. Tako bi lahko že dovolj zgodaj začeli ozaveščati ljudi, da je pri vlaganju denarnih sredstev potrebna visoka mera previdnosti.

SKLEP

Denarne piramide so prisotne v vsakdanjem življenju že od 19. stoletja dalje. Številni posamezniki so se namreč že srečali s tovrstnimi prevarami, ki so za seboj pustile opeharjene vlagatelje. Zaradi neurejene zakonodaje na tem področju so številni ostali brez celotnega vložene zneska. Zaradi želje po hitri obogatitvi pa se denarne verige še vedno pojavljajo in še naprej izkoriščajo določene posameznike, ki želijo na ta način oplemenititi svoje imetje in izboljšati svoje življenje. Skozi zgodovino lahko opazimo, da so se sheme spreminjale in postajale vedno bolj kompleksne, saj so marsikaterim posameznikom ponujale vedno težje razumljive produkte, ki so bili takrat priljubljeni. V zadnjem času so, ravno zaradi navedenega, zelo priljubljene tudi kriptovalute, ki so jih že številni označili za Ponzijeve sheme.

Kriptovalute so dokaj podobne piramidnim shemam, saj imajo kar nekaj skupnih značilnosti, zato lahko rečemo, da gre za neke vrste piramidne igre. Res je, da je vodilna ideja kriptovalute ideja o digitalni valuti, ki je ne izdaja nobena vlada, hkrati pa omogoča hiter in nemoten prenos sredstev, nizke stroške transakcij, a vseeno se je izkazalo, da gre pri večini kriptovalut za Ponzijeve sheme in da so le-te lahka tarča za zlorabo, predvsem kar se tiče kraj in goljufij. Za kriptovalute lahko rečemo, da je pri vlaganju premoženja v digitalni denar potrebna velika mera previdnosti, saj se je v preteklosti izkazalo, da so številne borze oziroma neke vrste posredniška podjetja to že izkoristila. Vlagatelji so jim zaupali svoje prihranke misleč, da bodo tako oplemenitili svoje premoženje. Veliko borz kriptovalut pa je tako čez noč izginilo skupaj z izkupičkom vloženi sredstev. Oškodovani so bili predvsem tisti posamezniki, ki se na posle niso dovolj dobro spoznali.

Ena izmed razlik med kriptovalutami in piramidnimi sistemi bi lahko bila ta, da pri kriptovalutah ni centralnega organa, ki bi zagotavljal tako visoke donose, in pa uporaba tehnologije »blockchain«, ki naj bi zagotavljala večje varstvo potrošnikov, saj je s to tehnologijo mogoče slediti vsaki transakciji, zagotovi pa se tudi anonimnost akterjev. Pri propadu marsikatere piramidne igre se namreč pogosto ni vedelo, kam je denar izginil, s tehnologijo »blockchain« pa naj bi imeli pregled, kje so vložena sredstva končala. Tako kot piramidne sheme pa tudi kriptovalute prinašajo visoke donose, ki naj bi bili povezani z večanjem števila vlagateljev, ponudniki za opravljene storitve zaračunavajo provizije, produkta pa praviloma ne razumejo. Sedeži podjetij, ki ponujajo kriptovalute, so lahko v eksotičnih državah, kot je to bilo pri piramidni shemi s sedežem v Indiji, ki je ponujala

kriptovaluto OneCoin. Oglaševanje pri kriptovalutah prav tako poteka od ust do ust, pogosto pa nas o tej donosni naložbi seznanijo znanci, prijatelji.

Zakonodaja iz obdobja osamosvajanja Slovenije je bila za prevarante, ki so organizirali igre v obliki finančnih piramid, odlična, saj je marsikaterega prevaranta spodbudila, da priredi finančno piramido. Takrat na kazenskem področju nismo imeli nobenega člana, ki bi prepovedoval in sankcioniral takšne finančne igre. Kasneje, ko se je zakonodaja na tem področju okrepila, pa je bilo sankcioniranje goljufov možno. Tako so prevaranti, ki so zakrivili podobna kazniva dejanja, bili drugače obravnavani. Izpostavimo na primer Remius, katerega vodilni prestaja zaporno kazen za vodenje finančne piramide, glavna pri finančni prevari Gem Collection pa je ostala nekaznovana. Veliko goljufov zaradi pomanjkljive zakonodaje tako ni bilo nikoli sankcioniranih. Zaradi neurejenega pravnega področja je bil nadzor nad Ponzijevimi shemami tako dokaj neučinkovit, podobne kršitve pa posledično različno obravnavane. Ker zakonodaja težko sledi vsem hitrim spremembam, sploh pri razvoju informacijske tehnologije, je nujno potrebno, navkljub evropski direktivi in določbam v kazenskem zakoniku, da je posameznik pazljiv. Lahko rečemo, da je bil nadzor nad Ponzijevimi shemami relativno neučinkovit oziroma so bile primerljive kršitve različno obravnavane.

Evropski pravni red je podrobno uredil področje preprečevanja finančnih piramidnih sistemov, in sicer z Direktivo, s katero so piramidne sheme opredeljene kot zavajajoče in nepošteno poslovne prakse. Skladno z Direktivo je zavajajoče ustanoviti, voditi ali spodbujati piramidni sistem. Nekatere poslovne prakse, med katere sodijo tudi piramidne sheme, so tako v EU prepovedane v vseh okoliščinah. Države članice so svojo zakonodajo prilagodile skladno z Direktivo. Nekatere so se že pospešeno lotile prilagajanja zakonodaje novim potrebam, kar se tiče kriptovalut in uporabe tehnologije »blockchain« ter oblikovanje ustreznega okolja za pospešeno regulacijo kriptovalut na relevantnih področjih z namenom zagotovitve pravno-varnega in ekonomsko stabilnega okolja. Države so na nacionalni ravni skladno z Direktivo uredile obstoječo zakonodajo in v večini prepovedale izvajanje tovrstnih iger. V Nemčiji in Italiji so tako piramidne igre prepovedane, prav tako na Hrvaškem in v Sloveniji. V Srbiji so to področje uredili z Zakonom o trgovini, ki prepoveduje organiziranje, izvajanje, oglaševanje in spodbujanje piramidne trgovine. Področje je tako v večini držav do neke stopnje že urejeno s pravnega vidika, vseeno pa to ne zaustavi goljufov, ki organizirajo takšne dejavnosti. Tako se takšne prevare še naprej množijo.

Goljufi, ki so jih pristojni organi razkrinkali pri vodenju piramidnih shem, so poleg denarnih in zapornih kazni občutili tudi druge negativne posledice organiziranja takšnih shem, kot so padec kakovosti življenja, slabši odnosi med vpletenimi, predvsem med družinskimi člani. To se je najbolj odražalo pri Madoffu, ki je po razkritju sheme izgubil sina, prav tako pa so številni družinski člani z njim prekinili stike. Madoffu je bilo odvzeto tudi premoženje, ki ga je ustvaril s pomočjo piramidne sheme, kar je vplivalo na slabši

življenjski standard njegovih najbližjih. V primerjavi z Madoffom pa negativne posledice takšnih dejanj niso prizadele Ponzija, ki je po vodenju piramidne sheme še naprej sodeloval pri drugih finančnih prevarah. Tako nekateri goljufi niso več sodelovali pri finančnih prevarah, saj so zaradi obsodbe in medijske izpostavljenosti bili pri tem onemogočeni, druge pa to ni ustavilo in so z goljufijami nadaljevali. Ob vrnitvi na zastavljene hipoteze lahko ugotovim naslednje:

- Hipotezo 2 lahko potrdimo, kar najbolje pa jo potrdijo ravno devetdeseta leta v Sloveniji, ko področje piramidnih iger sploh ni bilo obravnavano, in sicer v primerjavi z danes, ko večina zakonikov te igre prepoveduje.
- Tudi hipotezo 3 lahko potrdimo, saj je trenutno področje preprečevanja piramidnih iger relativno dobro urejeno. Vsaka država članica EU sicer nekoliko drugače ureja področje, vendar pa vse prepovedujejo obstoj takih shem. Seveda pa je treba v prihodnosti pričakovati nova urejanja področja različnih finančnih instrumentov, ob potencialnih pojavih novih podobnih shem in prevar.

V zaključku lahko strnem, da čeprav bi moral zakonodajalec možnost takih prevar prej predvideti, ne moremo mimo dejstva, da se tudi sami vlagatelji niso dovolj podučili oziroma so prehitro zaupali neznanecem. Ker so se goljufi skozi zgodovino izkazali kot izredno iznajdljivi, bo verjetno tudi v prihodnosti potrebne kar nekaj pazljivosti pred večjimi naložbami. Da dodatno osvetlim problematiko zakonskega urejanja novih finančnih instrumentov in potencialnih goljufij, se bom vrnila h kriptovalutam. Ravno te je relativno težko pravno zaščititi pred zlorabami, saj za valuto, ki pa ni valuta v pravem pomenu, države težko predvidijo vzvode zaščite. Zaradi kompleksnosti tako mininga kot preiskovanja virtualnih blockov in skritih IP-jev, odsotnosti centralnega organa in odvisnosti od protivirusne zaščite posameznih uporabnikov vlade težko predvidijo vsako potencialno zlorabo.

Na drugi strani pa moram poudariti tudi določene ugotovitve, ki sem jih pridobila z anketnim vprašalnikom. Čeprav je bil vzorec premajhen in morda starostna in geografska pripadnost anketirancev nista reprezentativni, pa nam vseeno anketa lahko da neki občutek, kako dobro povprečni posameznik pozna obravnavano področje piramidnih shem. Najbolj zanimiva ugotovitev je ravno ta o pomanjkanju znanja oziroma vedenja, kaj piramidna shema sploh je, do velikega nepoznavanja pravne ureditve na tem področju. Čeprav je večina že slišala za imeni Ponzi in Madoff, pa bi relativno velik odstotek anketirancev še vedno bil pripravljen vlagati svoja sredstva v manj poznane produkte, ki obljublajo donose. Morda je ravno zato izobraževanje oziroma boljše rečeno informiranje potencialnih vlagateljev še toliko bolj pomembno. Seveda morajo države in mednarodne institucije preprečevati goljufije, vendar pa bi lahko z boljšim informiranjem ljudi prav tako pričale o naložbah, ki so bolj varne in morda niso tako tvegane.

LITERATURA IN VIRI

1. A&E Television Networks, LLC. (2015, 3. april). *Charles Ponzi Biography*. Pridobljeno 15. julija 2018 iz <https://www.biography.com/people/charles-ponzi-20650909>
2. Aliens, C. (2016, 28. julij). Trendon Shavers Sentenced 18 Month Prison For Bitcoin Ponzi Scheme. Pridobljeno 25. maja 2018 iz <https://www.deepdotweb.com/2016/07/28/trendon-shavers-sentenced-18-month-prison-bitcoin-ponzi-scheme/>
3. Baron, J., O'Mahony, A., Manheim, D. & Dion-Schwarz, C. (2015). *National Security Implications of Virtual Currencies*. RAND Corporation.
4. Bric, U. & Gubo, L. (2017, 28. april). Ko je »prelepo« res preveč lepo, da bi bilo res. *Svet kapitala*. Pridobljeno 15. marca 2018 iz <https://svetkapitala.delo.si/finance/ko-je-prelepo-res-prevec-lepo-da-bi-bilo-res-1894>
5. Brudar, A. (2017, 7. maj). Iskali denar, našli pornografijo. *Slovenske novice*. Pridobljeno 15. julija 2018 iz <https://old.slovenskenovice.si/crni-scenarij/doma/iskali-denar-nasli-pornografijo>
6. Cam, L. (2015, 2. avgust). Top10 List Land. *Top 10 Biggest Ponzi Schemes of All Time*. Pridobljeno 31. julija 2018 iz <http://www.top10listland.com/top-10-biggest-ponzi-schemes-of-all-time/>
7. Celec, B. (2013, 9. februar). Zaprti goljuf v Švici skriva 9 milijonov €. *Slovenske novice*. Pridobljeno 14. julija 2018 iz <https://old.slovenskenovice.si/crni-scenarij/doma/zaprti-goljuf-v-svici-skriva-9-milijonov-eu>
8. Cremaschini, M. (2017, 6. maj). *Ma è legale il lavoro del Network Marketing?* Pridobljeno 20. septembra 2018 iz <http://www.marilenacremaschini.it/ma-e-legale-il-lavoro-del-network-marketing/>
9. Časnik Finance, d. o. o. (2008, 24. september). Finanzas Forex – celotna zgodba o donosih in nategih. *Finance*. Pridobljeno 15. julija 2018 iz <https://www.finance.si/224445>
10. Dečman, B. (2006). *Nedovoljene igre na srečo z elementi piramidalne strukture* (diplomsko delo). Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.
11. Demšar, J. (2014, 11. oktober). Ko kozli postanejo vrtnarji. *Dnevnik*. Pridobljeno 10. marca 2018 iz <https://www.dnevnik.si/1042684075>
12. Društvo mednarodnih vlagateljev. (2017, 10. marec). *Obsojen Germán Cardona Soler, španski 'Madoff', ki je iz prodaje mobilnih telefonov prešel v ustanovitev milijonske goljufije*. Pridobljeno 13. julija 2018 iz <https://www.associationffx.org/obsojen-german-cardona-soler>
13. Furlan Rus, M. (2016, 16. december). Obsojenega goljufa Marconija bi oškodovanci takoj osvobodili. *Dnevnik*. Pridobljeno 14. marca 2018 iz <https://www.dnevnik.si/1042756946>

14. Furlan Rus, M. (2017, 25. april). S sojenja Nelli Marconiju: na vrnjenem računalniku večina podatkov izbrisana, naložena pa celo pornografija. *Dnevnik*. Pridobljeno 4. junija 2018 iz <https://www.dnevnik.si/1042769897>
15. Geoffrey, J. (2011, 3. marec). CBS News. *Top 14 Financial Frauds of All Time*. Pridobljeno 2. maja 2018 iz <https://www.cbsnews.com/media/top-14-financial-frauds-of-all-time/>
16. Glining, M. (1997). *Mednarodno finančno sleparstvo*. Ljubljana: Združenje bank Slovenije.
17. Gorenjska banka, d. d. (2017, 7. oktober). Bitcoin: Miti in dejstva. *Svet kapitala*. Pridobljeno 11. junija 2018 iz <https://svetkapitala.delo.si/finance/bitcoin-miti-in-dejstva-3668>
18. Hagan, S. (2018, 7. februar). Bloomberg. *Cryptocurrencies Are Like Ponzi Schemes, World Bank Chief Says*. Pridobljeno 14. julija 2018 iz <https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-02-07/cryptocurrencies-are-like-ponzi-schemes-world-bank-chief-says>
19. Hrovat, L. (2010). *Kazenskopravni vidiki nedovoljenih iger na srečo* (diplomsko delo). Maribor: Pravna fakulteta.
20. Jakulin, A. (2014, 10. januar). Bitcoin, zgodba o pohlepu. Piramidna shema ali tehnologija prihodnosti? *Mladina*. Pridobljeno 14. marca 2018 iz <http://www.mladina.si/152713/bitcoin-zgodba-o-pohlepu/>
21. Jeffers, R. (2016, 22. november). *The Franklin Syndicate, a Scam That Serves as the Basis of »Mr. Darcy's Baragin«* [objava na blogu]. Pridobljeno 21. maja 2018 iz <https://reginajeffers.blog/2016/11/22/the-franklin-syndicate-a-scam-that-serves-as-the-basis-of-mr-darcys-bargain/>
22. Jeras, A. (2009). *Mrežni marketing ali goljufanje potrošnikov* (diplomsko delo). Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.
23. KD Skladi, d. o. o. (2017, 8. november). *Kaj prinaša blockchain?* Pridobljeno 14. julija 2018 iz <https://www.kd-skladi.si/kaj-prinasa-blockchain/>
24. Kralj, R. (2017, 11. november). Za misli. *Kriptovalute in drugi baloni*. Pridobljeno 10. julija 2018 iz <https://za-misli.si/kolumne/rok-kralj/3521-kriptovalute-in-drugi-baloni>
25. Kužel, R. (2018, 9. januar). Radiotelevizija Slovenija. *Največja Ponzijeva shema v zgodovini človeštva?* Pridobljeno 9. marca 2018 iz <http://www.rtv slo.si/gospodarstvo/najvecja-ponzijeva-shema-v-zgodovini-clovestva/442556>
26. Ličen, M. (2011, 10. junij). *Piramidna igra ali kako obogateti brez tveganja* [objava na blogu]. Pridobljeno 26. junija iz <http://www.financnitrgi.com/novice/blog/piramidna-igra-ali-kako-obogateti-brez-tveganja>
27. Lioudis, N. (2017, 12. december). Investopedia. *What does it mean when a stock trades on the Pink Sheets or the OTCBB?* Pridobljeno 15. julija 2018 iz

- <https://www.investopedia.com/ask/answers/what-does-it-mean-when-stock-trades-pink-sheets-or-otcbb/>
28. Mekina, B. (2017, 13. oktober). Osnovni delec pohlepa. *Mladina*. Pridobljeno 10. julija 2018 iz <https://www.mladina.si/182320/osnovni-delec-pohlepa/>
  29. Merkač, S. (2018, 4. februar). Kriptomat. *Ponzijeva shema in druge kripto prevare*. Pridobljeno 10. julija 2018 iz <https://kriptomat.io/ponzijeva-shema-druge-kripto-prevare/>
  30. Milič, M. (2009, 5. marec). V denarni piramidi sem izgubila 15 tisoč evrov! Kaj zdaj? *Finance*. Pridobljeno 12. marca 2018 iz <https://www.finance.si/240028>
  31. Milič, M. (2011, 11. maj). Dramatični zaplet zgodbe o Finanzas Forexu. *Finance*. Pridobljeno 10. marca 2018 iz <https://www.finance.si/311735>
  32. Milič, M. (2015, 20. oktober). Mladi in denar. *Kako iz 100 evrov v letu dni narediti 300 evrov – finančne piramide in prevare!* Pridobljeno 14. julija 2018 iz <https://www.mladi-denar.si/8837195?cctest&>
  33. Milivojević, Z. (2009, 12. februar). Kaj je ponzijska shema in kdo so njene žrtve. *Finance*. Pridobljeno 11. marca 2018 iz <https://www.finance.si/237757?cctest&>
  34. Nasaw, D. (2011, 16. februar). Timeline: Key dates in the Bernard Madoff case. *The Guardian*. Pridobljeno 15. julija 2018 iz <https://www.theguardian.com/business/2009/mar/12/bernard-madoff-timeline-fraud>
  35. Nidorfer, M. (2010, 22. julij). Opeharjeni Finanzas Forexa gredo v Španijo. *Finance*. Pridobljeno 10. julija 2018 iz <https://www.finance.si/285416/Opeharjeni-vlagatelji-Finanzas-Forexa-gredo-v-Spanijo>
  36. O'Connell, J. (2016, 26. julij). CCN. *While Shrem, Ulbricht Enjoy Cults of Personality, Shavers Abandoned by Bitcoin Community*. Pridobljeno 16. marca 2018 iz <https://www.ccn.com/shrem-ulbricht-shavers-bitcoin/>
  37. Pinoza, P. & Golub, S. (2011, 14. januar). *Policija in ATVP izdali zloženko o denarnih verigah – informacija z novinarske konference*. Pridobljeno 31. julija 2018 iz https://www.policija.si/index.php/novinarskosredie/index.php?option=com_content&view=article&id=9749&Itemid=190
  38. Polanič, M. (2011, 10. maj). Nello Marconi, snovalec največje slovenske Ponzijske sheme, obsojen na sedem let zapora. *Dnevnik*. Pridobljeno 15. julija 2018 iz <https://www.dnevnik.si/1042443290>
  39. Pyramid Scheme Alert. (2008, 16. julij). *Canada as Global Incubator and Protector of Ponzi Schemes? Canada: Land of Ponzis and Pyramid Selling Schemes*. Pridobljeno 25. avgusta 2018 iz <https://pyramidschemealert.org/PSAMain/news/CanadasHomeGrownSchemes.html>
  40. Rajher, A. (2014). *Prevare v obliki piramidnih shem in njihov vpliv na oškodovance* (magistrsko delo). Maribor: Ekonomsko-poslovna fakulteta
  41. Raymond, N. (2016, 21. julij). Texan gets one-and-a-half years in prison for running bitcoin Ponzi scheme. *Reuters*. Pridobljeno 28. maja 2018 iz

- <https://www.reuters.com/article/us-bitcoin-fraud-texas/texas-gets-one-and-a-half-years-in-prison-for-running-bitcoin-ponzi-scheme-idUSKCN1012W8>
42. Rimkus, R. (2017, 20. april). Financial Scandals, Scoundrels & Crises. *Bernard L. Madoff Investment Securities*. Pridobljeno 15. julija 2018 iz <https://www.econcrises.org/2017/04/20/bernard-l-madoff-investment-securities-2008-2009/>
  43. Rudly, R. (2018, 28. februar). Business 2 Community. *Blockchain: 4 Ways it Benefits Consumers*. Pridobljeno 16. julija 2018 iz <https://www.business2community.com/strategy/blockchain-4-ways-benefits-consumers-02018517>
  44. Sakowski, M. (2012). Math Motivation. *The Mathematics of a Pyramid Scheme – The Scam Explained*. Pridobljeno 30. junija 2018 iz <http://www.mathmotivation.com/money/pyramid-scheme.html>
  45. Sander, P. (2010). *Afera Madoff: prevara ter zlom največje finančne piramide*. Ljubljana: Soleco.
  46. Santoso, A. (2008, 22. december). Neatorama. *9 Most Brazen Ponzi Schemes in History*. Pridobljeno 14. julija 2018 iz <https://www.neatorama.com/2008/12/22/9-most-brazen-ponzi-schemes-in-history/>
  47. SEC–U.S. Securities and Exchange Commission. (2013, 9. oktober). Ponzi schemes Using virtual Currencies. *Investor Alert*, 7(13), 153.
  48. Shaoul, J. (2008, 18. december). World Socialist Web Site. *Madoff collapse has global impact*. Pridobljeno 15. julija 2018 iz <https://www.wsws.org/en/articles/2008/12/mado-d18.html>
  49. Skarda, E. (2012, 7. marec). William Miller, the Original Schemer. *Time Magazine*. Pridobljeno 10. marca 2018 iz http://content.time.com/time/specials/packages/article/0,28804,2104982_2104983_2104992,00.html
  50. Sokanović, L. (2015). Kazneno djelo lančane igre u Republici Hrvatskoj: lančane igre – igre bez granica. *Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske*, 6(1), 171–201.
  51. Soonthornsima, W., Bartholomew P. & Zephirin, M. (2009, 12. februar). *IMF Survey. Advice Helps Fight Financial Fraud as Schemes Multiply*. Pridobljeno 31. avgusta 2018 iz <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sopol021209a>
  52. Spielman, V. (2013). *Analiza osnovnih značilnosti Ponzijevih sistemov glede na praktične primere* (diplomsko delo). Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.
  53. Širca, S. (2002, 17. oktober). Igra Gem Collection ni zakonita. *Dnevnik*. Pridobljeno 4. junija 2018 iz <https://www.dnevnik.si/34224>
  54. Telegraph Media Group, LTD. (2017, 16. maj). *Bernard Madoff: How did he get away with it for so long?* Pridobljeno 15. julija 2018 iz <https://www.telegraph.co.uk/business/0/bernard-madoff-did-get-away-long/>

55. Thaler, R. & Sunstein, C. (2009). *Nudge. Improving decisions about health, wealth and happiness*. London: Penguin Books Ltd.
56. The New York Times Company. (2008, 15. december). *A Century of Ponzi Schemes*. Pridobljeno 12. aprila 2018 iz <https://dealbook.nytimes.com/2008/12/15/a-century-of-ponzi-schemes/>
57. Tomc, M. (2007). Merila zakonitosti in razmejitev sistemov mrežnega marketinga in denarnih verig v praksi. *Podjetje in delo: revija za gospodarsko, delovno in socialno pravo*, 33(3/4), 616.
58. Turpin, B. J. (2018). Bitcoin: The Economic Case for a Global, Virtual Currency Operating in an Unexplored Legal Framework. *Indiana Journal of Global Legal Studies*, 21(1), 335–368.
59. Tyrus, T. (brez datuma). Pyramid Scheme. Pridobljeno 30. junija 2018 iz <https://kipicomunity.org/pyramid-scheme/>
60. Valentine, A. D. (1998, 13. maj). Federal Trade Commission. *Pyramid Schemes. International Monetary Funds Seminar on Current Legal Issues Affecting Central Banks*. Pridobljeno 31. avgusta 2018 iz <https://www.ftc.gov/public-statements/1998/05/pyramid-schemes>
61. Vidmar, U. (2013). *Kriminalistično preiskovanje piramidnih sistemov* (diplomsko delo). Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.
62. Vovk, T. (2013, 12. december). Siol.net. *Pet let od padca prevarantskega milijarderja*. Pridobljeno 12. marca 2018 iz <https://siol.net/novice/svet/pet-let-od-padca-prevarantskega-milijarderja-323436>
63. World News Media, LTD. (2014, 24. april). *10 of the most controversial financial fraudsters*. Pridobljeno 14. julija 2018 iz <https://www.worldfinance.com/strategy/legal-management/10-of-the-most-controversial-financial-fraudsters>
64. Yang, S. (2014). 5 Years Ago Bernie Madoff Was Sentenced 150 Years in Prison – Here's how His Scheme Worked. *Business Insider*. Pridobljeno 10. julija 2018 iz <http://www.businessinsider.com/how-bernie-madoffs-ponzi-scheme-worked-2014-7>
65. Zakrajšek, V. (2012, 20. januar). Danijela so umorili zaradi igre fair play. *Slovenske novice*. Pridobljeno 30. maja 2018 iz <http://old.slovenskenovice.si/crni-scenarij/doma/danijela-so-umorili-zaradi-igre-fair-play>
66. Zakrajšek, V. (2013a, 12. februar). Catch the Cash: 20 let od prvih tajkunov. *Slovenske novice*. Pridobljeno 12. maja 2018 iz <http://old.slovenskenovice.si/crni-scenarij/doma/catch-cash-20-let-od-prvih-tajkunov>
67. Zakrajšek, V. (2013b, 21. december). Je umorjeni Berglez res vedel preveč? *Slovenske novice*. Pridobljeno 30. maja 2018 iz <http://old.slovenskenovice.si/crni-scenarij/doma/je-umorjeni-berglez-res-vedel-prevec>
68. Zimic, S. (2009, 30. junij). Največji prevarant v zgodovini Bernard Madoff v svojem življenju ne bo več okusil svobode. *Dnevnik*. Pridobljeno 8. marca 2018 iz <https://www.dnevnik.si/1042277894>

69. Zupanc, N. (2012, 1. januar). Premisli.si. *Ponzijeva prevara: velike obljube, veliki donosi, bridki konci*. Pridobljeno 28. maja 2018 iz <https://premisli.si/ponzijeva-prevara-velike-obljube-veliki-donosi-bridki-konci/>
70. Zveza potrošnikov Slovenije. (2018, 12. julij). *Kripto imetja niso ne valute in ne denar*. Pridobljeno 16. julija 2018 iz <https://www.zps.si/index.php/osebne-finance-sp-1406526635/osebni-rauni/9168-kripto-imetja-niso-ne-valute-in-ne-denar>

PRILOGE

Priloga 1: Anketni vprašalnik.

Pozdravljeni!

Sem Sara Stanko, študentka Ekonomske fakultete v Ljubljani. Za svoje magistrsko delo raziskujem v kolikšni meri so ljudje pripravljeni sodelovati v finančnih igrah in sprejeti tveganje, da s tem nekoga oškodujejo ter kako nepoznavanje področja oz. izdelkov v katere vlagajo vpliva na sodelovanje v takšnih shemah. Vljudno vas prosim, da si vzamete čas in izpolnete anketo.

1. Ali ste že slišali za finančne piramidne sheme?

- Da
- Ne
- Ne vem

Za katere finančne piramidne sheme ste že slišali?

---

2. Ali bi investirali v shemo, kjer je zagotovljen izjemno visok donos brez tveganja?

- Da
- Ne
- Ne vem

3. Ali bi investirali v shemo, kjer je zagotovljen izjemno visok donos, a pri tem obstaja tveganje, da nekoga oškodujete?

- Da
- Ne

4. Ali bi investirali v shemo, ki ponuja izjemne donose, prek vam manj znanih produktov?

- Da
- Ne

5. Ali ste že slišali za kriptovalute (bitcoin, ethereum, ripple, ...)?

- Da
- Ne

6. Ali bi (oziroma ste) investirali v kriptovalute?

- Da
- Ne

7. Ali bi rekli, da razumete delovanje in področje kriptovalut?
- Da
  - Ne
8. Ali zaupate naložbam v kriptovalute?
- Da
  - Ne
9. Ali poznate pravno ureditev na področju piramidnih shem in kriptovalut?
- Da
  - Ne
10. Menite, da bi bilo treba ljudi bolj podučiti o piramidnih shemah?
- Da
  - Ne
11. Ali menite, da bi morali v splošni izobraževalni curriculum vnesti izobraževanje o osnovah finančne in ekonomske pismenosti?
- Da
  - Ne
12. Ali bi (če bi bili bolj podučeni/imeli več informacij in znanja) bili bolj pripravljeni vlagati v sheme z donosi?
- Da
  - Ne
  - Ne vem

Priloga 2: Opisna statistika anketnega vprašalnika.

Dejanska vrednost	1. Ali ste že slišali za finančne piramidne sheme?			
	1 (da)	2 (ne)	3 (ne vem)	Skupaj
Poznavalci	48	1	2	51
Drugi	22	23	8	53
Skupaj	70	24	10	104

Pričakovana vrednost	1. Ali ste že slišali za finančne piramidne sheme?			
	1 (da)	2 (ne)	3 (ne vem)	Skupaj
Poznavalci	34,33	11,77	4,90	51
Drugi	35,67	12,23	5,10	53
Skupaj	70	24	10	104

χ^2 test	
df	2
P	0,00000005595
χ^2	33,39769921
α	0,05
P< α , reject the Ho. Statistically significant.	

Dejanska vrednost	2. Ali bi investirali v shemo, kjer je zagotovljen izjemno visok donos brez tveganja?			
	1 (da)	2 (ne)	3 (ne vem)	Skupaj
Poznavalci	10	24	17	51
Drugi	31	9	13	53
Skupaj	41	33	30	104

Pričakovana vrednost	2. Ali bi investirali v shemo, kjer je zagotovljen izjemno visok donos brez tveganja?			
	1 (da)	2 (ne)	3 (ne vem)	Skupaj
Poznavalci	20,11	16,18	14,71	51
Drugi	20,89	16,82	15,29	53
Skupaj	41	33	30	104

χ^2 test	
df	2
P	0,000118818
χ^2	18,07583602
α	0,05
P< α , reject the Ho. Statistically significant.	

Dejanska vrednost	3. Ali bi investirali v shemo, kjer je zagotovljen izjemno visok donos, a pri tem obstaja tveganje, da nekoga oškodujete?		
	1 (da)	2 (ne)	Skupaj
Poznavalci	11	40	51
Drugi	16	37	53
Skupaj	27	77	104

Pričakovana vrednost	3. Ali bi investirali v shemo, kjer je zagotovljen izjemno visok donos, a pri tem obstaja tveganje, da nekoga oškodujete?		
	1 (da)	2 (ne)	Skupaj
Poznavalci	13,24	37,76	51
Drugi	13,76	39,24	53
Skupaj	27	77	104

χ^2 test	
df	1
P	0,316171319
χ^2	1,004719072
α	0,05
P> α , do not reject the Ho. Statistically insignificant.	

Dejanska vrednost	4. Ali bi investirali v shemo, ki ponuja izjemne donose, prek vam manj znanih produktov?		
	1 (da)	2 (ne)	Skupaj
Poznavalci	24	27	51
Drugi	38	15	53
Skupaj	62	42	104

Pričakovana vrednost	4. Ali bi investirali v shemo, ki ponuja izjemne donose, prek vam manj znanih produktov?		
	1 (da)	2 (ne)	Skupaj
Poznavalci	30,40	20,60	51
Drugi	31,60	21,40	53
Skupaj	62	42	104

χ^2 test	
df	1
P	0,010465899
χ^2	6,553823964
α	0,05
P< α , reject the Ho. Statistically significant.	

Dejanska vrednost	5. Ali ste že slišali za kriptovalute (bitcoin, ethereum, ripple, ...)?		
	1 (da)	2 (ne)	Skupaj
Poznavalci	51	0	51
Drugi	46	7	53
Skupaj	97	7	104

Pričakovana vrednost	5. Ali ste že slišali za kriptovalute (bitcoin, ethereum, ripple, ...)?		
	1 (da)	2 (ne)	Skupaj
Poznavalci	47,57	3,43	51
Drugi	49,43	3,57	53
Skupaj	97	7	104

χ^2 test	
df	1
P	0,007201778
χ^2	7,221941257
α	0,05
P< α , reject the Ho. Statistically significant.	

Dejanska vrednost	6. Ali bi (oziroma ste) investirali v kriptovalute?		
	1 (da)	2 (ne)	Skupaj
Poznavalci	12	39	51
Drugi	28	25	53
Skupaj	40	64	104

Pričakovana vrednost	6. Ali bi (oziroma ste) investirali v kriptovalute?		
	1 (da)	2 (ne)	Skupaj
Poznavalci	19,62	31,38	51
Drugi	20,38	32,62	53
Skupaj	40	64	104

χ^2 test	
Df	1
P	0,002137526
χ^2	9,427524972
α	0,05
P< α , reject the Ho. Statistically significant.	

Dejanska vrednost	7. Ali bi rekli, da razumete delovanje in področje kriptovalut?		
	1 (da)	2 (ne)	Skupaj
Poznavalci	28	23	51
Drugi	15	38	53
Skupaj	43	61	104

Pričakovana vrednost	7. Ali bi rekli, da razumete delovanje in področje kriptovalut?		
	1 (da)	2 (ne)	Skupaj
Poznavalci	21,09	29,91	51
Drugi	21,91	31,09	53
Skupaj	43	61	104

χ^2 test	
df	1
P	0,005891803
χ^2	7,583100011
α	0,05
P< α , reject the Ho. Statistically significant.	

Dejanska vrednost	8. Ali zaupate naložbam v kriptovalute?		
	1 (da)	2 (ne)	Skupaj
Poznavalci	13	38	51
Drugi	27	26	53
Skupaj	40	64	104

Pričakovana vrednost	8. Ali zaupate naložbam v kriptovalute?		
	1 (da)	2 (ne)	Skupaj
Poznavalci	19,62	31,38	51
Drugi	20,38	32,62	53
Skupaj	40	64	104

χ^2 test	
df	1
P	0,007647703
χ^2	7,114169441
α	0,05
P< α , reject the Ho. Statistically significant.	

Dejanska vrednost	9. Ali poznate pravno ureditev na področju piramidnih shem in kriptovalut?		
	1 (da)	2 (ne)	Skupaj
Poznavalci	18	33	51
Drugi	4	49	53
Skupaj	22	82	104

Pričakovana vrednost	9. Ali poznate pravno ureditev na področju piramidnih shem in kriptovalut?		
	1 (da)	2 (ne)	Skupaj
Poznavalci	10,79	40,21	51
Drugi	11,21	41,79	53
Skupaj	22	82	104

χ^2 test	
df	1
P	0,000532858
χ^2	11,99701736
α	0,05
P< α , reject the Ho. Statistically significant.	

Dejanska vrednost	10. Menite, da bi bilo treba ljudi bolj podučiti o piramidnih shemah?		
	1 (da)	2 (ne)	Skupaj
Poznavalci	37	14	51
Drugi	38	15	53
Skupaj	75	29	104

Pričakovana vrednost	10. Menite, da bi bilo treba ljudi bolj podučiti o piramidnih shemah?		
	1 (da)	2 (ne)	Skupaj
Poznavalci	36,78	14,22	51
Drugi	38,22	14,78	53
Skupaj	75	29	104

χ^2 test	
df	1
P	0,922935391
χ^2	0,009358014
α	0,05
P> α , do not reject the Ho. Statistically insignificant.	

Dejanska vrednost	11. Ali menite da bi morali v splošni izobraževalni curriculum vnesti izobraževanje o osnovah finančne in ekonomske pismenosti?		
	1 (da)	2 (ne)	Skupaj
Poznavalci	43	8	51
Drugi	40	13	53
Skupaj	83	21	104

Pričakovana vrednost	11. Ali menite da bi morali v splošni izobraževalni curriculum vnesti izobraževanje o osnovah finančne in ekonomske pismenosti?		
	1 (da)	2 (ne)	Skupaj
Poznavalci	40,70	10,30	51
Drugi	42,30	10,70	53
Skupaj	83	21	104

χ^2 test	
df	1
P	0,261478021
χ^2	1,260914702
α	0,05
P> α , do not reject the Ho. Statistically insignificant.	

Dejanska vrednost	12. Ali bi (če bi bili bolj podučeni/imeli več informacij in znanja) bili bolj pripravljeni vlagati v sheme z donosi?			
	1 (da)	2 (ne)	3 (ne vem)	Skupaj
Poznavalci	26	11	14	51
Drugi	28	9	16	53
Skupaj	54	20	30	104

Pričakovana vrednost	12. Ali bi (če bi bili bolj podučeni/imeli več informacij in znanja) bili bolj pripravljeni vlagati v sheme z donosi?			
	1 (da)	2 (ne)	3 (ne vem)	Skupaj
Poznavalci	26,48	9,81	14,71	51
Drugi	27,52	10,19	15,29	53
Skupaj	54	20	30	104

χ^2 test	
df	2
P	0,831485697
χ^2	0,369082364
α	0,05
P> α , do not reject the Ho. Statistically insignificant.	